سێبەرەکانی دەق

شەهلا دەباغی

خوێندنەوەی چەند دەقی ئەدەبی

شەهلا دەباغی

چاپی یەکەم، چاپەمەنی کتێبی ئەرزان

ستۆکهۆڵم ۲۰۱۸/۱۳۹۷

ڕووبەرگ: حەمیدە یوسفی

ISBN 978-91-88005-92-2

The Shadows of The Text

Shahla Dabaghi

First edition 2018

Kitab-i Arzan

Helsingforsgatan 15

164 78 Kista- Sweden

+46 70 492 69 24

www.arzan.se

پێرست

پێشەکی.. 7
"دگردیسی" لە ناڵەی جودایی دا....................................... 9
پێشەکی و ئامانج... 9
سەرچاوە و ماتریاڵ 10
لێکۆڵینەوەکانی پێشوو 10
وەرگێڕانی ناڵەی جودایی بۆ سویدی.................................. 11
نیهێلیسمی شاعیرانە 17
جیهانی دیۆنیسۆسی... 19
ئانالیز/ شی کردنەوە.. 21
باڵندەکانی دەم با 54
دوورە دەراوی سوورەچۆم.. 61
دوو پێرسۆناژ لە چەند پێرسۆناژی ڕۆمانەکە 61
نێوانده‌قی/ Intertextuality لە سازی ناسازدا.................... 64
سازی ناساز، ١٩٧٥ 64
پێشەکی.. 65
شێعر لە ڕوانگەی Eliot Stearns Thomas.......................... 69
خوێندنەوەیەکی هێرمێنۆتیکی... 72
خوێندنەوەیەکی فەلسەفی... 78
خوێندنەوەیەکی جێندێری سازی ناساز 80
گۆڕستان لە نووسینی خەبات ڕەسووڵی 88
شارێکی ون لە نووسینی مریەم قازی................................. 94
تاراوگە لە جیهانی خەیاڵدا 94
دوانەی ڕەنج و شادی 100
خوێندنەوەی شێعرێک لە شێعرەکانی ناسر حیسامی........... 100

تۆ دەریامی، سوارە 108
خوێندنەوەیەکی زۆر کورتی* جێندێری.................................... 108
بەڵی ئەی پێشمەرگە ڕەزا شیرینەکەم 112
"ئەوین" لە شێعری جەلیل ئازادیخوازدا...................................... 117
دنیا جیلوەی ئەوین 121
مەزرای ئاژەلان 128
جیهانی دیۆنیسۆسی دەق بۆ لەقاودانی مێژوو 131
خوێندنەوەیەکی نامەکانی غوربەت، فەریدوون ئەرشەدی................. 131
سەرچاوە و کتێب: 148
ئەوبەری فەنەر، خەبات ڕەسووڵی 150
سوبژەی داگیرکراوی بێ-وڵات 150
خوێندنەوەیەکی جێندێری ئەوبەری فەنەر..................................... 155
خوێندنەوەی شێعری من نامهەوێ بێ وڵات بمرم............................. 160

بۆ نیشتمان و شەهیدەکانی

پێشەکی

سـێیەرەکانی دەق هەوڵـێکە، لە قەراخ کـار و هەوڵـی بەنرخـی تاکەکـانی دیـکە، بـۆ بە ئاکادێمیـک کردنـی ڕەخـنەی ئەدەبـی دوور لە جەنجـاڵی شەخسـی، سیاسـی و مشـتومڕی نادۆسـتانە. ڕەخـنەی ئەدەبـی، ئۆبجێکتیـڤ و بـابەتی، دەتـوانێ پەنـجەرەیەک بـێ بـۆ تێگەیشـتنی زیـاتر لە دەق و ئاسۆی بەرچاومان بەرینتر بکا.
ئەم شـیکارییانە لە کـات و سـاتی جۆراوجـۆردا نووسـراون و ڕەنـگە لە یەک شـێواز و فۆرمـدا خۆیـان نەبینـنەوە، بەڵام هەوڵ دراوە چەنـد دەقـی ئەدەبـی جیـاواز بە چەنـد تیـۆری و چەمـک لەوان هێرمێنۆتیـک، کـۆرا، نەهێلیسـمی شـاعیرانە و ئینتێرتێکسـتۆالیتی/ بینـامتنی/ نێـواندەقـی شـی کـرێنەوە و چەمـک و تیۆرییەکـان لە چەنـد جـێ دووپـاتە دەبـنەوە. هەروەهـا هەوڵ دراوە کە زۆربەی دەقەکـان لە ڕوانگەیەکـی جێنـدێرییەوە تـاوتوێ بکـرێن. لەو شـوێنە کە دەق هێنـدێک ڕاز بە نەهێنـی دەهێڵێـتەوە، ڕوانـگەی جێنـدێری مەودای وردبـوونەوە لە دەق فراوانتـر دەکـا و هەوڵـێکە بـۆ خوێندنەوەیەکی قووڵتری دەق.
بابەتەکـانی *سـێیەرەکانی دەق* گـاە لە دۆخێکـی یەکجـار سـەختی نەتەوەکەمـان و سـا لە هەلـومەرجێکی نالەبـاری ژیـان لە نێـوان سـاڵانی ٢٠٠٧ هەتـا ٢٠١٨دا نووسـراون. هێنـدێکیان هەوڵ جـار لە چەنـد مـاڵپەر و گۆڤـاردا بـڵاو کـراونەتەوە، بەڵام ئێسـتا لە دووتـوێی کتێبێکـدا پێشکەشـی خـوێنەران دەکـرێن. هەرچۆنێـک بـێ هیـوادارم خـوێنەرانی ئـازیزی *سـێیەرەکانی دەق* سـەرەڕای کەم و کورتییەکـان هەم لە خوێنـدنەوەی چێـژ وەربگـرن و هەم بە ڕەخـنەی خۆیـان نووسـینەکانی داهـاتووم دەوڵەمەنـد بکەن.

پێویسـتە هەر لێـرەوە سپاس و ڕێـزی تـایبەتی خـۆم بـۆ بـرای ئەدیـب و شـاعیری بە توانـا ڕامـان سـۆفی سـوڵتانی دەربـڕم کە گەورەیـی نوانـد و

پــــێش چـــاپ بە خوێنـــدنەوە و تێبینییەکـــانی خـــۆی بـــوو بە هـــۆی دەوڵەمەندتربوونی *سێیەرەکانی دەق*.

به سپاسەوە، شەهلا دەباغی
ئاپریل ٢٠١٨ ستۆکهۆڵم

HugeDomains.com
Shop for Over 200,000 Premium Domains

پێشەکی و ئامانج

شەوێکی ساڵی ١٩٧٤ه. شاعیری کورد، سەید محەمەدئەمین شێخ‌الئیسلامی موکری، ناسراو بە هێمن (١٩٢١- ١٩٨٦) لە وڵاتی غەریب، لە بەغدا، شیعرێک دەخوێنێتەوە، بە ناوی *ناڵەی جودایی*. هێمن خۆی دەفەرموێ کە ئەگەر ئەو شەوە، *مثنوی* (مولانا جلاالدین رومی بلخی١٢٠٧-١٢٧٣) لە لا با، ڕەنگە شیعری *ناڵە جودایی* نەنووسیبا. (*چەپکێ گوڵ، چەپکێ نەرگیز*، ل.٨٥)

لە تەنیاییدا، هێمن بیر لە ژیانی خۆی و گەلەکەی دەکاتەوە. هەست و ناخی دەهەژێن. بە ١٠٩ بەیت شیعر، مەستییەک "خود"ی شاعیر دادەگرێت کە سەرئەنجام شاعیر لە ئینسانێکی ماندووڕا دەکاتە ڕوحێکی هێندە ئازاد و سەروەر، کە ئامادەیە بڕواتەوە ناو باوەشی مەرگ. شیعرێک کە دەبێتە ناسراوترین شیعری شاعیر لە سەراسەری کوردستان. شیعرێک پڕ لە دژوازی

لە ناو دەقدا بەڵام سەرئەنجام یەکگرتوو، شێعرێک کە تایبەتمەندییەکانی تاک و گەل لە خۆیدا کۆ دەکاتەوە.

هێمن، بە گوێرەی وتەکانی خودی هێمن، ژیانی زۆر پێخۆش بووە، بەڵام شاعیر ژیانێکی پڕ لە خەبات و کۆسپ و نەهامەتی هەڵدەبژێرێ. (*تاریک و روون*، ل.٤٤) هێمن ڕەنج دەبا، بەڵام نەک ڕەنج بۆ ڕەنج، بەڵکو ڕەنجێک کە وا لە ئینسان دەکا کە سنوورەکانی دەستکردی سیاسی و کۆمەڵایەتی ببەزێنێ.

هەوڵی من لەم کارەدا ئەوەیە کە دەق(تێکست) بکەمەوە و چاو لەوە بکەم کە چۆن سابجێکت لە "خواست"ێک سەر دەدێنێ و چۆن "خود"ی شاعیر لە پرۆسەیەکدا دەگۆڕێت، واتە "دگردیسی" ڕوودەدا. هەروەها، خوێندنەوەیەکم دەبێ لە سەر کاریگەری دەقەکانیتر لە سەر دەقی *ناڵەی جودایی*. هاوکات ڕوانگەیەکی جێندێری تاسەی شاعیر بۆ دایک و وڵات دێنێتە بەر باس. ئەو بەشە لە ژێر کاریگەری بیر و بۆچوونەکانی جولیا کریستێوا دایە.

سەرچاوە و ماتریال

سەرچاوە بۆ ئانالیزی دەقی *ناڵەی جودایی*، کتێبی *ناڵەی جودایی* ساڵی ١٩٧٩ چاپی بەغدا"یە. ئەو شێعرە لە لایەن فەرهاد شاکەلی و پرۆفێسۆری زمانناس Bo Utas کراوەتە سویدی و لە کۆمەڵە شێعری *بۆنی هەورەکانی وڵاتی من*دا چاپکراوە. کتێبی *بۆنی هەورەکانی وڵاتی من* سی شێعر لە چاردە لە شاعیری کورد لەخۆدەگرێ کە کراونەتە سویدی. لەو کۆمەڵە شێعرەدا تەنانەت یەک شێعر لە شاعیرێکی ژنی تێدا نییە. تۆ بڵێی تا ساڵی ١٩٩١ شاعیرێکی ژنمان نەبووبێ کە شێعرەکەی بۆ ئەوە شیابا کە لەو کتێبەدا چاپ بێ؟

لێکۆڵینەوەکانی پێشوو

بەداخەوە بەرهەمەکانی هێمن، هەروەک زۆربەی شاعیرانی کورد، نەخراونەتە بەر لێکۆڵینەوەیەکی ئاکادێمی ئەدەبی. تەنیا لێکۆڵینەوەیەک کە لە دنیای ئاکادێمی دا کرابێ، تێزی ماستێری بەڕێز عوسمان دەشتی لە زانکۆی هەولێرە بە ناوی

هێمن، دەربارەی بەرهەمەکانی سـیاسـی وکۆمەڵایەتی ئەو، ٢٠٠١. ئەو تێزە دواتر وەک کتێبێک ساڵی ٢٠٠٣ لە سولێمانی چاپ کراوە. بەداخەوە ئەو تێزە لایەنی ئێستێتیک/جوانناسی شێعرەکان یا شیکارییەکی هێرمێنۆتیکی ناداتە دەست.

عوسمان دەشتی لە پێشەکیدا باس لە لێکۆڵینەوەیەکی دیکە لە زانکۆی تەورێز دەکا کە تەواو نەکراوە، ئەویش لە لایەن بەڕێز شاعیر سەعید نەجاری بووە کە دواتر دەستنووسەکان دراونەتە عوسمان دەشتی. دیارە دەکرێ شک بکەین، کە بۆ ئاسۆی شاعیر نەیتوانیوە ئەو لێکۆڵینەوەیە لە ئێران بنووسێ. ناوی هێندێک گۆفار و سەرچاوە لە کتێبەکەی بەڕێز دەشتی دا هاتووە کە لە ستۆکۆڵم دەست نەکەوتن.

هێمن، دەربارەی بەرهەمەکانی سـیاسـی وکۆمەڵایەتی ئەو، لە سێ بەش پێکهاتووە: بیۆگرافی، لایەنی سیاسی بەرهەمەکانی هێمن و لایەنی کۆمەڵایەتی بەرهەمەکان. هەروەها هێندێک سەرچاوە، نامە و وێنە لە کتێبەکەدا هەن.

بۆ نووسینی ئەم تێزە ڕووم لە زۆر کەس و لایەن و کتێبخانە کرد کە ئەگەر شتێکیان لا هەبێ، بتوانم کەڵکی لێوەربگرم کە بەداخەوە هیچ شتێکم دەست نەکەوت. ئەو نووسینانەش کە لە سەر سایتەکان و یان کتێبەکانی بیرەوەریدا تا ساڵی ٢٠٠٧ سەبارەت بە مامۆستا هێمن هەبوون، لە باسێکی ئەدەبی و شیکردنەوەی تێکستدا خۆیان نابیننەوە. هەر بۆیە لە کارەکەی مندا کەڵکیان لێوەرناگیراوە. کەوایە، تەنیا سەرچاوە بۆ ئەم کارە، خودی *ناڵەی جودایی* چاپی بەغدایە.

وەرگێڕانی *ناڵەی جودایی* بۆ سویدی

Med andra ord (*بە واتایەکی تر*، ١٩٩٨) باسی گیروگرفتی وەرگێڕانی تێکستی ئەدەبی دەکا. ئایا وەرگێڕان هەمیشە دەست دەدا؟ Lars Kleberg باس لەوە دەکا کە ئەم کارە هەم مومکینە و هەم ناموکین. هەروەها Roman

Jakobsonخاوەنی ئەم بۆچوونەیە کە وەرگێرانی "تجربەهای شـــناختی"[1] هەم مومکینە و هەم نامومکین و دەکرێ وەرگێردرێنە سـەر ئەو زمانانەی کە هەن، گەرچی دەق دەکەوێتە بەر خەتری هێندێک خەسـار. ئەو خەسـارەش لە ڕێگای بە قەرز وەرگرتنی وشە، دووبارەنووسینەوە و تەفسیر دەکرێ چارەسەرکرێ.

Walter Benjamin وەرگێران وەک فۆرمێک باس دەکا و دەڵێ کە ئێمە دەبێ بگەڕێینەوە بۆ دەقی ئەسـڵی(ئۆرجینال تێکسـت). لە وەرگێراندا ناکرێ تەواوی بەشـەکانی دەق ڕابگرین بەڵام دەتوانین ڕێگایەک لە زمانی دووهەمدا بدۆزینەوە کە زایەڵەی دەقی ئەسڵی بەدەست بدا. (*بە واتایەکی تر*. ل. ١٣٥-١٤١)

پڕۆفێسـۆر Bo Utas باس لەوە دەکا کە شـێعری کلاسـیک لەو ڕێگایەوە دەناسینەوە کە دوو مصرع/نیودێرمان هەیە کە هەر کام بناخەیان لە سەر هەشت تا شـازدە بڕگە/ سـیلابە. هەموو وەرگێڕێک دەبێ لە بەرامبەر "ڕیتمی نیودێڕ" کە لە سەر بڕگەی کورت و درێژ دادەمەزرێ، هەڵوێست بگرێ. وەرگێرانێکی

[1] Kognitiv erfarenhet "تجربە شناختی"

erfarenhet تەجرەبە و ئەزموون، kognitiv شناخت

سەرکەوتوو دەبێ لە نێوان ئەمانەتداری بۆ دەقی سەرەکی و ئێفێکت/ کاریگەری زمانی دووەمدا، سازشێکی هونەرمەندانە بکا. (ل. ٨٨)

هەروەک پێشتر ئاماژەکرا *ناڵەی جودایی* شێعرێکە کە لە ژێر کاریگەری *مەسنەوی*دا نووسراوە. هەوەڵ بەیتەکانی *مەسنەوی* بەم شێوەیە دەست پێ دەکا:

بشنو از نی چون حکایت میکند از جداییها شکایت میکند
کز نیستان تا مرا ببریده‌اند در نفیرم مردو زن نالیده‌اند
سینه خواهم شرحه شرحه از فراق تا بگویم شرح درد اشتیاق
هرکسی کو دور ماند از اصل خویش بازجوید روزگار وصل خویش
/.../

ناڵەی جودایی ١٠٩ بەیتە کە هەر نیوە دێڕێکی لە سەر وەزنی فاعلتون، فاعلتون، فاعلت، واتە یازدە بڕگە دانراوە:

Saqiya wabadewe wabadewe
Roo le lay min ke be jami badewe
Moshteri wek min le mixane kamin
Zoorbeyan shadu be kayfu be xamin

لە وتارێک لە ژێر ناوی *ئایا دەتوانین شێعری فارسی وەربگێڕین؟* پرۆفیسوور ئۆتاس باس لەوە دەکا کە هەموو هەوڵێک بۆ وەرگێڕانی تایبەتمەندیەکانی مێلۆدی شێعری فارسی مەحکوم بە شکستە. بە گشتی دەتوانین بڵێین کە وەرگێڕانی *ناڵەی جودایی* بۆ سویدی، لە سەر زایەڵەی دەق و لە ڕێگای قەرزکردنی وشە و دووبارە نووسینەوەی مانا ڕاوەستاوە و زۆر جار موسیقا و ئاهەنگی شێعرەکە لە دەست چووە. هەروەها بەیتەکانی ١٩، ٢٥ و ٩٦ تەرجەمە نەکراون.

نادەقیقترین بەشی کارکە، وەرگێڕانی سەردێرە کە کراوەتە "ناڵەی ڕەهاکراوێک". (*بۆنی هەورەکانی وڵاتی من*، ل. ٦٣) "ناڵەی جودایی" بە "ناڵەی ڕەهاکراوێک" واتە بە ناڵەی کەسێک کە فڕی درابێ و لەخۆ دوور کرابێتەوە، شووبهێندراوە. بەڵام بە بڕوای من، شاعیر ڕەها نەکراوە، بەڵکو شاعیر هەڵی بژاردوە کە بچێتە ئێکسیل/تاراوگە نەک کەسێک ئەوی لە خۆی دوور کردبێتەوە و فڕێیدابێ. هەر بۆیە "ناڵە جودایی"م شیکردۆتەوە. بەڕای من جیاوازی

"ناڵەی جودایی" لە گەڵ "ناڵەی ڕەهاکراوێک"، جیاوازی نێوان "خواســـت" و "نا- خواست" و جیاوازی نێوان "ئیڕادە" و "بێ- ئیرادەی"یە. هەروەها لە باری پێکهاتەی زمانەوە "ناڵەی جودایی" جیاوازە لە گەڵ "ناڵەی ڕەهاکراوێک".

مێتود

هێرمێنۆتیک باس لە کردنەوەی تێکست، خوێندنەوەی تێکست و بەرداشت لە تێکست دەکا. خوێندنەوەی دەق دەگەڕێتەوە سەردەمانی کۆن و یونانی باستان و ڕیشـــەی لـە خوێنـدنـەوەی دەقـەکـانی ئینجیـلدایـە و دواتر لـە ڕێگـای ستروکتورالیستەکانەوە بە ئێمە گەیشتووە.

ئوولسۆن، (*تێکستی نەناسراو*، ١٩٩٨) وەک گادامێر لە سەر ئەو باوەرەیە کە وڵامێکی کۆتاییمان بە دەق نییە. گادامێر خوێندنەوەی دەق وەک دیالۆگ دەبینێ. خوێندنەوەی دەق گەرچی وەک بازنەیەکە بەڵام ئێمە تەنیا گۆمانێک دەکەین و پێوەندی و دژایەتی "کل" و "جزء" لە ناو دەق دێنینە بەر ڕۆشنایی.

وەدەســـتهێنانی مانا لە بازنەیەکی هێرمێنۆتیکیدا بە "بازدانی خەیاڵ" دەکرێ. کاتێک ئێمە دەقێک دەخوێنینەوە، هەوڵدەدەین بەرداشتێک هەڵێنجین کە هەرگیز ئەو بەرداشـــتە بە مانای بەرداشـــتی نەهایی و تاکە خوێندنەوە نییە. هەمیشـــە ئیمکانی ئەوە هەیە کە مانای تازە بدۆزینەوە، بەتایبەت کە خوێنەران جیاوازن، پێشـــینەی جیاوازیان هەیە، و بە توانایی کولتووری و یان پێشزێهنییەتێک کە هەیانە، لە خوێندنەوەی دەق دا بەشدارن.

هەروەها *Mimisses* و شێوەی خوێندنەوەی تێکستی ئەدەبی لە لایەن ئێریک ئاورباخ، ســـەرچاوەیەکی ئیلهام بوو بۆ خوێندنەوەی *ناڵەی جودایی*. ئاورباخ

پێشنیار دەکا کە هەمیشە لە "دەق"ـــەوە حەرەکەت بکەین، چونکە دەق دەتوانێ هەموو تیۆرییەکان تێپەڕ بکا.

تیۆری

ناڵەی جودایی هەڵگری هێندێک خاڵی دژوازە و دەبێ لە گۆشـەنیگای جیاوازڕا ببیندرێ. بۆیە لە چەندین چەمک بۆ شـیکردنەوەی *ناڵەی جودایی* کەڵک وەردەگرم.

کۆرا، ئابێکشن Chora و abjection

دروسـتبوونی "سـابجێکت"، لە تیۆرییەکانی پسـیکۆئانالیزدا جێگایەکی تایبەتی هەیە. دەروونشیکاری بۆ ئەوە بتوانێ بگاتە هەست و ئەزموونەکانی سابجێکت سەبارەت بە تێکست/ دەق هەڵوێست دەگرێ. خەون بۆ فرۆید، بە مانای ئەوەیە کە بە وێنە بیردەکرێتەوە. ڕەوانی ئینسان، بە گوێرەی فرۆید وەک دەقێکە: بڵاو، پڕ لە دژوازی و ناتەبایی. دواتر کریستێوا تیۆرییەکانی فرۆید دەربارەی هویت/ کەسـایەتی کە لە گەڵ هەم دایک و هەم باب پێناسـە دەکرێت، تایبەتمەندی زمان کە هێترۆژێنە، و هەروەها پێوەندی نێوان "خودئاگا" و "ناخودئاگا"، پێوەندی نێوان خەون و ناوەرۆکی خەون و تیۆرییەکانی ژان لاکان، لە کاری خۆیدا پەرە پێ دەدا تا دەقی ئەدەبی و سابجێکت بێنێتە بەر باس.

بە ڕای لاکان، "خود" کاتێک دروست دەبێ کە دێتە ناو نەزم و سیستمی زمان و کولتوور، بەڵام کریستێوا قامک بۆ ئەوە درێژ دەکا کە دروستبوونی سابجێکت زۆر زووتر، پێش هاتنی منداڵ بۆ ناو سیستمی زمان، دروست دەبێ، واتە پێش قۆناخی ئاوێنەیی، کاتێک منداڵ و دایک پێوەندییەکی Semiotics/ نیشـانەیی‌یان هەیە. کاتێک گەرمای دایک، "نوختەی قەرارداد"ە بۆ منداڵ و دایک و منداڵ یەکن و هێشتا منداڵ خۆی لە دایک جیا نابینێ.

"خودی شـاعیرانە" خودێکی ئاڵۆز و تێکتەنراوە کە لە حاڵی گۆڕان دایە و لە ناو "خواست" و "کمبود"ێک سەردەردێنێ: نادیاری و کەمایەسی ئەشق. زمان بۆ شـاعیر تەنیا "نیشـانە" نییە، بەڵکو استدعا/ بانگەشە/ خواست و "التماس"ێکە بۆ ئەو کەمایەسییە. دەقی شـاعیرانە کە بە "سـاتێکی تایبەتی قەیران" بەستراوەتەوە، و "بالقوە" هەڵگری جەسـتەیەکی دایکانە (سـێمیۆتیک/ ڕەمزی) یە بەرامبەرە لە

گەڵ زمان/ سیستم. هەست، ڕیتم و زایەڵە لە عنصر/ توخمێکی دایکانەوە کە وەک خەتەرێک بۆ زمان دەبیندرێ، سەرچاوەدەگرن. کریستێوا ئەو ئیمکانی دەربڕینە *Chora* ناودەنێ کە تایبەتمەندی ژنانەی هەیە و بە تەواوی ڕەمز و ئەو نەگوتراوانەی نێوان خەتەکانی دەق/ بینامتنی دەگوترێ. *کۆرا* تیۆرێکی سەرەتاییە و لەو جێگایە کە مانا بزر کراوە مانا بەرهەم دێنێ.

کاری شاعیرانە/ هونەرمەندانە، دەبێتە ئیقدام و حەرەکەتێک، لە کاتی مەیل و دڵتەنگی شاعیرانەدا بۆ گەیشتن بە قاڕەی دایک کە سیستمی زمانی لە کەناری تێپەڕ دەبێ. شاعیر لە "ساتی قەیران" دا، لە سنوورەکانی نێوان ڕەمز/ سرووشت و سیستم/ کولتووردا خۆدەبینێتەوە و بەم جۆرە "دیسکورسی مێژوویی" دەق لەقاودەدا. شاعیر، وەک منداڵ کە بۆ وەدەست هێنانی کەسایەتی خۆی لە فازی خۆجیاکردنەوەدا هەوڵ دەدا، بە ئافراندنی هونەری سابجێکتی خۆی دروست دەکا. شاعیر زیاتر لە کەسانی دیکەی کۆمەڵگا، بە نووسینەوەی خۆی، خۆی بە "فاز دوگانگی" پێوەند دەداتەوە، ئەو فازە کە منداڵ هەم دایکی خۆش دەوێ و هەم دەخوازێ خۆی لێ جیا بکاتەوە. لە نەبوونی ئەشق دا، سابجێکت، لە گەرمای دایکانە دەگەڕێ کە سەرچاوەیەکە بۆ خوڵقاندن. سابجێکت لە "پرۆسە/ڕەوەند"دا دروست دەبێ. مەبەستی کریستێوا لە پرۆسە گۆڕان و پێشکەوتنە. هەموو دەقێک، وەرگێڕانی ئەزموونەکانی سابجێکتە، ئەو ئەزموونانە کە لە سەر شانۆ دادندرێن و ساختاری هەم زمان و هەم ڕەوان دەگۆڕن. "ناخودئاگا" بناخەی دەقی ئەدەبییە. دەقی ئەدەبی، کارێکی بە مانایە کە ئەزموونە هەستییەکانی سابجێکت خۆیان لە ڕەوەندێکدا نیشان دەدەن.

abjection بەشێکی گرینگی دیکە لە تیۆرییەکانی جولیا کریستێوا دەگرێتە خۆ. ئابێکشون(بە سویدیabjektion) بە مانای فڕێدان و لەخۆ دوور کردنەوەیە. ئەو چەمکە باس لە پێشکەوتن دەکا واتە سابجێکت کاتێک دروست دەبێ کە خۆی لە جەستەی دایک جیا دەکاتەوە، ئەو کات کە منداڵ شەیدای جەستەی دایکە و هاوکات لێشی بێزارە. کاتێک زمان دێتە ناو دنیای منداڵ و دەستی باڵا دەگرێ، "کۆرا" وەپشت گوێ دەخسترێ. "خواست" لە "خود" دوور دەبێتەوە و خود دەکەوێتە ئەزمە. ئابێکشون بە ڕای کریستێوا، سەرچاوەیەکی تاریک و ڕەمزاوییە، و لە پرۆسەیەکدا منداڵ خۆی وەک سابجێکت دەبێنێ و خۆی لە

سەرچاوە و ڕیشە جیا دەکاتەوە. کریستێوا دەڵێ کە ئابێکشون دەتوانێ دەست بۆ قەتڵ بەرێ. ئابێکشـــون، ڕێئاکشـــن/ کاردانەوەیەکی بە زەبروزەنگە، ترســـە، هەستێکە کە منداڵ لە دایک جیا دەکاتەوە. ئابێکشون کە لە هەموو کولتوورەکانی جیهاندا بەدی دەکرێ و "ئەزمەیەکی نارســـیســـتی"یە بەڵام لە هەمان کاتدا هەلومەرجێک دەخولقێنێ کە هەست وەرگێڕدرێتە سەر نیشانە و زمان. زمان جەســـتەیەک دروســـت دەکا کە ئەزموون و خەمۆکی ســـابجێکت خۆی تێدا دەبینێتەوە، ئەگینا شـــاعیر دەکەوێتە ناو دۆنیای مەرگ. زمان کەســـایەتی دەدا بە ئینسان و ئێمکانی زیندوو مانەوە دروست دەکا.

نێهێلیسمی شاعیرانە

نێهێلیسم، بۆشـایی و خەونێکە کە لەوێندێرێ "خود" تەنیا یاسـایە. لەو بەتاڵییەدا، ژیان تەنیا ورشـەیەکە، دنیایەک کە لە پشـت ئەو هیچ شـتێک وجودی نییە. لەو جیهانەدا، هونەر، با دەقیقتر بڵێین شـــێعر، شـــوێنێکی تایبەت دەدا بە گەڕانی بێکۆتایی ئینســـان. "خودی هونەرمەند"، زیاتر لە هەمووان، خۆ لە ڕەها/مطلق نزیک دەکاتەوە. نێهێلیسم، سەروژێرکراوی "ایدەآلیسم مطلق"ە کە ئینسان دەکاتە "بوونەوەرێکی ڕەها"، جۆرە خودایەک. بەڵام چۆن "میرا" و "نەمر" لە یەکتر گرێ دەدرێن؟ ئەوە تەنیا لە ڕێگای فانتێزی/خەیاڵ دەکرێ کە تەعبیر لە ئازادی ڕەها و گەڕانی ئینسانە بۆ تێپەڕ کردنی سنوورەکانی مێتافیزیک و سرووشت. تەنیا لە ڕێگای زمان و شـێعر دەکرێ "مطلق" خۆی نیشـــان بدا و "خداگونگی" تەنیا لە ناو شێعردا دروست دەبێ.

Jean Paul ئاڵمانی چەمکی"نێهێلیسـمی شـاعیرانە"ی لە سـەرەتای ۱۸۰۰ هێنا کایە. "هیچ" ڕۆڵێکی تەوەرەیی لە نێهێلیسمی شاعیرانە دا هەیە. ئاندێش ئوولسۆن سـرنجی خوێنەران بۆ ئەوە ڕادەکێشـێ کە لە سـەردەمی ڕۆمانتیکدا جۆرێک لە ئایین هاتە کایەوە کە شێعر جێگای تیۆلۆگی دەگرێتەوە و شـاعیر لە سـاتی ئەزمە دا و لە ڕێگای خولقاندن، حەقانییەت دەدا بە خۆی واتە مشـــروع کردنی خود.

نیهێلیسمی شاعیرانە دیاردەیەکە کە لە سەراسەری مێژووە، لە سۆفۆکلۆسڕا هەتا تۆلستۆی، دەبیندرێ و چەمکێکی بەربلاو و بەرینە.

Wants/ خواست، ویست

بەرای شـــۆپێنهاوێر(١٧٨٨-١٨٦٠) "ویســـت" ئەو هێزەیە کە هەموو جیهان بـەرەو پێش دەبـا. هـەموو جیهـان ئۆبجێکتێکـە بۆ ســـابجێکـت، واتـە "مفهوم/ برداشت" ێک. کتێبی *جیهان وەک ویست و مفهوم*[2] باسی تەجرەبەکردنی جیهان دەکا. لەم جیهانەدا، ویست حاکمە و سابجێکت لە ڕێگای "مفهوم و برداشت"ەوە دروسـت دەبێ. ویسـت لای شـۆپێنهاوێر، وەک "ئیدە"ی ئەفلاتوونە و یەکسـانە لەگەڵ چەمکی "شـیء در خود"ی کانت. ویست لە لای شۆپێنهاوێر بەو مانایەیە کە خوایەک حاکمی جیهان نییە بەڵکو "خواست و ویستێکی کوێر"، دەسەڵاتی لە دەســـت گرتووە. چـەمکی "ئیدە"ی ئـەفلاتون و "برهمـان"ی هینـدوئیســـم، کـە جەوهەرێکی ئەزەلی و ئەبەدین، لە ناو چەمکی "ویســـت" دا هەن. ویســـت "مەزنێکی مطلق/ ڕەها" نییە بەڵکو هەمیشە لە گواستنەوە[3] دایە. شۆپێنهاوێر پێی وایە کە ئینسـان کۆیلەی "ویسـت"ە و "ویسـت"یش لە خۆیدا هیچ ئامانجێکی نییە، بەڵام هەڵوێسـتی مێتافیزیکی شـۆپێنهاوێر کە ژیان وەک "ڕەنج" دەبینێ، بەدوای دینێکی تازەدا ناگەڕێ بەڵکو فەلســـەفەی شـۆپێنهاوێر گەڕانە بە دوای حەقیقەت لەوپەڕی ڕەمز و میتۆلۆگی‌یەکان. ویسـت بێ پشـوو دەگەڕێ و وەک "پرنسـیپ تکامل" دەبیندرێ، کە ئەوەش "ویست بۆ ژیان"ە. ئینسـان لە ڕێگای "ویسـت"ەوە "بوون"ی هەیە. ویســـت، دەبێتە "ذات" و جەوهەر. هەموو ویســـتێک لە نیاز و

---

2 *Världen som vilja och föreställning*, Schopenhauer.

3 Transcendens

زەرووڕەتێکەوە سەرچاوە دەگرێ، لە ئیشتیاقێکی نابینا. دوای دابینکردنی هەر ئارەزوویەک، ئارەزوویەکیتر سەر دەر دێنێ.
"ڕەنج" ڕۆڵێکی سەرەکی هەیە لە فەلسەفەی شۆپێنهاوێر و خواست لە ڕێگای ڕەنجەوە کاراکتری دیاری دەکرێ. ئێمە دەرد دەناسین بەڵام هەست بە بێدەردی ناکەین. دەرد هاودەمی ژیانە و ڕەهایی لە مەرگ دا دەدۆزێتەوە.
ویست، وەک هێزی بەرەو پێش بردن، هەڵگری جۆرێک لە سلووک و خەڵوەتە، واتە هونەرمەند دەگەڕێتەوە بۆ ناخی خۆی و لە شتە ڕووکەشیەکانی جیهان دادەبڕێ و نیگەرانی قەزاوەتی خەڵک نابێ. شۆپێنهاوێر هونەر وەک ڕێگا و شێوەیەکی تایبەت کە جیهان دێنێتە ژێر نیگا دەبینێ. هونەر ئیمکاندەدا "فۆڕمی ئەبەدێ" دەرکەوێ و هونەرمەند هەموو شتە ناگرینگەکان جیا دەکاتەوە و تەنیا "ئیدە" لە ناو هونەری خۆیدا نیشان دەدا. بۆ شۆپێنهاوێر موسیقا بەتایبەتی دەتوانێ شادی، خەم و ئارامی خاتر دەربڕێ. موسیقا فۆڕمێکی گشتی دەربڕینە بۆ ماهییەت و جەوهەری ئینسان. ئەو جەوهەرە لە ڕێگای هونەرەوە، دەقیقتر بڵێین لە ڕێگای شێعرەوە، دێتە ناسین. ئەزموونەکانی تاک شەرتی پێویستن بۆ تێگەیشتن لە شێعر و مێژوو.

جیهانی دیۆنیسۆسی

لە لای نیچە، هەروەک شۆپێنهاوێر، چەمکی ڕەنج ڕۆڵێکی گرینگی هەیە بەڵام لە لای نیچە، ئەم چەمکە هیچ مەبەست و مانایەکی نییە. نێهێلیسمی نیچە لە نەریت و ڕەسمێکی یونانییەوە دێت، واتە تراژێدی دەبێتە دایکی فەلسەفە. نیچە پێی وایە کە بەدوای "مەرگی خوا"، "خواست بۆ دەسەڵات" جێگای نێهێلیسم دەگرێتەوە. ئینسان، بە پێی *وەهای گووت زەردەشت* (ل.٣٧)، شتێکە کە دەبێ بەسەریدا زاڵ بی. "ابرانسان" بەرئەنجامی گۆڕانی ڕوحی ئینسانە لە پرۆسەیەکدا، کاتێک ئینسان بە ویست و هێزی خۆی شۆڕش دەکا و خۆی ئازاد و ڕەها دەکا. لەو پرۆسەیەدا، ئینسان شێواوی و بێنەزمی دەکاتە بەستێنی

خوڵقاندن و ڕوح سێ فاز تێپەڕدەکا: وشتر، شێر و سەرئەنجام منداڵ. منداڵ "ابرانسان" و بێگوناحە، واتە بوونەوەرێکی پیرۆز کە دەتوانی بەڵێ بە ژیان بڵێت.

نیچە پێی وایە کە ئینسان مانیفێستێکە لە "موسیقای خواست". بۆ ڕوونکردنەوەی ئەوەش، نیچە لە دوو مێتافۆری ئاپۆلۆ Apollo و دیۆنیسۆس Dionysos کەڵک وەردەگرێ. دەکرێ ئەو دوو توخمە وەک دوو جیهانی جیاوازی هونەری خەون و مەستی ببینین: لە خەونا ئەو دوو خوایە، ئاپۆلۆ و دیۆنیسۆس، خۆیان بە ئینسان نیشاندەدەن. ورشەی جوانی جیهانی خەون پێشفەرزێکە بۆ هونەر، شێعر و نەقاشی. ئینسانی هونەرمەندی خوڵقێنەر، لە جیهانی خەونا دەمێنێتەوە و بە دیقەتەوە چاوەدێری دەکاتە سەر وێنەکانی جیهانی خەون و بەرداشتی خۆی لە ژیان وەردەگێڕێتەوە.[4]

دیۆنیسۆس نوێنەری "بێفۆڕمی"یە لە ژیان، بەڵام هاوکات بناخەیە بۆ هەموو فۆڕمەکان. ئاپۆلۆ هەوڵ دەدا تا جیهانێکی سەقامگیر لە سەر شێواوی سازبکا. دیۆنیسۆس لە ئەسڵدا هەر هەمان "خواست بۆ دەسەڵات"ە. دیۆنیسۆس هەم دەرد و هەم مەرگ لەخۆ دەگرێ کە سەرچاوەی هێزی ژیانە. ئاپۆلۆ نقاب/دەمامکی دیۆنیسۆس و شێواوییە. ئەو دووانە پێکەوە هاوکارن و چاوەدێری یەکتر دەکەن. لە جیهانی دیۆنیسۆسدا، ئینسانی داهێنەر ئاڵقەیەکە بۆ تێپەڕاندنی بەردەوام لە لایەن ویست. هونەرمەند دەبێتە سابجێکتی ڕەها واتە هەم سابجێکت و هەم ئۆبجێکت لە یەک کاتدا. بە ڕای نیچە لە دووانەکردنی جیهان دا، شێعر دەبێتە ڕێگاچارە.

بەشداری کردن لە جیهانی مەستانەی دیۆنیسۆسی یەکگرتنێکە کە دەگەڕێتەوە بۆ "یگانگی و وحدت"ی سەرچاوەی هەستی. مۆدێلی ئەو ئیدەئالەش تراژێدی یونانی باستانە کە لەودا، ئاپۆلۆ و دیۆنیسۆس، موسیقا و ئاواز، یەک دەگرن. نیچە پێی وایە کە کۆمەڵگای ئینسانی دەکارێ لە سەر ئەو مۆدێلە دامەزرێت. مەبەستی نیچە ئەوەیە کە یونانییەکان ترس و هەراسیان لە دەسەڵاتی پڕسامی

[4] *Tragedins födelse, Band I.* Symposion, Stockholm 2000. s.23.

ســرووشــت تەجرووبە دەکرد و بۆ ئەوە بتوانن خۆیانی لێ دەرباز بکەن کایەی خەیاڵی ئۆلەمپیادیان ڕێک دەخســت. هونەر، وەک کایەی خەیاڵی ئۆلەمپییەکان، بۆ ئەوەیە کە بتوانی بەردەوام بی لە ژیان. ئەو خواســتە بۆ یەکگرتن لە گەڵ هەستی و سرووشت وا دەکا کە ئاوازێکی خەمگین ببێتە ستایشی ژیان. (ل.٣٠) نیچە، هاودەردی وەک نەخۆشـــی و دوژمنی ژیـان دەبینێ. بۆچوونی نیچە دژایەتی هەیە لەگەڵ بۆچوونی شۆپێنهاوێر. شۆپێنهاوێر، گریان وەک هاودەردی لە گەڵ خود و یان ڕەنگدانەوە و زایەڵەی هاودەردی دەبینێ. ئەو کەســەی کە دەگری و دەناڵێنێ، هاودەردە لە گەڵ کەسانیتر. بە پێچەوانەی شۆپێنهاوێر، نیچە خۆشــبینە بۆ ژیان. نیچە دەڵێ کە هەســتی/ بوون لە خۆیدا پیرۆز و جوانە. لە ڕێگاچارەی نێچەدا، خواســتی هونەرمەندانەی دیۆنیســۆســی، جیهان دەکاتە بەرهەمێکی شاعیرانە. خواستی ئازاد "آکت"ێک دروست دەکا. شێواوی وەک پایەی سەرەکی هەستی، لە شێعر و موسیقادا، جیهان دەکاتەوە یەک. هونەرمەند وەک جۆرێک "دوزیســت" بە تایبەتمەندی دووفاقەیی/دوگانەوە، لە شــۆڕەکاتی دنیای مۆدێرندا خۆ ڕادەگرێ و هونەر پێویستە بۆ زیندوومانەوەی. هونەرمەند وەک بوونەوەرێکی "دوزیســتی" دەبێتە هەڵگری هەم بۆشــایی نێهێلیســم و هەم سوڕ/ ڕازی هەستی و بوون. شاعیر بە هۆی شك و هەستناسکی، زیاتر لە فەیلەسووف درۆ دەکا بەڵام درۆ ئیلاهییە و بۆ هونەر پێویست.

ئانالیز/ شی کردنەوە

Intertextuality/ **نێوان‌دەق /بینامتنی**

کریســتێوا دەنووســێ کە تێکســت/دەق لە دیالۆگ لە گەڵ تێکســتەکانی دیکە دەخوڵقێت و ئەمەش بەو مانایەیە کە هەموو دەقێک کاریگەری لە تێکستەکانیتر وەردەگرێ: ڕوحی- ڕەوانی و کولتووری. بەمجۆرە دەقێکی تازەی دیکە شــکڵ دەگرێ. کریســتێوا لە بەردەوامی باســی خۆیدا دەڵێ کە ئێمە نابێ "نێوان‌دەق" وەک "نقد منبع" ببینین، بەڵکو هەموو تێکستێک دەبێ وەک "پۆلیفۆنی لە تێکستی

جۆراوجۆر، بـه ڕادەی جیـاواز" بخوێنـدرێتـەوە کـە ئەو ئیمکـانە بـە دەنگی شاعیرانە دەدا کە لە سەر مێژوو شاهیدی بدا.

پێشـــتر گوترا کە *ناڵەی جودایی* چاولێکەری لە مەســـنەوی/*مثنوی* مەولوی‌یە. "صـوفیسـم" لە سـەدەی۹۰۰ لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاسـت سـەری هەڵدا و بوو بە لقێک لە "عرفان". لە لای سۆفییەکان تەسەوف ڕێگایەکی ڕوحییە بۆ پێشکەوتن. بۆ سۆفی‌یەکان ژیان "کل"ێکە کە ئامانجی یەکگرتنە لە گەڵ خوا. بە گوێ گرتن لە "دڵ" ئینسان بەرەو "خود"ی سەرتر دەڕوا. هەر ئینسانێک وەک نوێنەرێکی بێ‌وێنەیە بۆ "خداگونگی"، بۆیە ئینسـان لە ناخی خۆیدا بە دوای خوا و حەقیقەتدا دەگەڕێ. "خود" هەوڵ دەدا کە بگاتە خوا و خۆی تێدا بتوێنێتەوە. گرینگترین ڕێگاکانیش بۆ ئەو ئامانجە "ذکر" و "خەڵوەت"ن. ســـەما و موســـیقاش لەو پرۆسەیەدا ڕۆڵی خۆیان هەیە و ئینسان دەبێتە ئالقەیەک بۆ گەیشتن بە خوا.

شـایانی باســـە باس بکرێ کە لە نێوان "صـوفیسـم" و عرفان/ *mysticism* دا جیاوازی هەیە. "میســتیســیزم" زۆر گشــتی‌ترە لە تەســەوف و لە ناو هەموو کولتوورەکانی جیهان‌دا دەبیندرێ. لە جیهانی عیرفانیدا، "کل" گرینگترین خاڵە و عیرفان زیاتر بۆچوونێکی فەلسەفییە، بەڵام سوفیزم لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا لە ژێر کاریگەری ئیسـلام بووە و تەنیا ڕێگایەکی ڕوحی نییە بۆ گەیشـتن بە حەق، بەڵکو بۆتە بەشـــێک لە دین و لق و پۆی جیاوازی لێ‌بۆتەوە کە بە "تەریقەت" ناسـراون. لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاسـتدا تەسـەوف زۆر جار تێکەڵاوی دەسـەڵاتی سیاسی بووە و کەوتۆتە بەر ڕەخنەی ڕووناکبیران.

هاوکات لە ڕۆژئاوا چەند فۆڕمی عیرفان دەبیندرێ. ئاندێش ئۆلسۆن باس لە دوو جۆر عیرفان دەکا: ئەرێنی/پۆزێتیڤ کە "خداگونگی" لـە چەمکی ئینســـانی‌دا

شــــەرح دەکا و جۆرێکیتریش کە نێگاتیڤە و خوا وەک شـــتێکی دوور و بێگانە دەبینێ کە خۆی بە ئینسان نیشان نادا.[5]

تەســەوف بە باش و خەراپ لە ســەر شـێعری کوردی کاردانەوەی بووە. بەڕێز مارف خەزنەدار باس لەو کاردانەوەیە دەکا:

"کارکردنی ســۆفیزمی کوزمۆســی بە گشــتی و ســۆفیزمی ئیســلامی بە تایبەتی لە ئەدەبی کوردیدا لە سێ شێوەدا دەبینرێ،/.../ ١. شیعری سۆفیزم (عیرفانی) /.../ ٢. شیعری وەسفی سۆفیزم/.../ ٣. شیعری دژی دەروێشیزم."[6]

هێمن کە لە بنەماڵەیەکی شێخ و ئایینی لە دایک بووە، زۆر جار سۆفیگەرێتی و ئەو کەســانەی کە لە دین و باوەڕی خەڵک بە خراپ کەڵک وەردەگرن، دێنێتە ژێر ڕەخنە. هێمن بەردەوام لە شێعرەکانیدا لە نێوان شک و دیندا دەژی. هێمن لە ســـیمبۆل و ڕەمزەکانی ئیلاهی کەڵک وەردەگرێ، بەڵام زۆر جار دین دێنێتە بەر ڕەخنە. *ناڵەی جودایی* لە چەند خاڵدا خۆ لە مەسنەوی جیا دەکاتەوە:

لە *ناڵەی جودایی* دا "خود"ێک دێتە کایە کە لە نێوان دین و بێدینیدا دێت و دەچێ. بۆ سۆفیەکان توانەوە لە خوا دا ئامانجە، کەچی بۆ هێمن توانەوە لە خاکی نیشتماندا ئاواتە. لە *ناڵەی جودایی* دا وشــە دەبێتە جۆرێک لە ذکر/نیایش بۆ ئەو وڵاتەی کە شــاعیر لێی دوورە. شـێعری *ناڵەی جودایی* بە ڕوو کردن لە ســاقی دەستپێدەکا:

ساقییا! وابادەوە، وابادەو
ڕوو لە لای من کە بە جامی بادەوە
موشتەری وەک من لە مەیخانێ کەمن
زۆربەیان شادو بەکیفـو بێخەمن
مەی حەرامە بۆ سەهەندەو بێخەمان
مەستی بێ خەم بۆچی بگرن یەخەمان؟ (ل. ١٢)

شــاعیر لە *ناڵەی جودایی* دا بە وشــەکانی خۆی، دەســەڵات دەگرێتە دەســت و یاســـای تازە دادەنێ: شـــەڕاب بۆ ئەو کەســـانە کە بێخەمن و ڕەنجیان نەدیوە،

---

[5] Anders Olsson, *Intet*.

[6] *مێژووی ئەدەبی کوردی*. کتێبی ٣، ل. ٢٩.

حەرام دەکریێ، بەڵام نە بۆ ئەوانەی خەم دەناسن. ئەو یاسایە دژایەتی هەیە لە گەڵ ئیسلام کە بە گشتی خواردنەوەی شەڕاب حەرام دەکا. لە ئیسلام دا هەموو ئاکار و بیرێک لە دەرەوەی ئیسلام بە "کفر" دادەندرێت. بەڵام ئەو یاسا تازەیە لە لایەن شاعیرەوە لەوە سەرچاوەدەگری کە لە عیرفاندا خواردنەوەێ شەراب، بۆ ترانس/ خلسە کە بتگەێنێتە خوا، بەجۆرێک ئازادە. شاعیر تەنیا ئیزنی ئەوانە دەدا کە شەراب بخۆنەوە کە تامی ڕەنجیان چێشتووە و کەسێک کە ڕەنجی نەدیوە تووشی تاوان دەبێ ئەگەر بێت و شەراب بخواتەوە.
کاتێک شاعیر دەستدەکا بە وتووێژ لە گەڵ ساقی، پشت لە یاساکانی دین دەکا کە یەک لەوان قەدەغەکردنی شەڕابە. شاعیر موقعیت/پۆزیشنێکی تایبەتی هەیە و دەسەڵاتی خوایی لە ناخی شاعیردا ڕەنگ دەداوەتەوە و شاعیر یاساکانی خوا بە مەیل و خواستی خۆی دادەڕێژێتەوە و قەزاوەتەکانی شاعیر دەبنە پرینسیپ. ئەو پرینسیپە پۆزیشنێک دروست دەکا لە نێوان خوا و ئینسان کە "خود" دەتوانێ یاساکان دارێژێتەوە.
تێڕوانینی شاعیر لە سەر شەراب بە پێچەوانەی ئیسلامە. هەموو "خود"ی خەمۆکی شاعیر دەخوازێ کە لە ڕێگای مەستی و لە خەیاڵدا، لە گەڵ سەرچاوەی شێعر واتە نیشتمان یەک بگرێتەوە. "یەکگرتنەوە لە گەڵ وڵات"

بابەتێکە کە لە زۆربەی شـــێعرەکانی هێمندا دەبیندرێ. هەڵگرتنی وڵات بە گەرمی لە ناو دڵدا تێمێکی زۆر بەرچاوە لە شێعری هێمندا:

لە شاییدا لە وەختی هەڵپەڕینا
لە خۆشیدا لە کاتی پێکەنینا
لە کۆڕی ماتم و گریان و شینا
ئەمن ئەی نیشتمان تۆم هەر لەبیرە (دیوانی هێمن، ل. ١١٠)

لە کۆپلەکانی دواتردا، چەند دێڕ/بەیت لە *مەسنەوی*، چەند میتۆلۆگی و فیگوری ناسراوی تراژێدی لە ئەدەبی کوردیدا دێنە ناو دەق:

جا کە سەرخۆشبووم بە دەنگێکی نەوی
بۆتدەڵێم ئەو شێعرە بەرزەی (مەولەوی):
"بشنو از نی چون حکایت میکند
از جدائیها شکایت میکند" (ل. ١٨)

کارتێکەری زمان و شـــێعری مەولەوی ئاشـــکرایە. لەو بەیتە کە لە هەوەڵی *مەسـنەویدا* هاتووە، "نەی" ڕۆڵێکی بەرچاو دەگرێتە ئەسـتۆ تا گوزارشـت لە دەرد و ڕەنجی جودایی شاعیر بکا:

بشنو از نی چون حکایت میکند
از جدائیها شکایت میکند
تا مرا از نیستان ببریدەاند
از نفیرم مردو زن نالیدەاند

هەموو پەژارەی شـاعیر لە ڕێگای "نەی"ەوە کە لە "نیسـتان" و وڵاتی خۆی دابڕاوە، ڕەوایەت دەکرێ. "نەی" ئامێرێکی کۆنە کە لە قامیش دروست دەکرێ. شاعیر لە هەناسە و ڕوحی خۆی دەژەنێتە ناو نەی. نەی وەک پێنووسیش بەکار دێ و لە جەوهەر هەڵدەکێشـرێت و کاتێک جەوهەرەکە هەڵدەمژێ ، پێی دەنووسـرێت. کەواتە لێرەدا نەی هەم ئامێرە و هەم پێنووس. هەم دەنووسـێ و هەم دەژەنێ. لێرە نەی لە هەردوو حاڵەتدا، خەمێک هەڵدەمژێ و دووبارە دەری دەداتەوە. بە ناڵەی نەی و نووسینی نەی، خەمێک باسدەکرێ کە دەردی جودایی و عەشـق و خۆکوتانە بۆ یەکگرتنەوە. ئەو خەمە، خەمی ئینسـانە بە گشـتی و

تەنیا هی شاعیرێکی کورد نییە. جیا لەمە ئەو خەمە تا ئێستا هیچ "نەی"ـــەک باسی لێوە نەکردووە. ئەو دەردە تێکەڵاوێکە لە دەردی تاک و سرووشت:

بۆیەناڵەم تێکەڵی نەی کردووە
شیوەنێکم پێیە نەی نەیکردووە
/.../
شیوەنی من شیوەنی ئینسانییە
بانگی ئازادی و گرۆی یەکسانییە(ل. ١٨)

شاعیر لە گەڵ خۆی لە ململانێ دایە. بەشێک لە "خود" دەخوازێ ڕەنجی خۆی تیماربکا و بگاتەوە سەرچاوەی خۆی. سیوحەوت بەیت دواتر ئەو یەکگرتنەوەیە سەقامگیر دەبێ. شاعیر کە ساڵانێکی زۆر خەباتی کردووە و لە مەنفا/تاراوگە بووە، چەند بەیت لە مامۆستاکەی بەقەرز وەردەگرێ تا باسی ئەوەمان بۆ بکا کە دڵنیایە کە ڕۆژێک لە گەڵ خاک و وڵات، یاران و هەموو ئەوانەی کە جێیهێشتوون، یەک دەگرێتەوە، ئەگەرچی ئێستا لە ئەزمە دایە و دووری بێهێزی کردووە:

گەر دەناڵێنم، ئەمن پەککەوتە نیم
تێدەکۆشم بۆ وەصڵ تاکوو دەژیم
/.../
هەر کسی کو دور ماند از اصل خویش
باز جوید روزگار وصل خویش
ڕێگە دەبڕم، کوانێ هەنگاوم شلە
ڕاستە بێهێزم، دەکەم ئەمما ملە(ل. ٢٢)

ساقی لە دەقەکانی شەرقی/ ڕۆژهەڵاتی دا، کارەکتەرێکی بەهێز بووە کە ئینسان ڕووی تێدەکا تا باسی خەمەکانی خۆی بۆ بکا. ساقی لە ڕێگای شەڕاب و بوونی خۆی، دەبێتە هۆی ئەوە کە "خود" بڕواتە ناو پرۆسەی "دگردیسی".

ساقی لە شێعری *ناڵەی جودایی*دا لە توخمی ژنانەیە. ئێمە نابێ لەبیرمان بچێ کە لە کۆشکی میران لە زۆربەی ناوچەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، ژنانی ساقی شەڕابیان گێراوە و سەمایان کردووە. لە دەیەکانی حەفتادا(سەردەمی نووسینی ئەم شێعرە) زۆربەی ساقییەکان کە لە مەیخانەکانی کوردستان کاریان

دەکرد پیاو بوون، بەڵام ژنانی ساقیش هەبوون، بە تایبەت ژنانی ئەرمەنی کە لە مەیخانەکان دا مەی‌یان گێڕواە. لە فۆلکلۆری کوردیدا زۆر گۆرانی بۆ ژنانی مەیگێر دەبیندرێ:

حیساو کتاو گەردم مەکە

حاڵم خراوە دەنگ مەکە

/...

ئەم شەو وەجور شەراوەگەت

مەستت بکەم چو چاوەکەت

دەست خەی ئەرا لینگ کەوشەکەت

بووشی کڵاوە ئەرمەنی]

(گۆرانی ئەرمەنی، لە ئاوازە دانراوەکانی ئیسماعیل مسقەتی)

یان لە گۆرانێکی قەدیمی هونەرمەندی ناوداری کورد حەسەن زیرەکدا هاتووە:

جوتێ ساقی گوارە زێڕن

مەی لە مەیخانان دەگێڕن

ئاشقان لە دین وەردەگێڕن[7]

شاعیر وێنەی ساقی لە خەیاڵی خۆیدا دووبارە بەرهەم دێنێتەوە. ڕیتم و دیالۆگ لە گەڵ ساقی و ئەو تایبەتمەندییانە کە شاعیر دەیخاتە پاڵ ساقی، پێمان دەڵێن کە ساقی لە توخمی ژنە. وشەی "جوان" چەند جار لە کۆپلەی پێنج و شەشەمدا دووپات دەبێتەوە کە ئامانجێکی تایبەتی هەیە:

تۆش دەگۆڕیەوە دەگەڵ گەوهەر هونەر؟
کەنگێ گەوهەر جوانی کردن بەختەوەر؟
/.../
قەدری جوانی کوا دەزانێ ماڵپەرست!

جوان پەرستە پیری خاوەن زەوق و هەست(ل.١٧)
و کەمێک دواتر:
نا مەچۆ، جوانێ مەچۆ، واوە مەچۆ!
تۆ فریوی زێر و زیوی وان مەخۆ!
ئەو هەوەسبازانە جێی متمانە نین
هەردەزانن گوڵچنین و بەیڕنین (ل.١٧)

ساقی بە درێژایی مێژوو، بە جوانی و حەقیقەت گرێ دراوە. لێک بەستنەوەی ئەو دوو چەمکە لە گەڵ ساقی، هەم لە ڕۆژهەڵات و هەم لە ڕۆژئاوا ئاشکارا و ڕوونە. تایبەتمەندی هەستیار و نەرمی ژنانە وا دەکا کە پیاوی "جستجوگر" ڕوو لە ژن بکا وەک سەرچاوەیەکی بەهێز و پڕراز. لە *ناڵەی جودایی‌دا* ساقی هەرگیز وڵامێک بە شاعیر ناداتەوە، بەڵام خودی "بوون" و نیگای خوائاسای ساقی، ڕووناکی دەخاتە جیهانی شاعیر و دەرگای بۆ دنیایەکی تازە دەکاتەوە. شاعیر لە هەوەڵی شێعرەکەدا، بە "امر/فەرمان" لە گەڵ ساقی دەدوێت: "ساقیا وا بادەوە، وابادەوە"، بەڵام ئەو فۆرمە لە فەرمان، بە مانای کەمدیتن و ژێردەست بوونی ساقی نییە. ئەو فەرمانە لە تەمەنا و نیاز و خواستێک سەرچاوە دەگرێ.

---

[7] لە فۆلکلۆری کوردیدا زۆر نموونەمان هەیە کە کەسانی دیندار لە دین وەرگەڕوان. "شێخی سەنعان" نمونەیەکی بەرچاوە. شێخی سەنعان کە چوارسەد موریدی هەبوو، سێ شەو خەون بە کچێکەوە دەبینێ. شێخ لە ئەشقی خۆیدا وەها نۆقم دەبێ کە دەڕوا تا بگاتە موورادی خۆی و چەند ساڵ دەبێتە شوانی بەرازان. ئەو ئەفسانەیە لە *منطق‌الطیر عطار* و دواتر لە لایەن فەقێی تەیران(١٥٦١-١٦٤١) هەر لە ژێرناوی "شێخی سەنعان"دا نووسراونەتەوە. (*مێژووی ئەدەبی کوردی*، کتێبی ٢، ل. ١٧١- ١٧٤). هەروەها مامۆستا هێمن لە شێعری ڕێژنەدا باسی شێخی سەنعان دکا:

شێخی سەنعان بۆ کچی گاور لە ئیسلام وەرگەڕا
من خەریکم بۆ کچە شێخێ پەژیوان ببمەوە

(مامۆستا هێمن و عایشەخانم کە کچە شێخە، خزم بوون. *دیوانی هێمن*، ل. ٦٦ – ٦٧)

دواتر لە ناوەڕاستی شیعرەکە، واتە کۆپلەی پێنجەم، ناتەبایی نێوان ساقی و شاعیر دێتە ڕوو، کاتێک شاعیر ترسی ئەوەی هەیە کە ساقی فریوی زێڕ و زیو بخوا یا فریوی خواردبێ و ئەوەی لێ چاوەڕوان ناکا، چونکە ساقی لە خۆیدا بە هەڵگری جوانی و حەقیقەت ناسراوە. شاعیر پەند دەداتە ساقی کە شەڕاب بۆ دەسەڵاتداران نەگێڕێ، چونکە ئەوان بەدوای "خرد" و حەقیقەتدا ناگەڕێن. لەو کۆپلەیەدا شاعیر لەو پەڕی ناهومێدی ساقی دەشکێنێتەوە:

ساقییا! بۆ کوێ دەچی، بۆ کوێ دەچی؟
تۆش لەبەر ئەو ملهوڕانە ملکەچی؟
تۆش بە ڕەنگ و بۆی ئەوان خواردت فریو؟
چاوی تۆشی هەڵفریواند زێڕ و زیو؟
تۆش دەگۆڕیەوە دەگەڵ گەوهەر هونەر؟
کەنگێ گەوهەر جوانی کردن بەختەوەر!(ل. ١٦-١٧)

بۆ شاعیری "جستجوگر"، ساقی سیمبۆلی ئەشق و جوانییە کە لە خۆیدا ئینسان بەرەو "حەقیقەت" دەبا و نابێ خەیانەت بە هونەر و حەقیقەت (کە پیاو پێناسە و تاریفی دەکا) بکا.

Carin Fransén باس لەوە دەکا کە ساختاری دەسەڵات لە هەوەڵەوە بە مانای ژێردەستبوونی ژنە کە ئەوەش بەو مانایەیە کە سەلیقە و زەوق، حەقیقەت و جوانی لە بناخەوە لە لایەن پیاوەوە مانا کراوە. ژن/ جوانی لە پێوەندی لە گەڵ پیاودا "کاربرد"ێکی هەیە، ئەویش ئەوەیە کە جوانی ژن خواستی پیاو بەرەو پێش دەبا. بۆیە ئێمە دەبینین کە شاعیر لەبیری دەچێ کە چەند بەیت پێشتر ساقی تاوانبار کردبوو کە فریوی خواردووە. شاعیر دووبارە ڕوو لە ساقی دەکاتەوە و وەک پێشوو باوەڕی خۆی پێ نیشاندەدا و لە دەستەکانی ساقی دەگەڕێ. ئەمجارە شاعیر خۆی دەشکێنێتەوە و داوای یارمەتی لە

ساقی دەکا تا بتوانێ لەگەڵ خەمی خۆی بسازێ و "خود" ڕەها بکا و لە ناو شک و گۆماندا باوەڕ بە ژیان و بوون بکاتەوە:

وا وەرە، دەی وا وەرە، نێزیک بە لێم
بمدەیە مەی، بمدەیە مەی تا دەڵێم:
"مست مستم ساقیا دستم بگیر
تا نیفتادم زپا دستم بگیر"! (١) (ل.١٧-١٨)

لە کۆپلەی حەوتەمدا چەند ناوی مێژوویی، ژن و پیاو، دێنە ناو دەق. ئەو ناوانە کێن و چ کاریگەریەکیان لەناو دەقدا هەیە؟ هەوەڵ با ناوەکان جارێکیتر بنووسینەوە: بەکرە شۆفار کە بوو بە هۆی مەرگی مەم و زین لە تراژێدی مەم و زین[8]، مەم و زین، قەرەتاژدین، چەکۆ و عەرفۆ (یارانی مەم)، لاس و خەزاڵ، خانزاد (سەرۆک خێڵ و خوشکی خەزاڵ لە تراژێدی لاس و خەزاڵ)، شەم و شەمزین، خەج و سیامەند، برایم و پەریخان و وەلی دێوانە کە شێعری بۆ خۆشەویستەکەی خۆی شەم کووتوە:

کەوتمە نێو چاڵی دیلی وەک (مەمێ)
(یایەزین) لە کوێیە هاواری کەمێ!
وام بە تەنیایی لەنێو خوێنا شەڵاڵ
کوانێ عێل و کوانێ (خانزاد) و (خەزاڵ)؟!
زور لە مێژە نارەناری منی نەبیست
هەرومکو (شەمزین)، (شەمیلە)ی خۆشئەویست(ل. ٢٠-٢١)

---

[8] *مەم و زین* چیرۆکێکی لە مێژینەی فۆلکلۆرییە کە ئەحمەدی خانی دووبارە نووسیویێتیەوە. کاتێک خانی *مەم و زین*ی دەنووسی پرۆسەی دەوڵەت- نەتەوە لە ئورووپا لە ئارادابوو و زۆر وڵات دروست کران. ئەحمەد خانی کوڕی ئەلیاس لە ساڵی ١٦٥٠ لە شاری بایزیدی ناوچەی بۆتانی باکووری کوردستان لەدایکبووە. شاری بایزید مزگەوتی گەورەی تێدابوو. خانی دواتر دەچێتە شوێنیتر بۆ دەرسخوێندن. هێندێک لە توێژەرەکان پێیانوایە کە خانی وێنەی ناسیۆنالیستێکی کوردە. *مەم و زین، نەوبەهارا بچووکان و عەقیدا ئیمانێ* لە بەرهەمەکانی خانین. خانی ساڵی ١٧٠٧ کۆچی دوایی کرد. مارف خەزنەدار، *مێژووی ئەدەبی کوردی*، ٢٠٠٢، ل. ٣٠٧-٣٠٨.

ئەو پێنج بەیتە لە بەیتە بەناوبانگەکانی فۆلکلۆری کوردی و تراژێدین. هەموو ئەو تراژێدیانە باس لە ئەشـــق، زوڵمی دەســـەڵاتداران، خەیانەت و جودایی دەکەن.[9] ئەو ژنانەی کە ناویان لەو بەیتانەدا هاتووە، ژنانێکی ئازا و نەترسن کە لە ڕێگای ئەشق، لە بەرامبەر نۆرمدا ڕاوەستاون و خۆیان خستۆتە ناو خەباتێکی نابەرامبەر. شـــاعیر ئەو ناوانە دێنێتە ناو دەق تا نیشـــان بدا کە ژیانی ئەو بەردەوامی تەقدیری قارەمانەکانی ئەو تراژێدیانەیە کە یا چوونە تاراوگە و یا "مەرگ"یان هەڵبژارد. شـاعیر لە ناو خوێنی خۆیدا نوقمە، لە ڕیشـەی خۆی دوور کەوتۆتەوە و جەرگی لەت لەتە. شـــاعیر ئارەزوو دەکا کە ئەو ژنە ئازایانە بێن و نەجاتی بدەن و گۆرانی بۆ بڵێن. هەمووومان دەزانین کە پێهەڵگوتن بە کەسێکی کە کەوتۆتە غەریبی و یان شەهید بووە، بەشێکە لە داب و نەریتی تایبەتی کولتوورەکان بەتایبەت لە ناو ژناندا کە وەک سێرمۆنی ئەنجام دەدرێ.

وێنەی ژن لە دنیای شـــاعیرانەی هێمندا، لە هەوڵ شـــێعرەکانەوە تا دوایین شێعرەکان، گۆڕانکاری بەسەردا هاتووە. وێنەی ژن لە شێعرەکانی دواساڵانی تەمەنی مامۆستا هێمن دا بە شێوەیەکی زۆر بەرچاو پۆزێتیڤە و لە شێعرەکانی خۆیدا داواکاری یەکســـانی کچ و کوڕە و ئارەزوو دەکا کە کار و چالاکی ژنان بەشێکی گرینگ بێ بۆ دروست کردنی وڵاتێک کە لە وێنەدێری دو توخمی ژن و پیاو یەکســـانن. هێمن لە زۆر شـــێعردا ڕەخنە لە جێگە و پێگە و دۆخی ژێردەستەیی ژنان دەگرێ.

ڕەنگە پێویست بێ ئاماژە بکەم کە من پێشتر دەمەویست شێعرێکیتری مامۆستا هێمن *سووری دەوران*، ١٩٧٨، هەڵبژێرم (تا کاتی نووسینی ئەم تێزە، جگە لە *ناڵەی جودایی* هیچ شێعرێکی دیکە نەکرابووە سویدی) و چاو لە دوو چەمکی

---

[9] *توحفەی موزەفەرییە*، ئۆسکار مان. هێمن ١٩٧٥. ئۆسـکار مان شـەش چیروک و نۆزدە سـروود کە زۆربەیان تراژێدین بە لاتین کۆکردۆتەوە و سـاڵی ١٩٠٥ پێشـەکی ئەو کتێبەی بە ئاڵمانی نووسیوە. مامۆستا هێمن ئەو کتێبەی ساخکردۆتەوە و هێناوێتی سەر ڕێنووسی کوردی. ئەو ناوانە کە لە *ناڵەی جودایی* دا هاتوون، لە *توحفەی مظفری* لە بەیتەکاندا هەن.

"چین" و "جێندێر" بکەم. ئەو شـــێعرە باس لە ئەشـــقی نێوان کچی میرێک و شوانێک دەکا. خاڵێکی گرینگ لە شێعری *سووری دەوران*دا، ئەوەیە کە کچەکە داوا لە کوڕەکە دەکا کە پێکەوە هەڵبێن و ڕەخنە لە میر و کۆمەڵ و نۆرمەکان دەگرێ. ئەو دەخوازێ کە یان پێکەوە بمرن یان ئاواتیان بێتە دی. کچ و کوڕەکە پێکەوە دەڕۆن بەڵام سەرئەنجام بەدەست دارۆغە دەگیرێن و بە دەستووری میر دەکوژرێن. (*ناڵە جودایی*، ل. ٥٣-٨٩)

هێمن ناو و وێنەی شـێعری ژن لە شـاعیرانیتر وەردەگرێ بەڵام ئاڵوگۆڕیان بەسـەردا دهێنێ و ناخوازێ وەک هەمیشـە بە شـێوەی نەریتی ژن وەک ئۆبجێکتی خۆی ببینێ. هێمن دەخوازێ ژنان بخوێنن و "دانش" وەدەسـت بێنن و لەو ڕێگایەوە کۆمەڵێکی بەرامبەر دروست بێ. ژنی ئیدەئالی هێمن "شـیرین"ی وەفایی (١٨٣٨-١٨٩٩) نییە کە تەشـی دەڕێسـێ. هێمن بە ئاواتە کە ژنانی "جستجوگر" لە نیشتمان دا پەیدا بن. بۆ وێنە لە فرمێسکی ڕنوودا دەڵێ:

من تەشی ڕێسێکی وەک "شیرینی وەفایی"م بۆ چییە؟
کیژی ئازای چاوکراوە و فێرە زانینم دەوێ

لە ئاخر بەیتی کۆپلەی حەوتەمدا شـاعیر دەپرسـێ کە کێ دەڵێ کە ئەو/شـاعیر "وەلی دێوانە" نییە. وەلی دێوانە کییە؟

وەلی دێوانە (١٧٤٥-١٨٠١) بە هۆی ئەشـقی خۆی بە "شـەم" کەوتە جیهانی شـێتی. جیاوازی چینایەتی نێوان وەلی و شـەم بوو بە هۆی ئەوە کە ئەو دوو دڵدارە نەگەنە یەک.[10] ئەشقی دێوانە بە شەم لە ئەدەبی کوردیدا بۆتە میتۆلۆگی و سیمبۆل بۆ ئەشقێکی ڕاستەقینە و قووڵ کە دەتوانێ ئینسان تا ئەو پەڕی شێتی بەرێت. لێرەدایە کە "هێمن"ی شاعیر لە نێوان خۆی و دێوانەدا "هویت سازی"

10 مارف خەزنەدار پێی وایە کە شـوێن و سـاڵی لە دایکبوونی دێوانە دیار نییە. بەڵام دەکرێ بڵێین کە لە سـاڵی ١٧٤٥لە دەوروبەری حەڵەبجە لە دایک بووە و تا ڕادەیەک خوێندواری بووە. بە هۆی ئەشـقی خۆی بە شـەم دەکەوێتە دنیای فەرامۆشـی و دێوانەگی. سـاڵی ١٨٠١ کۆچی کردووە. خەزنەدار، جڵدی ٢. ل.١٠٣-١٠٤)

دەکا. ژیانی هێمن "تناســـخ" و بەردەوامی ژیانی دێوانەیە: یەک چارەنووس بۆ دوو تاک، دوو کەس لە یەک دۆخدا، ڕوحێکی هاوبەشـــی خەمۆک. دووری یار و نەبوونی گەرمای ژن لە ژیاندا بۆتە هۆی چارەنووسێکی تراژیک:

ئەو لە زۆزان، من لە ئارانی دەژیم

کێ دەڵێ ئەمنیش (وەلی دێوانە) نیم؟!(ل. ٢١)

بەڵام ڕوحی هێمن لە چوارچێوەی تراژێدی دا، کە تاک ئەســـیری تەقدیرە، نامێنێتەوە. لە تاریکترین ســـاتەکانی ژیان‌دا کە خودی شـــاعیر لە بنی چاڵاوی تەنیایی دایە و کاسـەی ڕوحی پڕاوپڕە لە خەم و لێی دەڕژێ، "خود" لە خەلسە دێتەدەر و شاعیر پەتی تەقدیر لە شێعردا دەپسێنی و ڕاستەوخۆ ڕوو لە وڵات، دۆست و خزمان دەکا:

کوردەواری، ئەی وڵاتە جوانەکەم!

ڕۆڵەکەم! خێزانەکەم! باوانەکەم!

ئەی ئەوانەی قەت لەبیرم ناچنەوە

ئێستە بمبینن ئەرێ دەمناسنەوە؟ (ل. ٢١-٢٢)

و لە کۆپلەی نۆهەمدا "خود" ڕادەبێ و ڕوو لە یاران و ئازیزان دەکا و باســی گەڕانەوەی خۆی بۆ سەرچاوە دەکا. لێرەڕا "خود" شۆڕشگێڕانە هەنگاو هەڵدێنێ:

ئەی ڕەفیقان ئەی عەزیزانی وڵات!

ئەی برای هاوسەنگەری جەرگەی خەبات!

/../

ڕێگە دەبڕم، کوانێ هەنگاوم شلە

ڕاستە بێ‌هێزم، دەکەم ئەمما ملە(ل. ٢٢)

ئێســتا تۆن و ڕیتمی خەماوی کە پێشــتر شــێعرەکەی داگرتبوو جێگای خۆی بە ڕیتمێکی ســەربزێو دەدا و شــاعیر دەگەڕێتەوە دەورانی لاوی. ڕوحێکی ئاگرین کێو و دەشت دەپێوێ و سەر لە کانیاو و مێرگ و تەلان و باخ و دێ و هەوار و ئەشکەوتی وڵات دەدا و دەخوازێ بچێتە شەوڕنی بیستان و دەستی بێری شۆخ و شـــەنگ بگرێ. ســـەرئەنجام "خود" دەگاتەوە ســـەرچاوە و جەژن دەگرێ و خۆشەویستەکەی لەباوەش دەکا و ئامادەیە لە باوەشی‌دا بمرێ.

کۆرا و ئابێکشون

لە هەوەڵ بەیتی *ناڵە جودایی* دا شـــاعیر خۆی لە بەرامبەر "ئەو کەســـەی بێخەم و بی گرفتە" دادەنێ و دەخوازێ ئەو کەســـە لە دەرەجەیەکی خوارتر

لەخۆی وێنا بکا. وشـــەی "ئەو کەســـە" تەنیا وەک بەشـــێک لە پێکهاتەی زمانی شـــێعرەکە نایە، بەڵکو شـــاعیر خۆی لە ئۆپۆزیشـــنی "ئەو کەســـە" دادەنێ. "ئەو کەســـە" ئینســـانێکی بێخەمە کە شـــاعیر وەک "عنصـــر/ توخمێکی ناپاک" هەڵیدەســەنگێنێ. بۆ شـاعیر "ئەو کەسـە" ئابێکشـونە و لە خۆی دووری دەکاتەوە، چونکە ئەو کەســە توانایی ڕەنجبردنی نییە تا بگاتە حەقیقەت. شاعیر "ئەو کەسە" و هەستی ئەو پێناسە دەکا بۆ ئەوە کە بتوانێ لەگەڵ ئەو شـــێواییە کە خۆی تێیدایە بســـازێ و "پاکی" خۆی لە بەرامبەر "ناپاکی" ئەو دادەنێ. "خود" کە هەڵگری تاریکی و دڵێکی پڕ لە خەمە لە بەرامبەر ئەو کەسەی کە لەو ناچێ ڕادەوەستێ و بەدوای "مانا"دا دەگەڕێ. بۆ دەبێ "ئەو کەسە" کە ڕەنجی نەدیوە و ناپاکە بێت و مەیخانەی پێ تەنگ بکا، لە کاتێکا شوێنیتر زۆرە بۆ گاڵتە و جەفەنگ:

ئەو کەسە بێکەس نییە و خانە خەراب
دەک بە ژاری ماری بێ بادە و شەراب!
ئەو کەسەی نەیچێشتووە دەردی ژیان،
ئەو کەسەی نەیدیوە ئێش و برک و ژان،
/.../
بۆ دەبێ بێت و بکا مەیخانە تەنگ؟!
شوێنی دیکە زۆرە بۆ گاڵتە و جەفەنگ...(ل، ١٢-١٤)

شاعیر وەک هەستیارێکی عەوداڵ جیاوازێکی بنەڕەتی لەنێوان خۆی کە بەدوای حەقیقەتەوەیە و "ئەو کەسە" دادەنێ. "ئەو کەسە" کێیە؟

"ئەو کەســـە" ئینســـانێکی لەخۆڕازی و ناپاکە کە تەنیا لە چوارچێوەی یەک عنصر/توخم دا نامێنێتەوە. "ئەو کەسە" دەتوانێ دیکتاتۆرێک بێ، خائینێک بێ، یان کەسانێک کە خۆ لە خەبات نادەن و بێتەفاوەتن و دەستیان بە کڵاوی خۆیان گرتووە با نەیبا. "ئەو کەســـە" دەتوانێ قابیل بێ کە برای خۆی بۆ دەســـەڵات کوشت. "ئەو کەسە" کە ناپاکە بۆ دەبێ بێتە مەیخانە کە شوێنێکی پیرۆزە. شاعیر زیارەتی مەیخانە بۆ "ئەو کەسـە" قەدەغە دەکا تا مۆنۆپۆلی ئەوە لە دەستی خۆی بگرێ کە ببێتە تاکە سـابجێکت و تەفسـیری جیهان بکا و یاسـا داڕێژێ. شـاعیر وەک ڕوحێکی گەڕۆک خۆی لە سـەرەوەی هەموو دەسـەڵات و کەسـایەتیەکان دادەنێ. شـــاعیر وەک ئەنـدامی گرووپێکی گـەورە/نەتەوە، تـامی جودایی و

زەبروزەنگی چێشـــتووە و لە هەوارگەی خەیاڵیدا شـــوێن و ڕۆڵێکی ئەرێنی بۆ "ئەو کەســە" نابینێتەوە. لە خەیاڵی شــاعیردا هەروەک جیهانی واقیع، ئەو کەســە ســـیمبۆلی وێرانی و تاوانە. لە خەیاڵی ئینســـانی کورددا، "ئەو کەســـە" لەگەڵ زەبروزەنگ پێناســـە دەکرێ. دیکتاتۆرگەلێک کە بوونەتە هۆی چوونە مەنفای خەڵک و ناهێڵن خەڵک ژیانێکی ئاســودە و ئاســایی بژین و بتوانن لە باوەشـــی خۆشــەویســتەکەیاندا ســەما بکەن. لەو وڵاتەدا، شــاعیر قارەمانێکە کە بەدوای "حەقیقەت"دا دەگەڕێ و بەختەوەر نییە. هەر بۆیە هەموو ئاواتەکانی شـــاعیر و حەقیقەتی بوون لە ناو خەیاڵدا کۆ دەبێتەوە و شـاعیر تاونباران دەسـتنیشـان دەکا و خۆی لە بەرامبەریان دادەنێ:

بۆ کەسێکە مەی: کە دەردی کارییە
بێخەمێک بیخواتەوە، زۆردارییە
بۆ کەسێکە مەی: دڵی پڕ بێ لە داخ
بۆچی لێی بخواتەوە بەرزە دەماخ؟ (ل. ١٢)

"ئەو کەســە" هەروەها دەشــێ لەو کەسـانە بن کە خەیانەت بە خاک و نیشـتمان دەکەن، ئەو کەســـانەی کە بەخاتری پارە، دەســـەڵات یان نەجاتی گیانی خۆیان دەکارن دژ بە خەڵکی خۆیان هەڵگەڕێنەوە. ئەوانەی کە وا نیشـاندەدەن کە هیچ گرفتێک لە کۆمەڵگادا نییە و دنیا ئەمن و ئەمانە و لە خەباتدا بەشداری ناکەن.

دەقـە جۆراوجۆرەکـان، بـەڕای کریســـتێوا، دەتوانن نـاوی تیپی جۆراوجۆری "abject" بن. کریســـتێوا بـاس لەوەدەکا کە ئابێکت جیاوازە لەگەڵ ئۆبجێکت. ئابێکشــون هەسـتێکی فیزیکی و ڕوحیی بێزکردنە کە تووڕ دەدرێ. ئابێکشــون تایبەتمەندی ئۆبجێکتی هەیە و لە دژی "خود" دەوێســتێ. ئینســان بوونەوەرێکی ڕوحی و بیرمەندە کە ئابێکشونەکان دەناسێتەوە. کریستێوا پێی وایە کە ئابێکشون بناخەی کولتووری "خود"ە و وەک ســنوورچی/مرزبان عەمەڵ دەکا. ئینســـان ئابێکشونەکان ڕەمزی دەکا و ئابێکت نیشانەی خواست و "کمبود"ێکە کە بەهۆی جودایی دروستدەبێ.

ئەو بێزاریە قووڵە لە "ئەو کەســە" ســەرەتای لەدایکبوونی "خود"ە. "ئەو کەســە" ناکامڵی و زەعفێک، جۆرێک لە ناپاکی هەیە کە "خود" لە بەرامبەریدا نەش و نەما دەکا. لە کێبڕکێی بەینی شـــاعیر کە بە بەســـتێنی ڕەنجدا تێپەڕیوە و پاک

بۆتەوە و "ئەو کەســـە" کە ناپاکە، خولْقاندن و نووســـین ئیمکانی ئەوە بە "خود" دەدا کە دووبارە هەســتێتەوە، ببێتەوە و ســەرئەنجام لە پرۆســەی "دگردیســی"دا دووبارە لەدایک بێتەوە. لە ئاخرین بەیتی کۆپلەی ســـێهەمدا ئاخرین وشـــەکان سەبارەت بە "ئەو کەسە" دەگوترێ:

ئەو کەسە جێگای لە مەیخانێ نی‌یە
ئەو کەسە بادەو شەڕابی بۆ چی‌یە؟! (ل. ١٥)

و لە کۆپلەی چوارەمدا "ئەو کەسە" کە لە گەڵ "خود" هەڵدەسێنگێندرا ون دەبێ و ئینجا شاعیر ڕاستەوخۆ باسی بوونی خۆی و ڕەنجەکانی خۆیمان بۆدەکا:

/.../
مەی حەلالە بۆ منی وێرانە- ماڵ
بۆ منی سەرگەشتەو و ڕووت و ڕەجاڵ
/.../
لێو بە باری، دەردەداری، ڕەنجەڕۆ
شاعیری جوانی پەرستی دڵ بە سۆ...(ل. ١٥-١٦)

خزم و کەس، خوشک و برا، یاران و خۆشەویستەکەی شاعیر، لە ناو *نالەی جودایی*دا لە سیستیمی زماندا بە وشە جێگای خۆیان دەکەنەوە و ناو دەبردرێن، بەڵام لە هیچ شوێنێکی ئەو شێعرە بالابڵندەدا ناو یان وشەی "دایک" نایەت. بۆ؟ بە بڕوای من بە پێی تیۆری کریستێوا خودێکی نارسیستییانە "دایک" وەپشت گوێ دەخا و "زمان" جێگای ئەو دەگرێتەوە چونکە "کەمایەسی/کمبودی" دایک هێندە بە قووڵی هەست پێدەکرێ کە "خود" بۆ ئەوەکە بە سەر ئەو ترسەدا زاڵ بێ، بە بەکارهێنانی زمان و وشە دەخوازێ ئەو بۆشاییە پڕ کاتەوە:

دێم ببینم نیشتمان‌و زێدەکەم
دێم ببینم خزم و کاک و دێدەکەم
دێم و دەگرم بازی بێری شۆخ و شەنگ
دێم و دەگرم دەستی دۆی جوان و چەلەنگ
دێم گراویی خۆم لە باوەش وەرگرم
دێم نەهێڵم بەرهەڵست و بەرگرم(ل. ٢٣-٢٤)

بەڵام ســـەرەڕای نەبوونی وشـــەی دایک لە دەقدا، لە شـــێعری *نالەی جودایی*دا، ڕیتمێکی وەها دایکانە هەیە کە نابێ خۆمانی لێ ببوێرین و لە دەســـتی دەرکەین. ئەوە لە ئاخری شـــێعرەکەدا بە ڕوونی دەردەکەوێ. لە هەوەڵدا ئەو "ڕیتمە

دایکانه" له دیالۆگ له گەڵ ساقی، یادکردنی خەمڕەوێن و دەستەکانی بازی شۆخ و شەنگ و یان به ناوبردنی ژنەکانی ناو هێندێک له میتۆلۆگییەکانی کوردی خۆ نیشان دەدا، بەڵام سەرئەنجام له ئاخرییەکاندا ئەو ڕیتمه زمان داگیردەکا و ڕیتمی کۆپلەی نۆ هەم وەها بنەڕەتی دەگۆڕدرێ که مارشی "خود" دەبیسین که به شاخ و داخدا سەردەکەوێ و دەشت و دۆڵ دەپێوێ. شادی گەیشتن به وڵات و کۆرا، له دوای سەفەرێکی ئەوها درێژ و پڕ له خەم، هەموو بوونی "خود" ، فیزیکی و ڕوحی، پڕ دەکاتەوه. "خود" بۆ گەیشتن به کۆرا به پەلەیه. کۆرا وڵاته و وڵات کۆرا. گەرمای دایکانه که تا ئێستا شاراوه بوو ڕیتم و ئاهەنگێکیتر له ئاخربەتیەکان دا دەخولقێنێ. شێعر به ڕیتمی دایکانه و شاعیر به ڕاکردن دەگەڕێتەوه بۆ ئەو شوێنه که له - دایک- بووه واته کۆرا/ وڵات. لەوێندەرێ، له کۆرا، نه سابجێکت هەیه و نه ئابێکت، واته ئەوه کاتێکه که تەنیا شتێک که بوونی هەیه منداڵێکه له ناو پیلەی بێگوناهی خۆی و لەناو زگی دایکدا. ئینسان هەمیشه لەو شوێنه دەگەڕێ که جارێک له جاران خۆی لێ ڕزگار کردووه و "خود" لەو ساته له بەختەوەرییه دەگەڕێ که منداڵ و دایک، شاعیر و وڵات،

یەک بوون. هەر ئەو جۆرە کە زەردەشت دەڵێ "بەختەوەری ژنێکە"، بەختەوەری وڵاتە، وڵاتی دایک. شاعیر باسی ئەم پرۆسە سروشتییە دەکا:

کۆششی من زۆر بە جێیە و زۆر ڕەوا
چونکە قانوونی تەبیعەت وایە، وا:
"هر کسی کو دور ماند از اصل خویش
باز جوید روزگار وصل خویش (ل. ٢٢)

"دگردیسی"

(Nietzsche) نیچە ساڵی ١٨٨٢ دەنووسێ:

"ئەوە پێویستییەکە: ئینسان کاتێک لە گەڵ خۆی بە ڕەزایەت دەگا- بە جۆرێک لە جۆرەکان بە نوسین یان هونەر؛ ئینجا لەبنەڕەتدا دەکرێ ئینسان قابیلی تەحمووڵ بێ!"

ناڵەی جودایی بەوە دەست پێدەکا کە شاعیر بە "نەدا"یەک سرنجی ساقی بۆ لای خۆی ڕادەکێشێ و ڕەوایەتی ئەوەی بۆ دەکا کە جیاوازی لە نێوان ئەو و مشترییەکانی دیکەدا هەیە:

ساقییا! وا با دەوە، وا با دەوە
ڕوو لە لای من کە بە جامی بادەوە
موشتەری وەک من لە مەیخانێ کەمن
زۆربەیان شاد و بەکەیف و بێخەمن (ل. ١٢)

شاعیر ڕوو لە ساقی باسی گرفتەکانی ژیان و ئەزموونەکانی خۆی دەکا کە ئاسەواری قووڵیان لە سەر ڕوحی داناوە. شاعیری خەمگین داوای شەڕاب دەکا بەڵام باڵادەستی و ئۆتۆریتەی زمان لە هەوەڵەوە بەرچاوە. لە هەوەڵ بەیتەوە کە شاعیر بە ساقی دەڵێ "وابادەوە"، سابجێکتێک دروست دەبێ کە خۆی وەک کەسێکی تایبەت دەنرخێنێ: "موشتەری وەک من لە مەیخانێ کەمن". شاعیر هەست بە ڕەزایەتێکی نارسیستی دەکا تا خۆی لە سەروی ئەوانەیتر کە دێنە مەیخانە دابنێ و یاسا لە دەست بگرێ. شاعیر وەک سابجێکتێکی تایبەت ئەویتر - ئەو کەسە- پێناسە دەکا و تایبەتمەندیەکانی دەبژێرێ؛ شاد و بێخەم، ڕازی و بەکەیف. شاعیر لە ڕادە و پلەی باری "ئەو کەسە" کەم دەکا تا زۆری ڕەنجی

خۆی نیشان بدا. "ئەو کەسە" ئەگەر خەمێکی هەبێ لە خەمەکانی شاعیر ناچێ و مەی بۆ ئەو حەرامە. مەی تەنیا بۆ کەسێکە کە ڕەنج دەناسێ:

ئەم شەرابە تاڵە دەرمانی خەمە
لێی حەرام بێ ئەو کەسەی دەردی کەمە
ئەم شەرابە ئاڵە بۆ بێدەرد نی‌یە
لێی حەرام بێ ئەو کەسەی ڕەنگ زەرد نی‌یە(ل. ١٢)

بۆ شاعیر چۆتە مەیخانە؟ ئایا ئەو کاتە کە شێعرەکە دەنووسرێ شاعیر لە مەیخانەیە؟ چ "هاندەر/ انگیزە"یەک شاعیر هان دەدا تا ڕوو لە وێندەرێ بکا؟ ئێمە دەزانین کە مەیخانە هەمیشە وەک شوێنێک بۆ مەستی و بۆ دۆزینەوەی ڕاستی بینراوە. بۆ ئەوە ئینسان "خود"ی خۆی بدۆزێتەوە پێویستی بە پەناگایەک هەیە کە مەستانە بیر لە مانای ژیان بکاتەوە و ئینسان لە بوونەوەرێکی ئاسایی ڕۆژانە ببێتە ڕوحێکی توێژەر کە بەدوای ڕاستییەکاندا دەگەڕێ.

لێرە شاعیر شوێن و کارەکتەرێک لە " تێکست" دا دروست دەکا واتە مەیخانە و ساقی، بۆ ئەوە کە لە ڕێگای زمان و وشە ئاڵووگۆڕ بە سەر "خودی شکاو"ی خۆیدا بێنێ، چونکە شاعیر باوەڕی بە ئێستێتیک، جوانی و هێزی شێعر بۆ ساڕێژ کردنی خەمەکان هەیە. شاعیر داوا لە ساقی دەکا کە ئەو ئەرکە بەئەنجام بگەیێنێ کە چارەنووس بۆ ساقی دیاری کردووە، واتە هەڵگری حەقیقەت بێ. حەقیقەت و جوانی لە یەک توخمن.

بە ڕای کارین فرانزێن جوانی لە کەناری حەقیقەت دا نییە بەڵکو لە گەڵ حەقیقەت یەک شتە. لە ئانتیکەوە فۆڕمەکانی "جوانی" تا ئێستا جۆراوجۆر بووە، سا لە کوڕێک چووە، گاە لە ژنێکی جوان، یا فیگورێکی مردوو یا خواستێک. جوانی لە "خۆشەویستی و خولْقاندن"دا بە ئێمە دەگا. کارین فرانزێن پێی وایە کە هونەر مووتڵەقەن بەرامبەرە لەگەڵ ئەشق.[11] هەروەها ئینگمار هاگ پێی وایە کە جوانی سەروکاری لە گەڵ شتە تراژێدیەکان و ئاشقبوون هەیە. ڕۆڵی جوانی لە زمانی ڕۆژانەدا بە ئیدەئال کردن و "خواستێکی عالی" دەبەسترێتەوە.

---

[11] *Aiolos*, Nr.26-26, ”Från en skönhet till en annan”, s. 76-77.

هەموو ســــاتەکانی بێداری و خەون لە دیالێکتیکدا دژ بە خۆیانن واتە "خود" لە ڕەوەندی سوان و وێرانیدا خۆی دەبینێتەوە.[12]

لە هەوەڵەوە تا کۆپلەی هەشـــتەم، "نەفیکردنی خود" لە ڕێتۆریکی شـــێعرەکەدا حاکمە. "خود" کە وەک "ئەویتر" نییە و دڵێکی خەمباری هەیە، بە شـــێوەیەکی وێرانگەر زۆر و زۆرتر داوای شەراب دەکا بۆ ئەوە بچێتە ناو دنیای خەون.

بە پێی مارتین هایدگر[13] دەکرێ لایەنی جیاواز و دژوازی خود وەک "خود" بەرامبەرە لە گەڵ "خود" ببینین: خود لە هەوەڵەوە "یەک"ە بەڵام دواتر خۆی دابەش دەکا. کەســـایەتی و "بوون" تێکەڵاون واتە هەموو بیر، هەســـت و بوون لێک گرێ دراوە. "ئا بەرامبەری ئا" لەیەک کاتدا جیاوازی و لێکچوون لە خۆیدا هەڵدەگرێ. ســـابجێکت کە خۆی دەکاتە ئۆبجێکت، لە ڕاســـتیدا عینی یەک و خودی خۆیەتی.

ناڵەی جودایی ڕیتمێکی وەها ئێگۆئیســـتی/ خۆخوازانەی تێدایە کە ســـابجێکت دەبێتە هۆی ئەوە کە پاڕادۆکس و ناتەبایی بێتە ئارا. شـــاعیر بێئەوە کە لە قەزاوەتەکانی خوێنەر بترســێ، دەست دەکا بە سەرزەنش کردنی ساقی، بەڵام زۆر زوو لە بیری دەچێتەوە کە ساقی تاوانبار بە سەرشۆڕ کردن لە بەرامبەر زێر و زیو و دەوڵەمەندان کردووە و خۆی/ شـــاعیر وەک هونەرمەندی وەفادار ناســـاندوە. ئەو ناتەباییە کە ســـاقی ســـەرزەنش دەکا و هاوکات بە دوای مطلق/ ڕەها دا دەگەڕێ، دەبێتە هۆی پرۆســـەیەک کە "خواســـت"ی شـــاعیر بە دوای

[12] *Aiolos*, Nr.26-26, ”Mannen av smak och sönderslitningens dialektik”, s. 15- 16.

[13] Martin Heidegger, *Konstens ursprung* (2001), s. 85.

یەکگرتنەوە لە گەڵ خود و سەرچاوەدا بگەڕێ. خود، بوونەوەرێک کە فەنا دەبێ، بەدوای نەمری/جاودانگی دا دەگەڕێ.
ناتەبایی دەتوانێ چۆنێتی بەرهەمهێنانی وشە نیشان بدا. بە بۆچوونی کیرکێگارد ئینسان نابێ ناتەبایی بە شتێکی خەراپ دابنێ، ناتەبایی ڕەنجی بیرمەندە و بیرمەندێک بە بێ ناتەبایی وەک ئاشقێکە بە بێ ڕەنج.[14]
ناتەبایی هەروەها لەوەدا خۆی نیشان دەدا کە سابجێکت کە ڕەنج دەکێشێ و دەناڵێنێ، هاوکات ئاشقی هۆی ڕەنجی خۆیەتی واتە وڵات و خەڵکێک کە شاعیر مەجبوور بووە بە جێیان بهێڵێ. خود وەک "سابجێکتێکی مێژوویی" دەست لە گەڕان بەدوای "مطلقیت" هەڵناگرێ و لەو پرۆسەیەدا ئینسان دروست دەبێ. ئینسان سەنتێزێکە لە نەمری/جاودانگی و مەرگ/فەنا. *ناڵەی جودایی* خۆ لە سات و زەمان دەر دەکا و شاعیر دەبێتە سابجێکتێکی مێژوویی، بەرهەمێکی تێکتەنراو لە ئێستێتیک و ئێتیک؛ هونەرێک لە ئینسان و "خواست"ی ئەو.
چەند مۆتیف، پێوەندی نێوان جیهانی ستەمکاری دەرەوە و شاعیر کە لەو جیهانەدا دەژی، ڕەنجی شاعیر و تەنیایی ئەو بە هۆی تاراوگەوە، نرخی جوانی بۆ هونەر و نووسین کە ئینسان ڕەها دەکا، شێعرەکە بەرە و پێش دەبەن. لە دیالۆگی نێوان شاعیر و ساقیدا، شاعیر باس لە ڕەنجەکانی خۆی و خەڵکی کورد دەکا. وشەکان کۆتاییان نایەت و هاوکات کە "خود" دەچێتە ناو هیپنۆسێک، دروستبوونی "خود"ێکیتر سەر هەڵدەدا. ئەو پرۆسەیە بەو مانایەیە کە : من مەستم، من هەم. خود کە لە خەلسەدایە، بەرەو ڕووی خود و جیهانی دەرەوە دەبێتەوە. "خودێکی ترانسسێندنت" واتە خودێکی ڕاگوێزەر ئەوە هەڵدەبژێرێ کە هەوڵ بڕواتە ناو خەلسە و دواتر بە هوشیاری و ژیری بگەڕێتەوە. لە هەوڵی

[14] Olsson, *Läsningar av Intet* (2000). fotnot *12*, s. 107- 108. ur, a, a., s. 80.

ئەو ڕاگواستنەوە/انتقال دا، شاعیر ڕەخنە لە ئەگەری خەیانەت دەگرێ کە هونەر لە گەڵ دەسەڵات و زێر بگۆڕدرێتەوە:

تۆش بە ڕەنگ و بۆی ئەوان خواردت فریو؟
چاوی تۆشی هەڵفریواند زێر و زیو؟
تۆش دەگۆڕیەوە دەگەڵ گەوەر هونەر؟
کەنگێ گەوهەر جوانی کردن بەختەوەر؟
زێر بەڵایە، بێوەفایە دەوڵەمەند
هەر هونەر نەمرە، هونەروەر مەرد و ڕەند
قەدری جوانی کوا دەزانێ ماڵپەرست!
جوان پەرستە پیری خاوەن زەوق و هەست (ل.١٧)

ماڵپەرســـت و نەزان توانایی ئەوەیان نییە کە قەدری **"حەقیقەت"** بگرن. تەنیا هونەرمەند، خردمند/ ژیرێکی ڕەنجەڕۆ نرخی جوانی دەزانێ. شـاعیر سـاقی لە خەتەرەکان ئاگادار دەکاتەوە:

نامەچۆ، جوانێ مەچۆ، واوە مەچۆ!
تۆ فریوی زێرو زیوی وان مەخۆ!(ل.١٧)

ژیری، زانســت، ئەزموونی ژیان و ئەو ڕەنجە کە شــاعیر دیوێتی، شــوێنێکی تایبەت بە شـــاعیر دەدا: پۆزیشـــنێکی هەڵبژێردارو. ڕەنج و بیر ســـەروەت و ســـامانی شـــاعیرن کە لە ناو زماندا خۆ دەنوێنن. جوانی کە لەخۆیدا هەڵگری حەقیقەتە، ناکرێ لە گەڵ زێر و زیو بگۆڕدرێتەوە. هونەر و جوانی لە هەوەڵەوە هەن. هونەرمەند ئەو بوون و حەقیقەتە بە زمانی هونەری دەنووســێتەوە. زمان تەنیا وشـــە، ڕســـتە و دەربڕین نییە کە پەیامێک بگەێنێ، بەڵکو زمان ناو دەداتە بوون واتە بوون بە ناوەوە مانا پەیدا دەکا.

شـــاعیر دەچێتە ناو دنیای زمان، چونکە هەموو شـــتێکی لە دنیای واقعیدا لە دەســـت داوە. بـەختـەوەری بۆ شـــاعیر کـاتێکـە کـە بـەر هـەمێـک خولْقـاوە و ئەزموونەکانی ژیان کراونەتە نیشـــانە. شـــێعر زمانە و زمان پێشفەرزێکی شـێعرە. شـێعر و هونەر بوونێک ئاشـکرا دەکەن. ئەوە بەرئەنجامی هاوکاری هونـەرمـەنـد و هونـەرە. کاتێـک حـەقیقـەت لـە بـەرهـەمدا خۆ دەردەخا، هونـەرمـەنـد بوونێکی مێژوویی نیشان دەدا. شاعیر/ هونەرمەند مێژووی گەلێک دەنووسێتەوە

که دەبێتە هونەر. چونکە هونەر لە خۆیدا لە هەوەڵەوە هەیە، هونەر و هونەمەند بوونێکی مێژوویی پەیدا دەکەن.

لە کۆپلەی یەکەم تا کۆپلەی هەشتەم ڕەنج و خەمێک کە دەردەبڕدرێت قەوارەی لە ڕەنجێکی ڕۆژانە گەورەترە و خود پڕ دەکا. ئەو خودە کێیە؟ ئەو خودە دەتوانێ دوو گرووپ بگرێتە خۆی: تاکێک کە خەبات دەکا و دەکەوێتە مەنفا، و کۆ/ کۆلێکتیڤ کە ڕەنجێکی مێژووییان دیوە و شـــاعیر بۆتە دەنگی ئەو کۆیە و باسی ڕەنج و ماڵوێرانی ئەوان دەکا. ئەوە خەمێکی ئاسایی نییە کە تاکی لەخۆیدا ون کردبێ، بەڵکو خەمێکی مێژوویی و مەزنە:

ئەو کەسەی نەیهاڕی بەرداشی زەمان

ئەو کەسەی "زیڕەی نەگەییە ئاسمان"(١) (ل. ١٣)

ئەو ئازار و دەردە هاوکات بە شـــێوەیەکی ناتەبا، "خود" دەوڵەمەند دەکا: ئەو ڕوحە کە لە بن بەرداشـــی زەماندا هاڕاوە دەخوازێ مەســـت بێ تا بگاتە کامڵبوون. شاعیر بە فازێکی پڕ لە ناتەبایی دا دەڕوا. لە ڕاستیدا لایەنی لاواز و بەهێزی خود عەینی یەکن و لە جوڵەی ڕەوان و هەستەکانی شاعیردا تێکهاڵاوی و دژایەتی هەیە، بەڵام هەر دوو لایەن لە یەک ســـەرچاوەن. لە هەوڵ ســـاتەوە خود بەدوای خۆدۆزینەوە دایە ســـەرەڕای ئەوە کە خۆی پڕش‌وبڵاو دەبینێ. "خود" دەبێ هەوەڵ "خۆ"ی لە "خۆ"ی جیا کاتەوە و دواتر یەک بگرێتەوە. سابجێکت لە پرۆسەی ڕەهاییدا هاوتوخمە لە گەڵ ئۆبجێکت واتە ئا بەرامبەری ئا:

ڕێگە دەبڕم، کوانێ هەنگاوم شلە

ڕاستە بێهێزم، دەکەم ئەمما ملە (ل. ٢٢)

لە لایەک کە خود سەرمەست دەبێ، لە لایەکیترەوە ئەو فورسەتە دەداتە خۆی کە خۆی پاک کاتەوە و لەگەڵ خۆی و ســـەرچاوە یەک بگرێتەوە. هاوکات کە "خود" خۆی نەفی‌دەکا، "خود"ی لەدەســـتچوو بەهێز دەبێ. خودی لەدەســـتچوو، دەخوازێ کە بەســـەر هەل و مەرجەکەدا زاڵ بێ تا "خود"ێکی تازە لەدایک بێ. بەم شـێوەیە شـێعرەکە دەبێتە پۆرترە/ وێنەیەک لە خود، تاقیکردنەوەێک لە سـەر خود کە خوی دەکاتە ئۆبجێکتی خۆی بە دوو باڵی لێک جیاواز بەڵام هاوکات لێکچوو لە پرۆسەی "دگردیسی"دا، کە لەو پرۆسەیەدا خودی شاعیر لە شەڕ و

دژایەتی لەگەڵ خۆیەتی. خود وەک پردێک دەبێتە هۆی ئەوە کە بەردەوام بخوازێ بەسەر خۆیدا زاڵ بێ و لە گەڵ خۆی بە هێمنی بگا. ویستێک دەبێ بگاتە ئەنجام، بەرئەنجامی هێز و بێهێزی، "خواست"ێکی حاکم.
"سەرکەوتن بەسەر خود" دەبێتە هۆی ئەوە کە خود بە "تعالی" بگا. لە ڕێگای مەستی "خود" خۆی دەخاتە ژێر دەسەڵات و دەبێتە پردێک بۆ گواستنەوە، بۆ ئەوە کە لە دڕامای ناخی خویدا ئەو هێزە پەیدا بکا کە خودی لەدەستچوو و شکاو بکاتە ئینسانێکی نوێ: ئینسانی واڵا/ ابرانسان و خەم ببێتە شادی. چاڵاوی قووڵی جودایی دەبێتە هۆی ئەوە کە شاعیر ئەو بۆشائییە کە بە هۆی مەنفاوە پێکهاتووە بە وشە پڕ کاتەوە. شێواوی دەبێتە جێگایەک بۆ نەزم. دێوەزمەی شێواوی لەو شەڕدا دەبەزێ و خود دووبارە لە دایک دەبێتەوە و ئارامی دەگەڕێتەوە و خود سەردەکەوێ:

دێو دەشکێنم لەوێ جامی شەڕاب
ماچی شیرین نایەڵێ تامی شەراب
دێم و ناترسم لە پەرژینی بەزی
هەر پەری سەرکەوت و دێوەزمە بەزی (ل. ٢٤)

تەنیای شاعیر، خەون و خواستی ئەو دەبێتە هۆی ئەوە کە "خود" ببێتە کاناڵێک کە وشەکان لەوێندەرێ تێپەڕبن. هەلوومەرجی سەختی ژیانی شاعیر و خەمۆکی کە ئەوی بێهێز کردووە، دەبێتە هۆی ئەوە کە خود دەست بە نووسین بکا و بخوڵقێنێ. ئەو شتانە کە بوونەتە هۆی دووری شاعیر لە ئازیزان و یاران، دەبنە هەوێنی شێعر و وشە دەبێتە هۆی نەجاتی خودی لەدەستچوو. هەموو ئەزموونەکان دەبنە ڕەوایەتێکیتر لە ژیان. ڕابردوو وەک بەشێک لە ئێستا کە شاعیر خەرێکە تێیدا دەنووسێ، دەبێتە سەرچاوەیەک بۆ خوڵقاندنێکیتر و بەمجۆرە شاعیر بەسەر خەمۆکی خۆیدا زاڵ دەبێ. دەقی تازە، کە بناخەکەی لەسەر ڕابردوویە، بۆ ئەوە نییە کە دووبارە ڕابردوو تەجرەبە بکرێتەوە بەڵکو

بۆ ئەوەیە کە بەسەریدا زاڵ بێ و لە خەبات و شەڕی کۆتاییدا "خود" بکاتە باڵادەست و سەرکەوتوو:

گەر دەناڵێنم، ئەمن پەککەوتە نیم
تێدەکۆشم بۆ وەسڵ تاکوو دەژێم
کۆششی من زۆر بەجێیە و زۆر ڕەوا
چونکە قانوونی تەبیعەت وایە وا (ل. ٢٢)

ناڵەی جودایی لە ترادیسیۆنێکی دیۆنیسۆسی پەیڕەوی دەکا واتە لە شێواویدا (مەستی) حەقیقەت دەدۆزینەوە. لە جیهانی دیۆنیسۆسی‌دا، دوو جەمسەر/قطب هەیە: ئاپۆلۆ و دیۆنیسۆس. ئەو دووە کە یەکێکیان نوێنەری شێواوی و ئەوی‌تر نوێنەری نەزمە، لە دژایەتی لەگەڵ یەکتر و هاوکات تەواوکەری یەکترن. ئەو دووە لە دەقێکی شاعیرانەدا دژ بەیەک، بەڵام هاوکار و هاوتەریب کار دەکەن. هاوکاری ئەو دووانە، وەک منداڵ دروست کردنە کە پێویستی بە هەر دووک توخم هەیە. سابجێکت لە کێبڕکێکی جوانناسی لە نێوان ئەو دوویە لەناو دەق‌دا دروست‌دەبێ.

لە زۆربەی زۆری شێعرەکانی مامۆستا هێمن‌دا، "خود" لە بۆشایی، تەنیایی و وێرانی‌ڕا دەگاتە یەکگرتن و گشت: خاڵی وەرسووڕان/نقطە عطف و وەرچەرخان لە لای "خواست" کە دەبێتە هۆی ئەوە کە چاڵی جودایی ببێتە هۆی خوڵقاندن. شاعیر وەک ئینسانێکی جیهانی دیۆنیسۆسی، ڕوویەکانی جیاوازی ژیانی دیووە، هەم دەنگ و هەم وەحشەتەکانی. هێزی ڕەهاکەری هونەر، ناتەواوییەکان تەواو دەکا و دەبێتە دەنگێک بۆ "خواست" کاتێک کە خود دەخوازێ خۆی لە ڕەنج و دەرد ڕزگار بکا. خواستێک، بیری پڕ لە تەنیایی و خەم ڕێبەری دەکا بۆ ئەوە کە خود لە گەڵ وڵاتی دایک، هەر نەبێ لە شێعر و خەیاڵ دا، یەک بگرنەوە. خود کە لەشەڕ لەگەڵ خۆیەتی، بەردەوام دەبێ لە شەڕ دژی خۆی. لە ئاخری شێعرەکە، خودێک لە ناو خودی شکاوی شاعیردا سەر هەڵدەدا، ئینسانێک کە ئامادەی فڕینە و فشەی بە مەرگ دێ و گاڵتەی پێ دەکا: "واڵا ئینسان". ئینسان، ئاڵقەیەک لە نێوان حەیوان و واڵائینسانە، شتێک کە دەبێ بەسەریدا زاڵ بی. ئینسان هاوکات هەم هۆی فەنا و هەم جادەی پێشکەوتنی خۆیەتی. خودی ئینسانی واڵا وەک دەنگێکی خوڵقێنەر و بەزێنەری سنوورەکان،

لە پرۆسـەیەکدا دروسـت دەبێ. "خود" هەوڵ دەچێتە دەرەوەی خۆی و دواتر دەگەڕێتەوە لای خۆی. ئینجا لە دەوری خوی سـوور دەخوا تا خۆی دووبارە وەدەست بێنێتەوە. سەرئەنجام دەگەڕێتەوە ناو و لای خۆی. لەم پڕۆسەیەدا خود "دگردیسی" دەکا: هەوەڵ خود بە بارێکی گرانەوە، واتە "خواست"ێک ئیزن دەدا کە شـێتایەتی بگەشـێتەوە تا بگاتە "خرد" و لوتکە بەرزەکان. خود دەچێتە فازێکیتر بۆ ئەوە کە ئازادی وەدەست بێنێ و ببێتە سەروەری خۆی. خود کە لە گەڵ خۆی لەشـەڕ دایە، دەبێ بەسـەر ئازادی خۆیدا زاڵ بێ و ببێتەوە "منداڵ". بۆ منداڵ؟ چونکە منداڵ بێگوناحە. منداڵ دەتوانێ ئیزن بدا کە خوا تێیدا وەسـەما کەوێ و خود بفرێ.
پرۆسەی ڕەنج دەبێتە هۆی "دگردیسی خود" لە "هیچ"ـەوە بۆ "هەموو شتێک".
منداڵ/ شـاعیر ئێسـتا دەتوانێ بگەڕێتەوە بۆ پاکی خۆی و بە ژیان "بەڵێ" بڵێ.
مەرگ ئیتر خەتەرێک بۆ ژیان نییە بەڵکو ڕوویتری ژیانە. ئینسـان لە هیچەوە دێت و سـاتێک دەژی و دووبارە دەگەڕێتەوە بۆ هیچ. ئینسـان نابێ لە مەرگ بترسـێ. ژیان، دیاردەیەکی شـوێنی- سـاتی سـنووردار، دەبێ بگەڕێتەوە بۆ سەرچاوە.
هەنووکە ڕوحێکی پڕ لە خواست و دڵتەنگی گۆرانی خۆی چڕیوە. شاعیر هەم خودی خۆی و هەم بەرهەمی خۆی ئازاد کردووە. ئێستا دوای سەفەرێکی پڕ لە ڕەنج، هەم بیر و ڕەوان و هەم جەستە لە فازێکی ئاسودە و ئاشتی دان. خودێکی والا بە سـەر خۆیدا زاڵ بووە و دەیکاتە ئینسـانێکی نوێ. ئینسـانێکی بە ڕواڵەت بچووک، بەرەو مەرگ دەڕوا. سـەرئەنجامێکی مەزن و شـاهانە لە بەرامبەر بیرێکی ئاسایی ڕۆژانەدا سەبارەت بە "مەرگ" ڕادەوەستێ و ترس لە مەرگ دەشـکێ. ڕوح لەگەڵ دەروونی خۆی یەک دەگرێتەوە، دەقێک دەخۆڵقێ و لەم پڕۆسـەیەدا یەکگرتنە و "وحدت"ێک ڕوو دەدا. خود لە گەڵ "هسـتی" و سـەرچاوەی خۆی یەک دەگرێتەوە، واتە لە گەڵ کۆرا و "هیچ" دەبێتەوە یەک و ڕوح گۆرانی دەڵێ، گۆرانییەک زەردەشـت (نیچە) گوتەنی وەها "کە تەواوی دەریاکان بێدەنگ گوێ بگرنە دڵتەنگی و مەیلت."
بۆ گەلێکی چەوساوە، شاعیر دەبێتە وێنەیەک کە بە خەبات و ئافراندن، بەشێک لە وجوود و بوونی خۆی دەداتە خوێنەر. هەنووکە، دوای سـەفەرێکی دوور و

درێژ، شـــاعیر ســـەرکەوتوانە دەگەڕێتەوە ناو خاک، بۆ لای دایک و توانایی ئەوەی هەیە کە "ئازاد بۆ مەرگ و ئازاد لە مەرگ" بێ. خود دوای ژیانێکی پڕ لە خەبات، چ دژ بە "خود" و چ دژ بە "دەسـەڵات" دەبێتە واڵائینسـان کە مەرگ دژ بە ژیان نابینێ بەڵکو وەک بەشێک لە ژیان چاوی لێ دەکا:

دێم هەتا هەمبێ بڕستو بیرو هۆش
گەر گلاشم، کوردەواری‌و ئیوە خۆش! (ل. ٢٤)

بەر ئەنجام

شی کردنەوەی دوو چەمکی "نێوان‌دەق/ بینامتنی" و "دگردیسی" تێمای سەرەکی و خوێندنەوەیەکی فەلسەفی- جێندێری *ناڵەی جودایی* مەبەستی ئەم تێزە بووە. *ناڵەی جودایی* لە لایەن پرۆفێسـۆر ئۆتاس و فەرهاد شـاکەلی لە سـاڵی ١٩٩١ کراواتە سـویدی و لە کۆمەڵە شـێعری *بۆنی هەورەکانی وڵاتی من* لە سـتۆکۆڵم چاپکراوە. کەم و کورتی لە وەرگێڕانەکەدا هەیە، بەڵام بە گشـتی هەوڵ دراوە تا بە قەرزکردنی وشە و دووبارە نووسینەوە زایەڵەی ڕوحی شێعرەکە بگەێندرێت، گەرچی بە گشـتی ڕیتمی شـێعرەکە نەتواندراوە بپارێزدرێت کە ئەوەش بە هۆی سەختی وەرگێڕانی شێعری کلاسیکی کوردی و فارسی بۆ زمانەکانی دیکەیە.
مێتودی خوێندنەوەی *ناڵەی جودایی* بە شێوەی سروشتیە، واتە یەکەم هەستەکان کە بە خوێندنـەوەی دەق لـە لای خوێنـەر پەیدا دەبێ چمان پێدەڵێ. ئەم مێتودە لـە دەقەوە حەرەکەت دەکا، بەڵام بیروڕای ئوولسـۆن کە پێی وایە دەق هەمیشـــە تا ڕادەیەک نەناسراو دەمێنێتەوە، کاریگەری لە سەر خوێندنەوەی من بووە.
شـێعرەکانی هێمن لە دنیای ئاکادێمیدا تەنیا یەک لێکۆڵینەوەیان لە ســەرکراوە(تا سـاڵی ٢٠٠٧) کە ئەویش کاری عوسـمان دەشـتی بە ناوی *هێمن، بەرهەمەکانی سـیاسـی و کۆمەڵایەتی ئەو* ٢٠٠١، لە زانکۆی هەولێرە کە لە ژێر دەسـتی پرۆفێسۆرمارف خەزنەدار نووسراوە.
هێمن لە شـێعرەکانی خۆیدا بەردەوام لە نێوان ئیمان و شـک لە هاتووچۆ دایە. لە *ناڵەی جودایی*دا وشـە دەبێتە جۆرێک لە "ذکر" و سـتایش بۆ وڵاتێک کە شـاعیر جێی‌هێشتووە. *ناڵەی جودایی* بە دیالۆگێک لە گەڵ ساقی دەست پێ دەکا کە دەبێتە هۆی لەدایک بوونی ســابجێکت. خودی دەردەدار، "خواســت"ی گەیشــتن بە "سـەرچاوە، وڵات و دایک"ی لە سـەر دایە. "خوایەتی" لە "خودی شـاعیرانەدا"

دا ڕەنگ دەداتەوە و خود یاسا لە دەست دەگرێ و مەی بۆ بێخەمان حەرام و بۆ "دەردەداران" حەڵاڵ دەکا. ئەو یاسایە دژی ئیسلامە کە بە گشتی مەی حەرام دەکا. ئەو ئیزنە ڕیشەی لە ڕوانگەی عیرفانی دایە کە لەودا شەڕاب و مەستی حەرام نییە و شاعیر وەک ڕێگایەکە بۆ گەڕانەوە بۆ ناخی خۆی دەیبینێ.

لە کۆپلەی حەوتەمدا، ناوی چەند ژن و پیاوی ئۆستوورەیی و ئەدەبی کوردی دێنە ناو دەق. ئەو ژنانە (شەم، خانزاد، خەزاڵ، خەج) ژنانێکی ناودار و وەفادارن کە بۆ ئەشق نەهامەتییان بینیوە و گیانیان داناوە.

هێمن خۆی وەک شاعیرێکی دیکەی کورد، وەلی دێوانە، پێناسە دەکا. وەلی دێوانە بە هۆی ئەشقی خۆی بە شەم، کچێک لە چینی ئەشراف، شێت و شەیدا دەبێ. هێمن ژیانی خۆی وەک تناسخ/ دونادون و زایەڵەیەک لە ژیانی دێوانە دەبینێ؛ یەک سەربردە بۆ دوو ئینسانی دەردەدار کە نەبوونی گەرمای ژن/ دایک دەیانخاتە خەمۆکی. بەڵام هێمن لە چوارچێوەکانی تراژێدیدا نامێنێتەوە و لە تاریکترین ساتەکاندا خودێکی شۆڕشگێر/باڵندە هەڵدەستێتەوە و باڵ دەگرێ.

لە بەیتەکانی هەوەڵەوە تا کۆپلەی چوارەم، خودی عەوداڵ خۆی لە بەرامبەر "ئەو کەسەی کە بێخەمە" دادەنێ و ئەو لە پلەی خوارتر دەبینێ. ئەو دژایەتی و جیاوازییە دەبێتە هۆی ئەوە کە خودی دەردەداری شاعیر دووبارە بە شێوەیەکی نوێ لەدایک بێ. لە پرۆسەی "دگریسی"دا، دوو لایەنی خود لە گەڵ یەک لە دژایەتی دەکەون، بەڵام لە ڕاستیدا ئەو دوو لایەنە لە یەک سەرچاوەن. "نەفیکردنی خود" کە لە چەند کۆپلەی هەوەڵدا دەبیندرێت، بە هۆی "خواست"ێک، دواتر جێگای خۆی دەداتە ئینسانێکی نوێ کە لە پرۆسەی "دگردیسی"دا دەبیتە "والائینسان" و لە مەرگ ناترسێ. ئینسان لە هیچەوە دەێ و ساتێک دەژی و بەرەو هیچ دەگەڕێتەوە.

لە هیچ دێڕێکی *ناڵەی جودایی*دا، وشەی "دایک" نەهاتووە. خود لە هەوەڵ ساتدا دایک وەپشت گوێ دەخا و لە ڕێگای زمان و بە ناوی ژنانی دیکە جێگای پڕ دەکاتەوە، بەڵام سەرئەنجام ڕیتمی شێعر و خواستی گەیشتن بە گەرمای دایک، زمان دێنێتە ژێر ڕکێفی خۆی و لە ئاخر بەیتەکان، خود دەگاتە ڕەهایی و ئازادییەک کە ئامادەیە بگەڕێتەوە ناو باوەشی وڵات/ دایک. ئیتر مەرگ کارەساتێکی سامناک و دژبە هارمۆنی نییە بەڵکو بەشێکە لە ژیان و خود

دەتوانێ بێترس لە گەڵ "کۆرا" و دایکی زەوی یەکبگرێتەوە و سەر بنێتە داوێنی نیشتمان.

ستۆکهۆڵم، هاوینی ٢٠٠٧

كتێب و سەرچاوەكان

Auerbach, Erich, *Mimesis*. Bonnierpocket, Viborg 1999.

Dashti, Osman, *Hemn, dar barey naweroki siasi u komelayati sheerekani.* Tishk Tryckeri, Solimaniye 2003.

Dewane, Wali, *Diktsamling*, utgivare Razi. Babil tryckeri, Bagdad 1979.

Franzén, Carin, *Att översätta känslan, en studie i Julia Kristevas psykoanalytiska poetik.* Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm / Stehag 1995.

Fredriksson, Gunnar, *Schopenhauer*. Albert Bonniers Förlag, Viborg 1997.

Hasanpoor, Jafar, *Kurdish standard dialect*, avhandling. Uppsalas universitet 2000.

Heidegger, Martin, *Identitet och differens.* Bokförlaget Thales, Stockholm 1996.

Heidegger, Martin, *Konstverkets ursprung*. Bokförlaget Daidalos, Uddevalla 2001.

Hemn, *Chepke gol chepke Nergiz*. Gelawej Förlag, Suleimaniye 1997.

Hemn, *Diwani Hemn*, utgivare Suleiman Chireh. Kitab– i Arzan Förlag, Stockholm 2003.

Hemn, *Naley Jodai*. Bagdad 1979.

Kleberg, Lars (red), *Med andra ord, Texter om litterär översättning.* Natur och Kultur, Smedjebacken 1998.

Kristeva, Julia, *Fasans makt, en essä om abjektionen.* Översättning av Agneta Rehal och Anna Forssberg. Bokförlaget Daidalos, Uddevalla 1992.
Kristeva, Julia, *Stabat Mater,* i urval av Ebba Witt-Brattström. Nok pocket, Natur och Kultur, Danmark 2002.
Mann, Oskar, *Tohfai Mozafariye.* Översättning och editor Mohemad Amin Shexolislami, Hemn. Saidiyan Förlag, Mehabad 1985.
Moi, Toril, *Simone de Beauvoir, Hur man skapar en kvinnlig intellektuell.* Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm/Stehag 1996.
Nietzsche, Friedrich, *Den glada vetenskapen,*. Svensk översättning av Carl-Henning Wijkmark, Göteborg 1987.
Nietzsche, Friedrich, *Samlade skrifter, Tragedins födelse, Band I.* Symposion, Stockholm 2000.
Nietzsche, Friedrich, *Så talade Zarathustra.* Albert Bonniers Förlag, Viborg 1999.
Nordin, Svante, *Filosofins historia, Det västerländska förnuftets äventyr från Thales till postmodernismen.* Studentlitteratur, Lund1995.
Olsson, Anders, *Den okända texten, en essä om tolkningsteori från kyrkofäderna till Derrida.* Kristianstads Boktryckeri AB, Kristianstad 1987.
Olsson, Anders, *Läsningar av Intet.* Albert Bonniers Förlag, Norge 2000.

Pourjewadi, Nasrolah, *Mathnavi diktsamling.* Amir kabir Förlaget, Tehran 1984.

Qeredaxi, Mohamad Ali, *Wefais diktsamling.* Kurdisk institutions Förlag, Bagdad 1978.

Renjbar, Ahmad, *Manteqolteire Attar*. Asatir förlag, Tehran 1989.

Schopenhauer, *Världen som vilja och föreställning,* Översättning och inledning av EFR Sköld. Bokförlaget Nya Doxa 1992.

Schopenhauer, *Världsreflexer, ett schopenhauer- brevier*, i utdrag och översättning av C: V: E: Carly. Björk & Börjesson, Stockholm 1921.

Xaznedar, Marf, *Mejooy edebi kurdi* (Den kurdiska litteraturens historia) Band 1. Skolverkets Förlag, Hewler 2001.

Xaznedar, Marf, *Mejooy edebi kurdi* (Den kurdiska litteraturens historia) Band 2. Skolverkets Förlag, Hewler 2002.

Xaznedar, Marf, *Mejooy edebi kurdi* (Den kurdiska litteraturens historia) Band 3. Skolverkets Förlag, Hewler 2003.

Tidskrifter

Aiolos, Tidskrift för litteratur, teori och estetik. Nr. 2, 1996.

Aiolos,Tidskrift för litteratur, teori och estetik. Nr. 25-26, 2005.

Doften av mitt lands moln, kurdisk poesi i urval. Kulturföreningen Sverige- Kurdistan. APEC Förlag 1991.

Kvinnovetenskaplig tidskrift. Nr. 2-3, 1984.

Kungl. Humanistiska Vetenskaps- Samfundet i Uppsala. Jan- Olof Tjäder (red). Årsbok 1993.

Referens

Agell, Fredrik, *Frågan efter livets mening, om kunskap och konst i Nietzsches tänkande.* Symposion, Stockholm 2002.

Eliot, T. S., *Om poesi.* Bonniers, Stockholm 1958.

Engdahl, Horace, *Den romantiska texten.* Albert Bonniers Förlag, Viborg 1995.

Lind, Lisa, *Sören Kierkegaard själv, psykoanalytiska läsningar*. Carlsson Bokförlag 2000.Nylander, Lars (red), *Litteratur och psykoanalys, en antologi om modern psykoanalytisk litteraturtolkning*. Norstedt, Stockholm1986.

CD: skiva, Hamid Hamidi, *Armeni.* Sna 2004.

باڵندەکانی دەم با

عەتا نەهایی

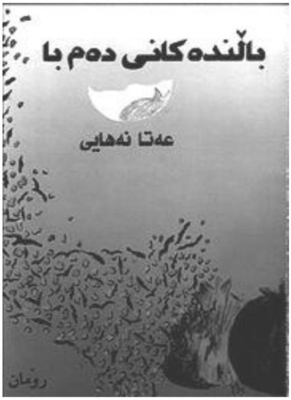

لە *باڵندەکانی دەم با*دا نووسەرێک بەسەرهاتی نەسلێک یان باشترە بڵێین هی خۆی دەنووسێتەوە، بەڵام نووسەر دابەش دەبێ بە نووسەر، فەرهاد و مێهربان. مێهربان کە نووسەرە، لە هەوڵی نووسینی چیرۆکی فەرهاد یان شایەد خۆی و هاودەمانی خۆی بێ و داوا لە نووسەر دەکا کە فەرهادی پێ بناسێنێ. سەردەمانێک فەرهاد بە نەقاشی گوزارشی لە ژیانی خۆی دەکرد و لە ئاخرسەردا ئەو گوزارشتانە بە نیوەچڵی دەمێننەوە. لە یەک پەنجەرەوە ئەو پیاوانە چاو لە خۆشەویستەکەیان دەکەن. سێ ژن کە لەڕاستیدا یەک سەرنوشتیان بۆ دەنووسرێ: "خۆسووتاندن یان لە چاوەڕوانیدا مانەوە".

باڵندەکانی دەم با بە زمانێکی شاعیرانە و تەکنیکێکی تێکەڵاوی گێرانەوە، باسی وشک بوونی ئارەزووەکانی پیاو لە شۆڕەکاتی زیندان و مەنفا و ئاوارەییدا دەکا. باسی خەمێک کە لە ناخی پیاودا سەرهەڵدەدا و بەدوای وڵامی پرسیارێکدا دەگەڕێ:

"لەپێناوی کام تاوندا سزا دراوە ئەم پیاوە؟ لەپێناوی کام تاواندا سزا دەدرێین؟ لە ئاگری کام تۆڵەدا دەسووتێین؟" (ل. ٢٩)

ڕاستە کە تەقدیری ئێمە لە ژێر کاریگەری سیستمێکی زاڵم و بەدمۆڕالی باڵادەستدا فۆڕم دەگرێ، بەڵام گرفت تەنیا ڕێژیمەکان نین. کۆمەڵی ئێمە هێشتا

نەیتوانیوە غەیری پیاو بە سەرچاوەی گۆڕانکاری ببینێ. ژنانێک کە لە شۆڕشدا بەشدار دەبن، چاو لە دەستی نووسەر و پیاو دەمێننەوە و کاتێک هەموو دەرگاکان دادەخرێن، ناچار بە خۆسووتان دەبن و پیاوی بەرهەڵستکار کە پێی وایە جیهان دەگۆڕێ، سەرئەنجام سەرخوردە یان پەنا بۆ مەشروب دەبا یان تووشی فەرامۆشی دەبێ و یان دەستەوئەژنۆ دەمێنێتەوە:

"[...] من تەنها بووم. تەنها لە بەر ڕۆشنایی کزی پەنجەرەکە دانیشتبووم و دەستە باریک و ئێسکنەکانم لە دەوری ئەژنۆم ئاڵاندبوو." (ل. ٢١٩)

سەرەڕای زمانی پڕ هەست و شاعیرانەی ڕۆمان و تەکنیکێکی تێکەڵاوی گێڕانەوە، بەڵام دەسەڵاتی زمانی پیاوسالار بە گشتی، بڕیاردەری گوزارشتی ژیانی قارەمانەکانە و گوزارشت لە سەربردەی پیاوانێک دەکا کە لە نۆستالژیدا دەژین و ڕەوەندی زەمان نابینن و یان بەدوای سەرنوشتێکی نادیاردا وێڵن. ئەو نۆستالژیە تەنانەت جێگایەک بە ژن/ دایک نادا و ماڵە باب تەنیا بە ناوی باوک پێناسە دەکا. دیوەخانی میرزا سەعید وێران بووە و ساڵەهایە کەس لە حەسار و حەوشی میرازا سەعیددا هاتووچۆی نەکردووە. ئەوە پیاوە کە بڕیاردەرە و پێی وایە تەنیا ئەوە کە دەتوانێ جیهان بگۆڕێ، کەچی نەتەنیا ناتوانێ ئەوە بکا، دەبێتە هۆی سەرنوشتێکی شووم بۆ خۆشەویستەکەی و خۆی. ئەو پیاوانە کە "شتێکی سەمیمی" لە دنیای ئەو کچانەدا دەبینن(ل. ١٦) حازر نابن گوێیان لێ بگرن و بۆ نەجاتی جیهان لە ڕوانگەی سیاسی خۆیانەوە ناچار دەبن ژنان لە ژێر پێ بنێن.

پیاوانی ڕۆمان باوەڕ بە لەیلا و کاڵێ و ئەفسانە ناکەن. فەرهاد کە دانشجویە و ڕای کردووە و خۆی حەشارداوە، لە ئەشقی کاڵێدا دەسووتێ. ماڵە کاڵێ ڕوو بە ماڵە فەرهادە و فەرهاد هەموو ڕۆژێک دەستێک دەبینێ کە لە پەنجەرەی بەرامبەری گوڵدانی هەنارێک ئاو دەدا. کاڵێ هەموو ڕۆژێک دێت و ماڵە فەرهاد خاوێن دەکاتەوە. فەرهاد دەگیرێت. کاتێک فەرهاد لە زیندان دێتە دەر،

کاڵێ لەدەســـت هەژاری و برای قوماربازو نەبوونی هیچ دەرەتانێک خۆی سووتاندووە و نەماوە. فەرهاد دەچێتە ناو دنیای فەرامۆشی.

ئەفسانە، کچێکی سادە، کە ڕۆژنامەی سیاسی دەفرۆشت و مێهربان خۆشی ویستووە، دواتر کە مێهربان شار بەجێ دەهێڵی ناچار دەبێ مێرد بە ناسر کوڕە دەوڵەمەندی شـــار بکا، کەچی ئەویش لە بەردەم دادگا تاوانی بۆ هەڵدەپێچێ و ئەفسانەش بە سەرنوشتی کاڵێ گرفتار دەبێ و ناسریش شێت دەبێ و دواتر کە لە تارانڕا دەگەڕێتەوە بۆ زێدی خۆی، داوای ســـیگار لە خەڵکی کوچە و بازاڕ دەکا. نووســـەر لە نێوان باوەڕ بە ژن و کولتوور لە هاتووچۆ دایە و هێشـــتا بەتەواوی باوەڕی بە هێزی ژن بۆ گۆڕانی جیهان نەهێناوە. لەیلا کچێکی شاعیر، کە تازە زانکۆی تەواو کردووە، ئاشقی مێهربان دەبێ کە نووسەرێکی چل پەنجا ساڵەیە و لە هەندەران گەڕاوەتەوە یا باشترە بڵێین کە پێش گەڕانەوەی بە هۆی نووسینەکانی خۆشی ویستووە. لەیلا کە شێعرەکانی پێشتر پێشکەشی بابی دەکرد، ئەم جارە پێشکەشی مێهربانیان دەکا:

قامۆسەکان بدڕێنە

وشە سارد و مردووەکان دەم با بدە،

من جوانترین شێعری بوونت لە دێرێکدا دەنووسمەوە.

ڕابردوو بسڕەوە

ڕۆژە تاریکەکانی فەرامۆش کە،

هەمیشەییترین خەونت لە ساتێکدا دەهێنمە دی. (ل.٥٠)

شایەد "باوەڕکردن بە ژن" ڕێگایەک بێ بۆ نەجاتی جیهانی شێواوی پیاو. بۆیە ڕەوانی بڵاو و هەڵگری لایەنی جیاوازی نووسەر لە گۆشەیەکی دەقدا باوەڕ بە

ژن دێـــــــــــــــــــــــــــنـــــــــــــــــــــــــــێ:

"لەیلا [...] تێدەکۆشـــێ ڕێگەی خۆی لە ڕێگەی خەڵکیتر و، زمانی خۆی لە زمانی خەڵکیتر و، تەنانەت بۆچوونی خۆی لە بۆچوونی خەڵکیتر جیابکاتەوە." (ل. ٦٧)

بەڵام دیسـان، لەیلا وەکو کالێ و ئەفسـانە چاو لە دەسـتی ڕێنوێنی و ئەشـقی پیاو دەمێنێتەوە. لەیلا بە ئەفسووسـەوە بە مونیرە، خوشـکی فەرهاد، دەڵێ کە مێهربان ژن نـاهێنێ. هـاوکـات نووســــەر و مێهربـان دەزانن کـە بێژەری چیرۆکـەکانی مێهربان هێندێک جار ڕاســتگۆ نییە. مێهربان کە چیرۆکێکی دەربارەی ئەشــقی نێوان کچێک و کوڕێکی سیاسـی نووسیبوو، گوتبوی کە کچەکە ئامادە نەبووە لە خـەبـاتدا هـاوکـاری کوڕەکـە بێ. بـەڵام بێژەر ڕاســــتگۆ نییـە. بۆیـە مێهربـان لـە سەرەتاکانی ڕۆمانەکەدا لە لاپەڕە ٣٦ دا دەڵێ:

"ئەو چیرۆکە چیرۆکی کچێک بوو ئەگەرچی عاشقی دەسگیرانەکەی بوو، بەڵام حازر نەبوو لە خەبات بۆ ڕزگاریدا هاوڕێی بکا." ئەو گوتبووی "بێژەری ئەو چیرۆکە ڕاســـتگۆ نییە. نە لە گەڵ خۆی، نە لە گەڵ کچی چیرۆکەکەدا."

ڕاسـتـە. بێژەری زۆر چیرۆک ڕاسـتگۆ نین. کچان و ژنانێک کـە سـاڵـەهای سـاڵ چاوەڕێی خۆشـەویسـتەکانیان مانەوە تا لە شـاخ و زیندان بگەڕێنەوە. یان خودی ئەو ژنانە کە کەوتنە زیندان و شـــاخ، جێگایان بە ناهومێدی و خۆســـووتاندن پڕ دەبێتەوە.

ئەوە کە کچانی *باڵندەکانی دەم با* ســـەرنوشـــتێکی وەها شـــوومیان تووشدەبێ، دوور نییە لە ڕاستی کە ڕۆژانە دەیان کچ و ژن خۆ دەدەنە دەست سـەمای ئاگر. کاتێک پیاوانی ئێمە نە لە سیاسـەتدا باوەڕیان پێ دەکەن و نە ژنی ئێمە لە ئەشقدا ئازادە و نە سیستەم داکۆکی لە مافەکانی دەکا. نەهایی نووسەر ڕاستییەکان دێنێتە

ناو چیرۆکەکانی بەڵام ئەوە کافی نییە. نووسەر گلەیی لەو تەقدیرە دەکا کە نەسلێک تووشی بوون:

"لەم وڵاتە چیرۆکی زۆر کەس نەنووسراوە. وا چاکە بڵێم، لەم وڵاتە چیرۆکی کەس نەنووسراوە." (ل. ٢٨)

لەو وڵاتەدا ئەگەر چیرۆکی پیاوان و خەمەکانیان خەریکە دەنووسرێتەوە، ئەوە هێشتا چیرۆکی ژنان تەنیا بەشێکی بە دەست ئەو پیاوانە کە تازە خەریکن خۆ لە دەستی نۆرمەکانی پیاوسالاری نەجات دەدەن، نووسراوەتەوە. چیرۆکی بە ئاخری خەت گەیشتنی ژنان لەدەست نۆرمی تا ئێستا نەگۆڕاوی دەسەڵاتەکان، بەڵام بەشی زۆری ڕاستییەکانی ژیانی ژن ماوە کە بنووسرێنەوە. لە هەموان گرینگتر ئەوە کە ژنانی نەسلی مێهربان ڕاستگۆیانە هەم دەهاتنە ناو سیاسەت و هەم ئاشق دەبوون، بەڵام دیسان لە سێبەر و پەراوێزی پیاواندا دەمانەوە. کێ فرمێسکی ئەو دایک و خوشکانەی لەیادە کە ساڵەهای ساڵ چاوەڕوانی گەڕانەوەی ئازیزانیان بوون؟

بارامی برای بە پێکەنینەوە بۆی باس کردبوو کاتێک ئەو ڕۆیشت باوکیان هەموو کتێبەکانی کۆ کردەوە و لە حەسار لەسەر یەک ئاگری تێبەردابوون. ئاگرێکی گەورەیان لێ ساز ببوو کە جگە لە حەسار، گەڕەکەکەیشی ڕووناک کردبوو. بەڵام مونیرەی خوشکی دەیگوت:

"من و ڕووناک تا بەرە بەیان بەدیار ئاگرەکەوە دانیشتین و فرمێسکمان هەڵڕشت." (ل.٨)

ئاخۆ ژنانی ئێمە ئاخر قسەکانی خۆیان کردووە؟ لەیلا سەرکەشە و بیری ئازادی مێشکی داگیرکردووە و دەخوازێ ژیانێکی دیکە بۆ خۆی تۆماربکا و دەنووسێ

یـان بـه وتـه‌ی نووســـــەر "هـەڵچوونێکی ئـافرەتـانـه لـه ســـــەرەتـای ئـازادی و سەربەخۆییدا". (ل. ٦٨)

مار نەبوو کە فریوی دایت

سێوە لاسوورە و ئیشتیای گەنم و

داری تێگەیشتن هەمووی بەهانە بوون.

مار نەبوو کە فریوی دایت

من بووم

من بووم ویستم تۆ دابەزیت

من بووم ویستم تاوان بکەیت

تاوان بکەیت و تۆبە بکەیت

تاوان، تۆبە

تاوان، تۆبە

حەوا تۆبە لە تاوانەکەی خۆی ناکات. (ل. ٦٩)

ئەوە کە نووسەر نەهایی چ دەخوازێ ، ئایا دەخوازی واقیعەکانی کۆمەڵگە نیشان بدا و یان خۆیشی وەک زۆربەی ئێمە هێشتا لە هەوڵی ڕێیە بۆ خۆ درباز کردن لە نۆرمەکانی پیاوســـالاری، پرســـیاریکی ئاوالایە. هەر کەســـێک دەتوانێ خوێندنەوەیەکی لەو ڕۆمانە هەبێ. ئەوەی کە گرینگە ڕەوانی ئینسان دەقێکە بڵاو و پڕ لـە دژوازی و نـاتـەبـایی. شـــاعیر/ هونەرمەند لـە هـەموو کـەس زیـاتر لـە نـەبوونـی ئـازادی و ئـەشـــقدا دەشـــێوێ و لـە گـەرمای دایکانـە/ ژن دەگـەڕێ کـه سەرچاوەیەکە بۆ خولْقاندن و لە ساتی قەیراندا، شاعیر/ نووسەر لە سنوورەکانی

نێوان ڕەمز/ سروشت و سیستەم/ کولتووردا خۆ دەبینێتەوە و بەم جۆرە "دیسکورسی مێژوویی" دەق لەقاو دەدا.

شایەد تەنیا ڕۆمانەکان بتوانن مێژووی سی ساڵی ڕابردوو لەقاو بدەن کە ئینسانەکان چۆن بەدوای ژیانی باشتردا گەڕان بەڵام بەواتای خۆیان ناچار بوون بۆ گۆڕانی جیهان ژنان لە ژێر پێ بنێن. کەچی دڵتەنگی بۆ قارەی ژن لە تێکستدا خۆی لەقاو دەدا و لەو جێگایەی کە مانا لە دەقدا بێدەنگ دەکرێ و یان قەت نەبووە، مانا دەبەخشێ. هەر بۆیە لەیلا وڵامێک دەدا بە جەلالی، بەرپرسی سازمانی میراتی فەرهەنگی کە نیگەرانی لەناوچوونی میراتی فەرهەنگی و سووتانی قامووسەکانە:

"[...] مرۆڤ بەبێ زمان و بەبێ ڕابوردوو چی هەیە؟ لەیلا گوتی: شێعرێکی کورت و ساتێکی هەتاهەتایی..." (ل. ٧٠)

هەموومان چاوەڕوانی ساتێکی هەتاهەتایین کە لەوێندەرێ لەیلا و ئەفسانە ئیتر چاوەڕوان نین. لەلایەن هیچ کاممان، نووسەر، خوێنەر، ئەفسانە و لەیلاکان ئاخر وتەکان هێشتا نەنووسراون و نەگوتراون.

نووسەر: مەنسوور حامیدی

/

یادداشت*

دوو پێرسۆناژ لە چەند پێرسۆناژی ڕۆمانەکە

. سۆفی حەسەن یا بە ڕەوایەتێک مامۆستا حەسەن قزڵجی کە لە لاپەرەکانی ئاخردا بە تایبەتمەندی ئەرێنی باسی دەکرێ.
. کەریم کوڕی حاجی، بەردەوام لە ماڵێ بێڕێزی پێ دەکرێ و لێی دەدرێ. برا چکۆلەکەی کە خۆشەویستی دایکێتی هەمیشە لە کەریم دەدا و دایکی ڕقی دنیای لە کەریمە. ئەوەش بە خاتری ئەوە کاتێک دایکی لە سەر کەریم دووگیان بووە فاڵگیرێک

به دایکی کەریم دەڵێ کە ئەو منداڵەی لە زگی دایە سەرەخۆرەیە. ئەو کات باب و براکەی دایکی کەریم چووبوونە حەج و لە ڕێگای گەڕانەوەدا کۆچ دەکەن.
کەریم کە لە ئاسنگەری باوکی کار دەکا، جارجار گوێی لێ دەبێ کە بابی و ڕەفیقەکانی باسی شۆڕشی ئەودیو و مەلا مستەفا بارزانی دەکەن و مامی کەریم لەگەڵ سەرۆکە. ورده ورده خۆشەویستیی مەلا مستەفا لە دڵیدا دروست دەبێ. ڕۆژێک کەریم بەرەو شاخەکان کە سەرۆک لەوێیە، ڕێ دەکەوێ.

زمانی دووره دەراوی سوورەچۆم

زمانی ڕۆمان زمانێکی پاراوە، و ڕستەکان ڕەوانن. نووسەر لە ڕێگای زمانێکی ڕوون نەترسانە باسی هەست و کردارەکان دەکا.

داستان و کارەکتەرەکان

نووسەر بە فراوانی چۆتە ناو قووڵایی خەڵک، بۆ وێنە قارەمانەکانی تەنیا هێندێک "ڕووناکبیر" نین و گەورە و منداڵی دێ و شاری، بە گشتی لە هەموو چینەکانی کوردەواری لەناو ڕۆمانەکەدا دەژین.
عەشقێکی قووڵ و درێژخایەن، تۆ بڵێ چۆن با وەک شریتی کاسێتێک بیپچڕێنێ، ئەوها بە دەست "تەقدیری ژیان" لە جیهانی واقعدا لێک پچڕاوە، بەڵام ئەو ئەوینە لە دڵی دوو ئاشقدا بەردەوام دەبێ.
بەسەرهاتی هێندێک لە قارەمانەکانی ڕۆمانەکە وەک هەموو ژیانی کوردی تێکەڵاوی سیاسەت دەبێ (گەرچی دەکرا وا نەبێ) بەڵام لە ڕاستیدا نووسەر هەموو ئێلێمێنتەکان بەکار دێنێ تا باسی بەشێک لە مێژووی کوردی بکا، کارێک کە لە ئێستای خەباتی کورددا ناکرێ خۆی لێببوێری.
هاتنی نووسەر بۆ ناو دەق و بازدان لە ئێستاوە بۆ ڕابردوو و گەڕانەوەی، زیرەکانە ئەنجام دەدرێ و هەر چۆن سۆفی و کاوەیس خەریکی کایەن، زمان، قارەمان و ڕووداوەکان هەمان کایە بە باشی دەبەنە پێش. هاوکات بەکارهێنانی هێندێک ناوی بیانی و مێژوویی بە شێوەیەکی سروشتی دێنە ناو چیرۆک، بۆ وێنە ناوی "نیوتۆن" لە ناو ڕۆمانەکەدا بە باشی جێگای خۆی کردۆتەوە.

چەند تێبینی

دەکرا ڕۆمانی *دووره دەراوی سوورەچۆم* زۆر "منسجم"تر با و لە هێندێک شوێن لە بیرەوەری دوور کەوتباوە. خۆزگە یەک دوو فەسڵی کۆتایی لەگەڵ نەبان و پێویست نەبوو ڕاستەوخۆ دەقەکانی فارسی و نووسەرەکان بێنە ناو *دووره دەراوی سوورەچۆم*.

ئەگەرچی هەموو دەقەکان دەتوانن کاریگەرییان لەسەر یەک هەبێ و کاریگەری زمان و ئەدەبی فارسیش لەسەر ئەدەبی کوردی زۆرە، پێویست نەبوو ناوی دەیان شاعیر، نووسەر و نیگارکێش و هتد بێتە ناو چیرۆک تا ڕادەی جوانی شتەکان نیشان بدرێ. زمان، کایە بە کات، شوێن و ڕووداوەکان خۆیان دەیانتوانی هەروا سەرنجڕاکێش بمێننەوە کە هەن.

وێنە و ئۆلگوی دایک

هەر ئەو جۆرە کە خودی نووسەری بەڕێز ئاماژە دەکا ڕەنگە سەیر بێ هێندێک لە دایکان ئاوا دڵڕەق بن. ڕاستە، دایکی دڵڕەقیش زۆر هەن و هەر کام لەو ژنە دڵڕەقانە خۆیان زوڵمیان لێ کراوە، بەس دیسان گرفت هەر ئەوە نییە. گرفت بۆ وێنە ئەوەشە کە دەگوترێ: "نەک وەک حەڵێم کە منداڵی نابێ"، واتە منداڵ نەبوون وەک کەمایەسی بۆ ژن دەبیندرێ. یا ئەوە کە سەربردەی فاتێ و کاویس بە خاتری شەرئەنگێزی ئامینە شەلە. ژنەکانی ناو ڕۆمانەکە یان بێدەسەڵاتن وەک فاتێ و یان دڵڕق و شەڕن وەک دایکی کەریم و ئامین. چەند ژنێک کە بە خێر ناویان دێ، نازێ و بووک هەنار، لە ڕاستیدا بێدەسەڵاتن و تەنیا دەسەڵاتیان مێهرەبانی و جوانییە، گەرچی ئەم دوو تایبەتمەندییە لەخۆیاندا کەم نین. ڕاستە ئەو کارەکتەرانە لەناو کۆمەڵگادا هەن، بەڵام دڵرەقی و دووڕوویی هێندێک لە ژنەکانی ناو ڕۆمانەکە لە هەمبەر پیاوەکاندا چەند قاتە. هەڵبەت لە پیاوەکانیشدا باش و خراپ هەیە: ئاغای قاف و براکانی فاتێ کە هێمای دڵڕەقین و لە بەرامبەردا کاویس و سۆفی حەسەن کە ئینسانی جوان و مێهرەبانن.
خودی نووسەریش عەوداڵی ئەشقە و بە دوای ساتێک حەسانەوە دا دەگەڕێ. حەساوە بێ کاکی نووسەر و بە هیوای بەرهەمی دیکە.

*ئەم نووسینەم بە هۆی ئەوە کە ڕۆمانەکەم تەنیا چەند ڕۆژ بە ئەمانەت وەرگرت و خوێندەوە و دواتر کتێبەکەم لەلا نەبوو یادداشتێکی سادەیە. بەڵام پێم باش بوو کە ئەم ئەزموونە لەگەڵ بێ.

سازی ناساز، ١٩٧٥

بولبولی باڵشکاوی وەختی گوڵم
هەر شەپۆلان دەدا دڵی لەکوڵم
کوردی بەندیی بەیانی نەورۆزم
گڕی گرتووە دەروونی پڕسۆزم
موغی بێ ئاگری شەوی یەڵدام
چاوڕێی چارەنووسی ناپەیدام
کەوی بێدەنگی نەوبەهارانم
گوڵی بێڕەنگی چاو لە بارانم
کونجی جێ ژوانی چۆڵ و خامۆشم
سێبەری نازەنینی ڕەشپۆشم

دەستی بەربووی کچی گەڕی شاییم
هەستی خنکاوی لاوی سەوداییم
کێلی گۆڕی شەهیدی گومناوم
تاکە داری کڕووزی بێ ئاوم
دەفتەری شێعری شاعیری ڕووتم
شەمی سەر گۆڕ و داری تابووتم
کونی گیراوی کۆنە شمشاڵم
خەونی ئاڵۆز و خاتیرەی تاڵم
ژیلەمۆی ئاگری بەیانانم
باوکی فرمێسک و کوڕی ژانم
باڵە سووتاوەکانی پەروانەم
شووشە بادەی بەتاڵی مەیخانەم
چڵە ڕێحانی دوورە دێراوم
سازی ناسازی هەڵپەسێراوم
تکە ئاونگی سەر گەڵای زەردم
خەستە و دەردەداری چی دەردم
ئاخرین تیشکی خۆری پاییزم
شاعیری پیری تووڕە و زیزم
چۆن دەتوانم بە تۆ بڵێم من چیم؟!
خۆم گومانم هەیە کە هەم یا نیم؟

پێشەکی

چەند ساڵ پێش لە هەولێر لە کاتی خەڵات کردنی شاعیری پایەبەرز مامۆستا هێدی، شاعیر دەچێتە پشت بڵندگۆ و دەفەرمێ:

دەڵێن مردوو کە مرد لینگی درێژ دەبێ، هێمن کۆچی کرد و لینگی هەر درێژ نەبوو. ئەو خەڵاتە دەبا درابا بە هێمن. هێمن دەبا چی دیکەی بۆ نەتەوەکەی کردبا تا قەدری گیرابا؟ (نەقڵ بە ناوەرۆک)

بە ڕاستت هێدی گوتەنی هێمن دەبا چی دیکەی بۆ نەتەوەکەی کردبا زیاتر لە پاراستنی زمانی کوردی، ئاوارەیی و دەربەدەری لە پێناو سەربەرزی نیشتماندا،

جێخستنی بیرۆکەی ئینسانگەرایی، ئازادیخوازی و داد، خەملاندنی هەستی نەتەوەیی، بەرز نرخاندانی ژن و کەرامەت و هەوڵ بۆ پاراستنی مافی ئینسانی ئەو؟ ئایا ئەمانە بەس نەبوون بۆ گەورەیی هێمن؟

سەرەرای ئەو پرسیارە دڵم بەوە خۆشە کە هێمن لەو شاعیرانەیە ئەگەرچی ئێلیتی سیاسی ئەو جۆرەی کە دەبا قەدریان نەگرت و تا زیندانی حیزبیش ڕۆیشت، بەڵام لەناو کۆمەڵانی بەرینی خەڵکدا هەمیشە خۆشەویست بوو. ڕازی ئەو خۆشەویستییەی لە لای ژن و پیاو، گەنج و پیری کورد چییە؟ ئەو پرسیارە دەکرێ زۆری لەسەر بگوترێ، بەڵام ئەم نووسراوەیە جێگای ئەم باسە نییە. تەنیا ئەوەندە دەڵێم کە هەر ئەو خۆشەویستییە بۆتە هۆی ئەوە زۆر شێعر و هەڵبەستی هێمن سینە بە سینە لەبەر دەکرێن و لە خۆشی و ناخۆشیدا بە بزە و فرمێسک دەگوترێنەوە. هەموو نیشتمانپەروەرێک، هەر نەبێ هەر تاراوگەنشینێک، کە بیر لە خاک دەکاتەوە بەدڵنیاییەوە "ئەمن ئەی نیشتمان تۆم هەر لەبیرە"ی دێتەوە یاد.

ئەگەر هێمن هیچ شێعری دیکەی بێجگە لە *ئەمن ئەی نیشتمان تۆم هەر لەبیرە، ناڵەی جودایی، عیشق و ئازادی، ئێوارەی پاییز، فرمێسکی ڕنوو و سازی ناسازی* نەگوتبا بەڕای من دیسانەکە دەیتوانی بەو چەند شێعرە لە ڕیزی شاعیرانی گەورەی کورددا جێی خۆی بکاتەوە. کەم نین ئەوانەی کە تەنیا بە چەند گۆرانی، چەند شێعر، چەند وێنە ناوی خۆیان بۆ هەمیشە لە ناو کولتووری نەتەوەکەیاندا تۆمار کردووە.

بابەتی سەرەکەی ئەم لێکۆڵینەوەیە *سازی ناسازە*. شێعرێکی کورت، بە کەمترین ئاڕایش و تیفتیفەی ئەدەبی. شێعرێکی کورت، بەڵام هەڵگری زیاترین پەیام لە ڕێگای نیشانە و وێکچوون.

ساڵی ٢٠٠٧ لە زانکۆ لە لێکۆڵینەوەکەی خۆم لەسەر شێعری *ناڵەی جودایی* هێندێک بابەتم لە شێعری مامۆستا هێمندا وروژاند بەڵام پێموایە کە لەناو شێعرەکانی مامۆستادا *سازی ناساز* (١٩٧٥) هەشتەمین شێعر لە دیوانی *ناڵەی جودایی* (١٩٧٩، بەغدا، ل. ٤٠ - ٤١) لە بەراورد لەگەڵ شێعرەکانی دیکەی شاعیردا دەکرێ بگوترێ کە سەرەڕای کورت بوونی، کامڵترین شێعری شاعیرە. دیارە بە ڕای تاکەکەسی خۆم جوانترین شێعری شاعیریشە. لەم

نووسینەدا هەوڵ دەدەم زیاترین باسم لەسەر "تەواو/کامڵبوون"ی *سازی ناساز* بێ.

بۆ هەڵسەنگاندنی شێعری *سازی ناساز* بیرم لە چەند مێتود کردەوە تا بە باشترین شێوە پەیام و ناوەڕۆکی ئەم شێعرە بناسین. سەرئەنجام شیاوترین مێتودی خوێندنەوە بۆ ئەم شێعرە، خوێندنەوەیەکی ئینتێرتێکستوالیتی/بینامتنی، فەلسەفی و جێندێری بە شیاو دەبینم.

لەسەر چەمکی *جوانی* ساخبوونەوەیەکی یەکلاکەرەوەیی نییە و ئەو چەمکە زیاترین مشتومڕی لە سەردەمی باستانەوە هەتا ئێستا لەسەر کراوە. ئەگەر لە لای فەیلەسووفەکانی ئانتیک شێعر دەبا نمایشێکی موزیکاڵی با، لە دنیای فەلسەفی ئەفلاتوون بەرەو "اعلا" ڕۆیشتن گرینگ بوو. ئەفلاتوون پێی وابوو کە بۆ هەر شتێک کە لە جیهانی زەمینیدا دەیبینین *ئیدە*یەک لەوبەری جیهان هەیە. ڕەنگە ئەوە بۆ شێعر بە جۆرێک ڕاست بێ کە شێعر لەوبەری ژیانی ڕۆژانەی شاعیرەوە واتە لە خەیاڵەوە دێ و دواتر لە ڕێگای زمانەوە فورمولە دەکرێ، بەڵام لە بیرمان نەچی کە بە پێی دەروونشیکاری و پسیکۆئانالیتیکێرەکان ئەزموونەکانی ژیان بەشێکی هەرە گرینگی دەقەکانن. دەق ڕەوانی شاعیرە، یان ڕەوان دەبێتە دەق.

جوانی چییە؟ شێعری جوان چییە؟ ئەو پرسیارانە تا ڕادەیەی زۆر وڵامەکەیان ڕێژەییە. ئەو دەقەی لای بەردەنگێک جوانە، ڕەنگە لای تاک/گرووپێکی دیکە لە بەراورد لەگەڵ دەقێکیتر، یان هەڵسەنگاندنی هەمان دەق جوان نەبێ. ڕەنگە هەر کەس چەند شێعرێکی شاعیرێکی پێ جوان/جوانترین بێ لە کاتێکدا کەسانی دیکە شێعریکیتریان پێ باشترین شێعری شاعیر بێ. زەوق و سەلیقە، باکگراوندی ئەدەبی، توانایی هەڵسەنگاندنی دەقی ئەدەبی، خوێندەواری و هتد دەتوانن لە هەڵسەنگاندنی خوێنەر وەک سابجێکتی چالاک ڕۆڵ بگێڕن. ئیدی لەوە گەڕێ کە هێندێک خوینەر و ڕەخنەگر بە پێی "باو" و نرخی ڕۆژ دەق/شاعیریان خۆش دەوێ یان خۆش ناوێ و بەو پێیە بڕیار لەسەر دەق دەدەن.

دیارە ئەو جۆرە لە بڕیار دانە ناتوانێ تا سەر بژی، چونکە هەمیشە کەسانێکی دیکە پەیدا دەبن تا دووبارە دەقەکان بخوێننەوە و مانایان بکەنەوە.
سەرەڕای ئەمانە، ئەوی ئەمڕۆ جوانە ڕەنگە دوێنی جوان نەبووبێ هەر چۆن ژنانی سەردەمی کۆن بە هۆی لەشولاری قەڵەوەوە وەک جوان پێناسە دەکران و ئەمڕۆ کەمەری ناسکی شل باوە. ئەگەر تا دوێنێ "سینگی دەڵێی بەفری کوێستانە" بە جوان دەدیترا ئەمڕۆ خەڵک پارە دەدەن کە پێستیان برۆنزە بکەن. بەڵام وەبیرمان بێ کە یەک شت لە ڕەوتی مێژوودا بەردەوام گرینگ بووە: ئێمە بۆ ناسینی زۆر چەمک دەگەڕێینەوە سەردەمی باستان، بۆ جوانییەکەی ئادۆنیس، ئەو کات خودایان بەردەوام دەستەویەخە بوون تا دەسەڵاتی خۆیان بپارێزن. کەواتە ئێمە بەردەوام ئاوڕ لە ڕابردوو دەدینەوە، بەدوای جوانیدا دەگەڕێین تا هەستی پێ بکەین، دوبارە فۆرمی پێ بدەین و دووبارە مانای بکەینەوە.

تیۆری و مێتود

جولیا کریستێوا پۆست ستروکتورالیست لە ساڵی ١٩٦٦ چەمکی "ئینتێرتێکستوالیتی" هێنا ناو زانستی ئەدەب و لینگویستیک/زمانەوانی بۆ خوێندنەوەی دەق/ ڕەوان. بە ڕای کریستێوا هیچ دەقێک بە تەنیا بوونی نییە و هەموو دەقەکان لە پەنای یەکتر، لەناو یەکتر، بەدوای یەکتردا لە پێوەندیدان. دەق لە هەلومەرج/کۆنتێکستدا دەنووسرێ و هەمیشە دەکرێ لەگەڵ دەقەکانی دیکەدا بەراورد بکرێ. لە ڕوانگەی جولیا کریستێواوە دروست بوونی سابجێکت و خودی شاعیرانە لە دیالۆگ لەگەڵ دەقەکانی دیکەدا دەخوڵقێت و کاریگەری دەقەکانی پێشتر و سەردەمی لەسەرە.
ئەگەر ئەم تیۆرییەی کریستێوا بۆ خوێندنەوەی دەقەکان بەقەرز وەرگرین بەمانای ئەوەیە کە هەر دەقێک کارتێکەری دەقەکانی دیکەی لەباری ڕوحی، ڕەوانی و کولتووری لەسەرە. واتە لە نێوان دەقەکاندا دەقی تازە شکڵ دەگرێ. هەموو دەقێک وەک پۆلیفۆنییەک لە دەقی جۆراوجۆر، ئەو ئیمکانە بە دەنگی شاعیرانە دەدا کە ببێتە شاهیدی مێژوویی.
هەروەها بەڕای کریستێوا زمان هێترۆژێنە و هەڵگری تایبەتمەندی هەر دوو جنسە، واتە خود نەک لە ناو نەزمی زمانی و کولتووردا، بەڵکو زووتر لە پێوەندی سێمیۆتیکی نێوان دایک و منداڵ دا دروست دەبێ. ئەو کات کە منداڵ لە

زگی دایکیدا گوێ لە ڕیتم و دەنگی دڵی دایکە. خودی شــاعیرانە خودێکی ئاڵۆز و لە گۆڕان دایە و زمان بۆ شــاعیر تەنیا ســیســتم و هێما نییە، بەڵکوو هەڵگری جەستەی دایکانە، سێمیۆتیک/ڕەمزە کە بەرانبەرە لەگەڵ سیستمی زمان. زمان تەنیا "زانســت" نییە، بەڵکو هەســت، ڕیتم، ئاهەنگ و گەرمایە. هەموو دەقێک وەرگێڕانی ئەزموونەکانی ســـابجێکتە و ســــاختاری زمان و ڕەوان دەگۆڕێ. هەست، زایەڵە و ڕەمزی نێو دەق لە توخمی دایکانەیە و مانا دەدەنە دەق. شاعیر لە سیستمی زمان دێتە دەر و دەچێتە ناو دنیای ڕەمز.

هێرمێنۆتیک وەک مێتودی خوێندنەی دەق

Hermeneutics باس لە کردنەوەی تێکســـت/دیاردە دەکا بۆ دۆزینەوەی پەیام، نیشــانە و مانای تازە. ئوولسـۆن لەســەر ئەو باوەڕەیە کە وەڵامێکی تەیارمان بۆ دەق نییە. ئوولســـۆن (Okända texten, Olsson. 1998 Den) وەکی گادامێر خوێندنەوەی دەق بە دیالۆگ دەبینێ. خوێندنەوەی دەق ئەگەرچی وەک بازنەیەکە، بەڵام ئێمە تەنیا گومانێک دەکەین. ئێمە پێوەندی و دژایەتی "گشت" و "پاژ/جزء" لە دەق دێنینە بەر ڕۆشــنایی و لە دێر و بەشــەکان/ پاژ بەرەو مانای گشــتی/کل دەڕۆین. کـاتێـک ئێمـە دەقێـک دەخوێنینـەوە، هـەوڵ دەدەین کـە بـەرداشـــتێـک هەڵێنجین کە ئەو بەرداشــتە بە مانای بەرداشــتی کۆتایی و تاکە خوێندنەوە نییە و هەمیشە ئیمکانی ئەوە هەیە کە مانای تازە بدۆزینەوە.

هێرمێنۆتیک وەک مێتودی لێکۆڵینەوەی دەق هەوڵ نادا بە حەقیقەتی ڕەها بگا، بەڵکو تەنیا مەودای تێگەیشتن و خوێندنەوەی دەق فراوانتر دەکا، چونکە مەجالی تێگەیشــتنی جیاواز لە دەق هەمیشــە هەیە. بەڕای ئوولسـۆن خوێنەر دەبێ کاتی خوێندنەوەی دەق کۆنتێکســـت/ دۆخی نووســـەر ڕەچاوبکا. ئێمە هەرچەند لە لێکۆڵینەوەدا بمانەوێ بێلایەن بین، بەڵام دیسان وەک سابجێکت دەق دەخوێنینەوە و شیدەکەینەوە. (ئەو بەشە لە لێکۆڵینەوەکەی خۆم لە سەر *ناڵەی جودایی* وەرگیراوە.)

شێعر لە ڕوانگەی Eliot Stearns Thomas

ئێلیوت(١٨٨٨-١٩٦٥) لە "دەربارەی شێعر، ١٩٥٨" دا دەنووسێ لە شێعرێکدا دەکرێ پەیامی زیاتر لەوە هەبێ کە شـــاعیر ویســـتویەتی باســـی بکا. شـــێعر Social function/ *کارکردی کۆمەڵایەتی* هەیە و کـاتێـک بـاس لە *کارکردی*

شـــتێک دەکەین بیر لەوە دەکەینەوە کە دەبا چ کارکردێکی هەبا نەک ئێســـتا چ کارکردێکی هەیە. دەتوانین بڵێین ئەگەر شـــێعرێـک لە ڕابردوودا کارکردێکی نەبووبێ لە داهاتووشدا ناتوانێ هەیبێ.

ئێلیوت بەردەوام دەبێ و لە نێوان *کارکردی گشـتـی* و *کارکردی تایبەتی* شـــێعر جیاوازی دادەنێ. بەڕای ئێلیوت شـێعر دەتوانێ ئامانجی ئاگاهانە و بە بەرنامەی هەبێ. لە فۆڕمی ســـەرەتایی/ پریمیتیڤدا ئامانجەکە ڕوون بوو بۆ وێنە شـــانۆ ئایینییەکانی ســـەردەمی کۆن یان ســـێرمۆنییەکانی یونانی باســـتان لەباری پراکتیکییەوە کارکردیان هەبوو. لە سەرەمی مۆدێرنی شێعردا ئەو کارکردانە بە شـــێوەیەک هەر ماون، بەڵام فۆڕمی دیکەی نووســـین بۆ هێندێک بوار زیاتر بەکار دێن. ئێمە دەتوانین بەردەوام باســـی کارکردە جیاوازەکانی هەر کام لە شێعری فەلسەفی، سیاسی، پەروەردەیی، ئایینی بکەین، بەڵام باسی کارکردی شـــێعرمان دەور لێدابێ و باســـمان نەکردبێ. هێندێک جار خەڵک شـــکیان لە شـێعرێکە کە ئامانجێکی تایبەتی هەیە و دەڵێن ئەمە شـێعر نییە، ڕەنگە دێڕێکی زۆر خەراپ بۆ ماوەیەک بتوانێ لەلای خەڵک گرینگ بێ، بەڵام شـــێعری ڕاســـتەقینە تەنیا بۆ ماوەیەک لە لای خەڵک زیندوو نییە، بەڵکو دواتریش هەر دەمێنێتەوە.

بەڕای ئێلیوت هەموو گەلێک دەبێ شێعری خۆی هەبێ، چونکە شێعر مانایەکی تایبەتی بۆ کۆمەڵگا هەیە، تەنانەت بۆ ئەوانەی شـــێعریان خۆش ناوێ. ئەگەر لە قوتابخانە ناچاربی بە زمانێکیتر دەرس بخوێنی، بەڵام فێر نەبی بەو زمانە هەســـتەکانت باس بکەی ئەوە زمانەکەیتر فەرامۆش نەکراوە و لە ڕێگای شێعرەوە دەگەڕێتەوە، چونکە شێعر زمانی هەستە. دەکرێ بیرێک بە زمانێکی دیکە وەک خۆی بنووسرێتەوە، بەڵام نەک هەست.

هەست لە ڕێگای زمانی خەڵکەوە بە باشترین شێوە دەردەبڕدرێ واتە زمانێکی هاوبەش. ڕیتم، پێکهاتە، ئاهەنگ لە زمانی هاوبەشـــی خەڵکدا خۆیان دەنوێنن. کاتێک باسـی هەسـت لە شـێعردا دەکرێ مەبەسـت ئەوە نییە کە شـێعر نیاز و پێوەندی بە هزر، بیر و ئینتێلێکت نییە، بەڵکو مەبەســـت ئەوەیە کە دەربڕینی

ئاگای ئینسانەکان بۆ قووڵترین هەستەکان لە ڕێگای شێعر و زمانی خۆیانە. ئەوەش بەو مانایە نییە کە شێعر تەنیا لە چوارچێوەی هەستدا دەمێنێتەوە.
ئەگەر شاعیرێک چەند خوێنەری جددی لە سەردەمی خۆیدا هەبێ ئەوە لە داهاتووشدا هەر خوێنەری دەبێ. شێعر لە درێژخایەندا بۆ زمان، هەستەکان، تاکەکەس، هەموو هاووڵاتییەک، نەتەوەیەک، چ ئەوانەی شێعر دەخوێننەوە و شێعریان خۆش دەوێ چ ئەوانەی شێعر ناخوێننەوە گرینگە و کاریگەری هەیە.
کاریگەری شێعر لە سەر خەڵک ناڕوون و ناڕاستەوخۆیە و نیشاندانی سەختە، وەک فڕینی باڵندەیەک بە ئاسمانی شیندا کە دوورتر و دوورتر دەبێتەوە. شێعر کاریگەری هەیە لەسەر نەتەوە و و زمان و هەست. ئەو زمانەی ئێمە قسەی پێدەکەین لە ئاخریدا شاعیران بڕیاری لەسەر دەدەن. بەڵام ئەو قسەیە هەروا سادە نییە، چونکە کولتوور پێچوپەنای زۆرە و شێعر پێوەندی بە زمانی خەڵکەوە هەیە.
یەکەمین ئەرکی شاعیر ڕاگرتنی زمانە. شاعیر شتێکی جگە لە زمانی خۆی کە لە دەوروبەری قسەی پێدەکرێ نییە، ئەگەر زمانەکە لە پێشکەوتندا بێ ئەوە بە قازانجی شاعیرە ئەگەر نا شاعیر دەبێ هەوڵ بدا باشترین کەڵک لە زمان وەربگرێ. شێعر دەتوانێ جوانی زمان ڕابگرێ، زمان وەپێش بخا و ببێتە کەرەسەیەکی دەقیق بۆ ئامانج.
بەڵام زمانی خەڵک دوور لە کاریگەری نەتەوەکانی دیکە نییە. ئێلیوت پێی وایە کە ئەدەبیات و کولتوورە جیاوازەکان لە باستانەوە هەتا ئێستا کاریگەرییان لەسەر یەک داناوە. تەنانەت یونانی باستان کاریگەری لە میسر و ئاسیا وەرگرتووە. کولتوور بە تەنیایی بوونی نییە. بە پێچەوانە لە ڕەوتی مێژوودا ئەدەبیاتی گەلان

کاریگەرییان لەسەر یەکتر بووە و کەڵکیان لە یەکتر وەرگرتووە و فرەچەشنی ئەدەبییان دروست کردووە.[15]

شی کردنەوە

بۆ ئانالیزی *سازی ناساز* لە مێتودی هێرمێنۆتیک کەڵک وەردەگرم. شیکردنەوە دێڕ بە دێڕ واتە لە جزء/پاژ بۆ گشت/کل دەبێ و پەیام و مانا شاراوەکانی ناو دێڕەکان دێنە بەر باس. دیارە ئەم خوێندنەوەیە حەقیقەتێکی ڕەها نییە و دەکرێ کەسانی دیکە بەرداشتی دیکە و تەنانەت دژبە خوێندنەوەی منیان هەبێ. بەرداشت/خوێندنەوەی *سازی ناساز* بەدەر لە دۆخ/کۆنتێکستی ژیانی شاعیر نابێ و منی خوێنەر هەوڵ دەدەم خۆم بخەمە هەمان دۆخ/ کۆنتێکست کە شاعیر شێعرەکەی تێدا نووسیوە.

کە باس لە دەق دەکرێ مەبەست هەم دەقی نووسراوەیی خودی مامۆستا هێمن، شاعیر و نووسەرانی دیکەیە و هەم مێژوو وەک دەق. تێکهەڵکێشی دەقەکان و کاریگەرییان لەسەر یەک واتە خوێندنەوەیەکی نێواندەقی یەک لە ئامانجەکانی ئەم نووسینەیە. ئینجا بەراوردێک لەگەڵ شێعرێکی پێشتری شاعیر *ناڵەی جودایی* لە دیوانی *ناڵەی جودایی* دەکرێت.

هەر ئەو جۆرەی لە پێشەکیدا باسم کرد *سازی ناساز* لە ڕوانگەی منەوە شێعرێکی"تەواو"ە. بۆ تەواوە؟ ئەو پرسیارەش لە چەند ڕوانگەی فەلسەفی، نەتەوەیی، دڵەکوتەکانی تاک و *جێندێری* وەڵام دەدرێتەوە.

خوێندنەوەیەکی هێرمێنۆتیکی

لە خوێندنەوەیەکی ئاسایی *سازی ناساز* دا دەتوانین بێژین کە شاعیر خەمۆک و تەنیا لە بەغدایەکی گەرم، دوور لە یاران، لە ژێر دەسەڵاتی بەعس و دوور لە زێد دانیشتووە و هەستەکانی دێنێتە سەر کاغەز.(١) دیارە هەر ئەم هۆیانە بۆخۆیان بە تەنیایی دەتوانن ببنە هەوێنی شێعرێک کە کاریگەری ڕاستەوخۆ لەسەر خوێنەر دابنێ، بەڵام کاتێک ئێمە هەڵبەستەکانی زۆربەی شاعیرانی کورد

---

15 *دەربارەی شێعر.* ١٩٥٨.

بخەینە ناو دەقی مێژوویی و بارودۆخی کورد و بە قووڵایی مێژووی کورددا ڕۆ بچین دەبینین شـــێعری زۆربەیـان ڕاســـتەوخۆ کـاریگەرییـان لە ڕووداوەکـانی سیاسی- کۆمەڵایەتی وەرگرتووە. هەر بەو پێیە، ئەگەر ئێمە *سازی ناساز* بخەینە کۆنتێکستی کوردستان لە ساڵی ١٩٧٥ دەبینین ڕاستە کە *سازی ناساز* هەڵگری توخمەکانی ژیانی واقعی شـاعیرە، واتە شـاعیر دوور لە زێد و یارانە و هەوڵ دەدا لە ڕێگـای دەقێکی ڕۆمـانتیـک و وێنەی شـــێعرییەوە وێنەیەکی "تـایبەت و تـاقـانە" لە "خود"-ی دەروونی نمـایش بکـا بەڵام پێم‌وایە کە ئەو خوێنـدنەوەیە بە تەنیایی حەقی خۆی بە یەکێک لە جوانترین شێعرەکانی هێمن واتە *سازی ناساز* نادا.

سـازی نـاسـاز هەشـتەمین شـێعری *ناڵەی جودایی* سـاڵی ١٩٧٥ نووسـراوە. لەو شـێعرەدا بیر، هەسـت و سـروشـت وا تێکدەهاڵێن کە شـاعیر بە "گێڕانەوە"ی دۆخی دەروونی خۆی خوێنەر نـاچـار دەکـا هەنگـاوێکی دیکە بۆ تێگەیشـــتن لە ئازارەکانی تاک و نەتەوە بهاوێ. لێرەوە دەق بازنەیەک دروست دەکا کە خوێنەر و شـاعیر بەدوای یەکدا دەڕۆن و هەسـتەکانی شـاعیر دەڕژێنە ناو دەمارەکانی خوێنەر. شاعیر بەم جۆرە دەست پێ دەکا:

بولبولی باڵشکاوی وەختی گوڵم
هەر شەپۆلان دەدا دڵی لەکوڵم
کوردی بەندیی بەیانی نەورۆزم
گڕی گرتووە دەروونی پڕ سۆزم

بۆ شـــاعیر/بولبول(٢) باڵی شـــکاوە؟ بولبول کە دەبا لە کاتی بەهار و گوڵاندا بە دەنگە خۆشـەکەی خوێنەر/گوێگری سـەرمەسـت کردبا بۆ هەر لە سـەرەتاوە دەست بە وێکچواندنی دەرونی خۆی بە بوونەوەر و سروشتێکی خەمۆک دەکا؟ بۆ "خود"ی دەرونی شـــاعیر لە بەرەبەیـانی نەورۆزدا بە جێگـای ئـازادبوون بەندیە؟

هەروەک گوترا ئەم شێعرە ساڵی ١٩٧٥ نووسراوە و زۆربەی خوێنەران دەزانن لە مانگی ئازار/ مارسـی هەمان سـاڵدا شـۆڕشـی باشـوور و بارزانی تووشـی نەهاتی دەبێت و پەیمانی نێوان ئێران و ئێراق دەبەسـترێ. بەس هەر ئەوە نا، لە

دوای کۆماری کوردســـتان دیســـان لە ســـەرەتای مانگی خاکەلێوە و بەهاردا پێشەوای کوردان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە سێدارە درابوو.
ئەوەندەی ئێمەی کورد وەبیرمان بێ نەوروز و بەهاران کە دەبا تاکی کورد بە جلوبەرگی گەشــەوە بە دەشــت و دەردا بڵاو ببنەوە و هەڵپەڕکێ بکەن بە گشـتی وەرزی خێرنەدیوی بۆ کورد و بۆ شۆڕشگێران بە تایبەتی وەرزی باڵ شـکاوی بووە. شـــاعیر/بولبول لە نەســـت/ناخودئاگای خۆیدا ئەوە دەزانێ کە دوژمنان هەمیشــە نەورۆزی کوردیان تێکەڵاوی فرمێســک و گریان کردووە. لە بەهار و نەورۆز دا بەردەوام کورد بۆتە نیچیری داگیرکەران و پەیامی دڵتەزێنیان بۆ کورد پێ بووە.
ئەم دەقە/*ســـازی ناســـاز* بە قەولی ئێلیوت تەنانەت لە دوای ســـاڵانی ١٩٧٥ موعتەبەرە. بۆ مەگەر هەڵەبجە ١٩٨٨ و کۆڕەویش هەر لە بەهـاردا ڕوویـان نەدا؟ لە ســەد ســاڵی ڕابردوودا گەلێک جار مانگی نەوروز بۆ کورد تێکەڵاوی کارەســـات بووە و کاریگەری کارەســـاتەکان لەناو ڕوح و ڕەوانی شـــاعیراندا پەنگی خواردۆتەوە. خوێنەری کورد لە ســاڵانی پێش و دوای ١٩٧٥ بگرە هەر ئێســتاش بەردەوام وێکچوون لەنێوان ئازاری خۆی و شــاعیران دا دەبینێ. هەتا ئێستاش ئەوانەی پێیان وایە کە ڕۆژێک کورد دەبێ لە ژێردەستەیی ڕزگاری بێ بە تێکشـــکانی کورد لە هەر پارچەیەکی کوردســـتان هەســـت بە باڵشـــکاوی دەکەنەوە. شـــاعیر/بولبول دەنگی هەمووانە. لە ســـەردەمی نەورۆز و گوڵاندا بولبول کە دەبـا لەم چڵ بۆ ئەو چڵ فڕیبـا و دەنگی خۆی بۆ گوڵان چڕیبـا لە شکستی کورد تەنیا و خەمۆک لە بەغدا دڵی لە شەپۆلی خەم دا دەکوڵێ.
لەناو نەتەوەکانی دیکەش کەم نەبووە کە دیکتاتۆرەکان ڕاســـت کاتی شـــادی و خۆشـــی بەهـاران مـاڵە خەڵکیـان وێران کردووە. هەروەک بڵێی دیکتـاتۆر و داگیرکەران زۆر هوشـــیارانە هەرچی شـــادییە ڕاســـت لە بەهاردا لە خەڵکی دەستێننەوە. ئەوەتا چەند ساڵ دواتر ١٩٨٤ "هوشنگ ابتهاج" یەک لە گەورەترین شـــاعیرانی غەزەلنووســـی فارس لە زیندانی جمهوری ئیســـلامیدا ئەم شـــێعرە دەنووسێ:

ارغوان

این چه رازیست که هر بار بهار با عزای دل ما می‌آید؟

که زمین هر سال از خون پرستوها رنگین است
اینچنین بر جگر سوختگان
داغ بر داغ می‌افزاید
ارغوان پنجه‌ی خونین زمین
دامن صبح بگیر
وز سواران خرامنده‌ی خورشید بپرس
کی برین دره غم می‌گذرند؟

له خوێندنه‌وه‌یه‌کی ئاسـاییدا ده‌کرێ بڵێین شـاعیر/هێمن بۆ یارانی ناو زیندان دڵته‌نگه، به‌ڵام دیسـانه‌که هه‌سـتی نه‌ته‌وه‌یی شـاعیر و ڕه‌وانی ده‌گه‌ڕێته‌وه بۆ سـه‌رده‌مانی دوورتر. ئه‌وکات که شـاعیر یاری وه‌فاداری پێشـه‌وای کۆمار بوو. پێشـه‌وا و یارانی له ڕۆژانی نه‌ورۆزدا به‌ند ده‌کرێن و ڕۆژی ۱۰ی خاکه‌لێوه له سێداره ده‌درێن. ئه‌گه‌رچی ئه‌م شێعره ۱۹۷۵ نووسراوه، به‌ڵام بۆ ئێمه‌ی خوێنه‌ر که شـاهیدی دووپات بوونه‌وه‌ی مێژووی دڵته‌زێنی کورد بووین و دیتمان که له نه‌ورۆزی ۱۹۷۹دا سه‌دان که‌س له شاره‌کانی ڕۆژهه‌ڵات ئێعدام کران، ئێستاش هه‌ر شێعرێکی موعته‌به‌ره. شاعیر به‌رده‌وام ده‌بێ:

موغی بێئاگری شه‌وی یه‌ڵدام
چاوه‌ڕێ چاره‌نووسی ناپه‌یدام

بۆ شـاعیر خۆی به مۆغ ناوزه‌د ده‌کا؟ بۆ باخه‌وان، یان سۆفی یا هه‌ر شـتێکی‌تر نییه؟ شـاعیر لێره‌دا خۆی به موغ، پارێزه‌ری ئاته‌شـکه‌ده‌کانی ئایینه‌کانی میترایی و زه‌رده‌شـتی، ده‌چوێنێ. موغێک که خۆشـه‌ویسـته‌که‌ی واته ئاگره‌که‌ی بڵێسـه‌ی نـایه و کوژاوه‌ته‌وه. کـام ئـاگر؟ ئـاگری ئـایینه‌کـانی میترایی که له‌دوای ئیسـلام کوژاوه‌ته‌وه، ئاگری نه‌ورۆز که داگیرکه‌رانی کوردستان ناهێڵن به‌هاران جێژنی کوردان پیرۆز بکا، ئاگری شـۆڕش که به پیلانی دوژمنان به‌رده‌وام له به‌هاراندا ده‌کوژێته‌وه. شـاعیر وه‌ک موغی ئاته‌شـکه‌ده ڕووخاوه‌کان که ئیتر ئاگریان تێدا

هەڵناکرێ هیچ هومێدێکی نەماوە و دەبینێ ئاگری شــۆڕش لە باشــوور و لە ڕۆژهەڵات کوژاوەتەوە.
دوای پەیمانی نێوان دوو داگیرکەر شاعیر نازانێ ئەو شەوە یەڵدایەکە بەسەر کوردستاندا کشاوە کەی تەواو دەبێ و کورد چی بەسەر دێ، هەربۆیە چاوەڕێی چارەنووسی ناپەیدایە.
با هەر لێرە ئەوە بڵێم کە ڕاستە هێمن وەکی مامۆستا هەژار نزیکی بە پارتی و بارزانی نەمرەوە نەبووە، بەڵام بۆ هێمن هەموو کوردستان و هەموو شۆڕشێک بەشێکی دانەبڕاو لە ڕوح، هیوا و هومێدی بوون. شاعیری "خەستە و دەردەداری هەرچی دەرد" لە هەر کوێ شایی و شینی کوردان بووبێ بە ڕوح لەوێ بووە و کاریگەری ڕاستەوخۆیی لە کارەسات و سەرکەوتنەکان وەرگرتووە. دیوانی *تاریک و ڕوون* و *ناڵەی جودایی* شاهیدی بۆ ئەم حوکمە دەدەن.
لە بەیتی چوارەمدا شاعیر کەوێکی بێ دەنگە، پێشمەرگەیەکی شاخ لە خوێندن کەوتووە و ناتوانێ لە نەوبەهاراندا بخوێنێ. شاعیر هەر چۆن لەسەرەتادا خۆی بە بولبول ناوزەد کردبوو هەمیسان باسی کپ کردنی دەنگی ڕزگاریخوازی کورد دەکا. شاعیر گوڵێکی بێ ڕەنگە و چاوی لە
شۆڕشێکیتر/بارانە تا بەڵکو ئاوپڕژێنی بکاتەوە.

کونجی جێ ژوانی چۆڵ و خامۆشم
سێبەری نازەنینی ڕەشپۆشم
/.../
کێلی گۆڕی شەهیدی گومناوم
تاکە داری کڕووزی بێ ئاوم

بۆ ئەو هەموو ئینسانە شۆڕشگێرەی کە لە شۆڕشەکاندا شەهید بوون، دوای شۆڕشی٤٦-٤٧ و شەهیدبوونی کاک سمایل شەریفزادە، کاک سولێمان موعینی و مەلا ئاوارە، شاعیر مات و دڵبریندارە، هەر بۆیە خۆی وەک "کێلی گۆڕی شەهیدی گومناو" و "سێبەری نازەنینی ڕەشپۆش"ی دوای شەهیدان دەناسێنێ.
ئەو شەهیدانەی مامۆستا پەشێو گوتەنی لە ژێر هەر گەزێکی ئاسمان و لە کەناری هەر جۆگەیەک، بێناو و بێ نیشان خەوتوون. ئەو شەهیدانەی بە

ڕەسمی ڕۆژگار، ڕەنگە کێلیان هەبێ، بەڵام کەس نازانێ کێن و لە کوێ لەدایک بوون. ئەوەی دوێنێ لە سنە و مەهاباد لە دایک بووە ڕەنگە سبەی لە کۆبانی و شنگال شەهید بێ و کەس نەزانێ کێیە.
شاعیر تاکە داری کرووزی بێئاوە. کوردستان تاکە نەتەوەیەکە لە سەر گۆی زەوی کە بێ دەوڵەتە. کوردستان تاکە دارێکە کە کەس ئاو/ سەروەری پێ ڕەوا نابینێ، تاکە دارێک کە بەردەوام وەبەر بۆمباران و سووتمان دەکەوێ.
کونی گیراوی کۆنە شمشاڵم
خەونی ئاڵۆز و خاتیرەی تاڵم
کوردستان وەک یەکێک لە کۆنترین شارستانییەتەکانی جیهان هێشتا نەبۆتە دەوڵەت تا سرووودی نەتەوەیی کوردستان لە بۆنە و یادەکان بە شمشاڵ بژەنن. بۆ شمشاڵ؟ شمشاڵ/ نەی ئامێرێکە کە بە نەفەس/ دەم و هەوا دەژەندرێ. واتە دەم و هەوا نەبێ ئایا ئینسان دەتوانێ بژی؟ شاعیر کونی گیراوی کۆنە شمشاڵە کە تەنەگە نەفەسە، هەوای پێ ناگا و ناتوانێ ئەو جۆرەی دەیەوێ سەربەخۆ مۆسیقاکەی بە جیهاندا بڵاوبێتەوە. لە دەقی *ناڵەی جودایی*شدا هەمان نەی مەولانا حزووری هەیە:
بشنو از نی چون حکایت میکند
از جدائیها شکایت میکند
تا مرا از نیستان ببریده‌اند
از نفیرم مرد و زن نالیده‌اند
پەژارەی شاعیر کە لە وڵاتی خۆی دابڕاوە لە ڕێگای شمشاڵ/نەی ڕەوایەت دەکرێ. شاعیر دەیەوێ بە نەفەس و ڕوحی خۆی شمشاڵ لێبدا، بەڵام شمشاڵەکەی گیراوە. نەی ئامێرێکی سروشتی، بۆ گێڕانەوەی بەسەرهاتە تاڵەکانی نەتەوەیەک باشترین ئامێرە، چونکە نەی زامی جودایی لە نەیستان چێشتووە و ئەو زامە دەناسێ.
پێشتر ئاماژە کرا کە شێعر پێوەندی ڕاستەوخۆی بە خەون و خەیاڵی شاعیرانەوە هەیە. ئەوانەی سەروکاریان لەگەڵ شێعرە دەزانن کە بیر و وێنەی شێعری زۆر جار لە زیندەخەودا دەخوڵقێن. ساڵی ١٩٧٥ شاعیر لە دۆخێکی تا بڵێی ناخۆشدا ژیاوە. دوور لە زێدەکەی، پێشەواکەی پێشتر لە سێدارە دراوە، ڕەفیقەکانی دوای

کۆمار پەرتەوازە بوون و ئەوانەش کە چوونەتە گەرمێن، یان لە دەرەوەی وڵاتن لێی دوورن. ئاخۆ خەیاڵدانی هێمن لە دۆخێکی وەها لە زیندەخەودا دەتوانێ ئاسودە بێ و خەونی ئارام و شیرینی لێ بتکێ؟ شاعیرێکی "دڵناسک" لەو دۆخ و فەزایەدا کوا دەتوانێ بێ خەیال و بێ خەم بژی؟

خوێندنەوەیەکی فەلسەفی

بەڵام بۆ شاعیر "سازێکی ناساز"ە؟ *سازی ناساز* هەم لە کۆنتێکست/دۆخی تاکەکەسی و هەم لە دۆخی نەتەوەیی شاعیردا دەکرێ بەم جۆرە مانا بکرێتەوە:
لە دۆخی تاکەکەسیدا شاعیر وەک تاک دوور لە یارە، حیزبەکەی لە بارودۆخی سەختدا و شاعیر زۆر جار وەک هاوڕێیانی حیزبی بیر ناکاتەوە و سازێکی ناساز و نەگونجاوە، هەربۆیە گەلێک جار تەریک و تەنیا دەمێنێتەوە، لێیان توڕە و زیز دەبێ و ئەوانیش هێمن پشتگوێ دەخەن. لە دۆخی نەتەوەییدا شاعیر دەبینێ کورد تاکە نەتەوەی جیهانە کە سازەکەی لێ نادا و لە نێوان داگیرکەران دا هەڵپەسێردراوە و دابەش کراوە. کەواتە شاعیر هەموو بەهانەیەکی هەیە کە خۆی وەک سازێکی ناساز پێناسە بکا. ئیتر لەمەودوا شاعیر ژینی خۆی وەک زەردەپەڕ و خۆر کە بەرەو ئاوابوون و نەمان دەڕوا دەبینێ. ژینێکی وەها کە تەنانەت نازانێ هەیە یا نییە.
لێرەدا دەکرێ ئەم پرسیارە بێتە گۆڕێ ئایا مامۆستا هێمن لەگەڵ پرسیارە گرینگەکەی *هاملێت* "بوون یا نەبوون" ئاشنایی بووە یا نا؟ بۆ وەڵامی ئەم پرسیارە دەتوانین لێکدانەوەیەکی وەهامان هەبێ کە دەقەکانی شێکسپیر تا ئەو کات لە وڵاتانی عەرەبی وەرگێڕدابوون، کەواتە *هاملێت* لەسەر شانۆکان نمایش کرابوو. هاوکات هێمن لەگەڵ شانۆکار و ڕوناکبیری کورد ئەحلام مەنسوور دۆستایەتی بووە و ناکرێ ئەحلام ئاشنایی بە دەقی *هاملێت* نەبووبێ و لەگەڵ هێمن پێکەوە باسیان نەکردبێ. بێجگە لەمانە هێمن فارسی بە باشی زانیوە و ئەو کات نووسینەکانی شێکسپیر هەر نەبێ هێندێکیان کرابوونە فارسی. بەڵگەی

دیکەمان ئەوەیە کە هێمن زۆر پێشـــتر لە شـــێعری *خاوەنی زێڕ*(۳) لە دیوانی *تاریک و ڕوون* ساڵی ١٩٤١ دا بەم
جۆرە ناوی شێکسپیر دەهێنێ:

لەبار و قیت و قۆزە خاوەنی زێڕ
ئەگەر کووڕە و وەگەر گۆجە و شەل و گێڕ
بەژن باریک و شووش و شۆڕەلاوە
ئەگەر پیرێکی خوێن تاڵە و ورگ تێڕ
دەڵێن زانا و ئەدیب و خوێندەوارە
ئەگەر نەیخوێندبێ شەش پیت و دوو دێڕ
بەڵام زێڕت نەبێ سووکی ئەگەر تۆ
بدەی دەرسی هەزاری وەک شکسپێر

کەواتە حەتمەن ســـاڵی ١٩٧٥ هێمن زۆر زیاتری دەربارەی شـــێکســـپیر زانیوە(٤) و هەر نەبێ بە پرســـیارەکەی "بوون و نەبوون"ی *هاملێت* ئاشـــنا بووە.(٥) بەڵام ئەوەی لێرەدا گرینگە ئەوەیە کە هێمن پرسـیاری بوون یا نەبوون ناکا، بەڵکو "شک لە خودی بوون" دەکا:

چۆن دەتوانم بە تۆ بڵێم ئەمن چیم
خۆم گومانم هەیە کە هەم یا نیم

لە دەقی *هاملێت* دا گرینگی پرســـیاری پاڵەوان ئەوەیە کە بڕیار بدا هەبێ یان نەبێ. لە دەقی *سازی ناسازدا* لە بناخەوە خودی بوون و نەبوونەکە دیار نییە. ئایا تاک/شاعیر هەیە یا نییە؟ واتە ئێمە لەگەڵ پرسیارێکی گەردوونی و هەستی‌ناسانە ڕووبەڕوو دەبینەوە. ئەم بوون و نەبوونە، لە دوو پانتایی فەلســەفی و هەســت و نەســتی نەتەوەییدا هاوتەراز دێن: تاک/شــاعیر شــکی لە بوون و نەبوونی خۆی هەیە و هاوکات دیار نییە نەتەوەیەک بوونی هەیە یا نییە.
ئەگەر لێرەدا بمانەوێ بەراوردێک لەگەڵ شـێعری *ناڵەی جودایی* بکەین، دەبینین کە لە *ناڵەی جودایی* دا شـاعیر لە "دگردیسـی"یەکدا لە تاکی شـکاو و تەفروتوناڕا دەبێتە ئاونگاردێکی باڵندە. شاعیر سـەرەتا لەبەر ساقی دەپاڕێتەوە، بەڵام دواتر لە ڕێگای شـێعرەوە دەبێتە شـۆڕشـگێڕێک کە بە سـەر شـاخ و هەرددا دەفڕێ و بەرەو نیشـتمان باڵ دەگرێ. فڕینێکی هێندە بەرز کە ئیتر مەرگ مانای نامێنێ و ئەگەر شـــاعیر بمرێ، نیشـــتمان خۆش بێ. *ناڵەی جودایی* جۆرە وەڵامێکە بە

مەولانا و بە شادی کۆتایی دێ، بەڵام لە دەقی *سازی ناساز*دا بە پێچەوانە شاعیر لە قەیرانێکی شـاعیرانەدا، بەدوای پەیمانی نێوان داگیرکەران، لە دۆخێکی هێندە سـاردا خۆی دەبینێتەوە کە لە بنەڕەتەوە بوون و نەبوونی خۆی و نەتەوەکەی دێنێتە ژێر پرسـیار و ناتوانێ وەڵامێکی بۆ خوێنەر/پرسـیار هەبێ. لە کاتێکدا لە *ناڵەی جودایی* "خود" لە بۆشـایی، تەنیایی و وێرانیڕا دەگاتە یەکگرتن و کۆ، لە *سـازی ناسـاز*دا بە پێچەوانە "خود" بەرەو شـک و گومان لە بوون و نەبوون دەڕوا، واتە جۆرێک لە نیهێلیسـمی نێگاتیڤ. کریسـتێوا ئاماژە بەوە دەکا کە "خود-ی شاعیرانە" لەناو دەقدا دەخوڵقێ. لە *سازی ناساز*دا شاعیر وەک تاکێکی تاقانە کە لە کەسـانی دیکە ناچێ و بە درۆ دڵ خۆش ناکا و ئەگەرچی بەردەوام بۆ خەمی کۆ/ نەتەوە دەتلێتەوە، بەڵام وەک هەسـتی تاکەکەسـی بە "هیچ" دەگا و ناتوانێ "بوون"ی خۆی لەوەها دۆخێکدا مانا کاتەوە. شـاعیر لە گێڕانەوەی بێ دەسـەڵاتی خۆی بۆ خوێنەر، دوای دیتنی ئەو هەموو ئازارەی نەتەوەکەی پێیدا ڕۆیشـتووە، دەگاتە ئەو نوقتەیە کە شـک لە هەموو شـتێک دەکا و لە دەقێکی ڕومانتیکیدا ژیان و شـێعر لێک گرێدەدا و دەقێکی "شـکاک" دەخوڵقێنێ، شێعرێک کە تێیدا تاک و نەتەوە، پرسیاری هەستی ناسانە و نیهێلیسمی شاعیرانە لێک دەبەسـترێنەوە و شـاعیر لەو پەڕی ناهومێدیدا تەنیا لە ڕێگای هونەرەوە ناتەواییەکان تەواو دەکا و دەخوازێ "خود" لە ڕێگای شـێعرەوە لە ڕەنج و دەرد ڕزگار بکا.

خوێندنەوەیەکی جێندێری *سازی ناساز*

هەروەک لە پێشەکی دا ئاماژەم کرد شێعری *سازی ناساز* شێعرێکی تەواو/کامڵە. کامڵ بوون لە ڕوانگەی منەوە چییە؟ ئەگەر بۆ لاکان زمان هێما و سـیسـتمە بۆ کریسـتێوا زمان هەم پێکهاتە و هەم ڕەمز و نیشـانەیە. دەق خوڵقاوی هەم نیشانەکانی باوک و هەم ڕەمزەکانی دایکە. بە ڕای کریستێوا زمان و پێکهاتەکەی هاوکات هەڵگری سیستم، ڕەمز، ریتم، ئاهەنگ و گەرمایە.

با دیسان دێڕ بە دێڕ بە شێعرەکەدا بڕۆینە خوار و بزانین بۆ وێنە چ وشەگەلێک لە شـێـعـرەکەدا دێـنە سـەر شـانـۆ:

بولبول، دڵی لەکوڵ، کوردی بەندی، موغی بێ ئاگر، کەوی بێ دەنگ، گوڵی بێڕەنگ،

کونجی جێ ژوان، سێبەری نازەنینی ڕەشپۆش، دەستی بەربووی کچی گەڕی شایی، لاوی سەودایی، کێلی گۆڕی شەهیدی گومناو، شەمی سەر گۆڕ، باوکی فرمێسک، کوڕی ژان، باڵی سووتاوی پەروانە، شووشەی بادە، چڵە ڕێحان، سازی ناساز، تکە ئاوەنگ، گەڵای زەرد، شاعیری پیر.
ئینجا ئەم وشانە بە سێ دەستە دابەش دەکەین:

- دەستەیەک کە هەڵگری تایبەتمەندیی پیاوانەن،
- دەستەیەک کە هەڵگری تایبەتمەندیی ژنانەن،
- دەستەیەک کە دەکرێ نێئۆتراڵ/ بێڕەگەز بن، یان بۆ هەر دوو جنس/ ڕەگەز بەکار بێن.

چەند وشەی هەڵگری تایبەتمەندیی پیاوانە:
موغ، لاوی سەودایی، باوکی فرمێسک، کوڕی ژان، شاعیری پیر.
چەند وشەی هەڵگری تایبەتمەندیی ژنانە:
گوڵی بێڕەنگ، سێبەری نازەنینی ڕەشپۆش، دەستی بەربووی کچی شایی، شەمی سەر گۆڕ، چڵە ڕێحان، تکە ئاوەنگ، گەڵای زەرد.
چەند وشەی بێ لایەن/ هەڵگری تایبەتمەندیی هەر دوو ڕەگەز:
بولبول، دڵی لە کوڵ، کوردی بەندی، کەوی بێ دەنگ، شووشە بادە، ساز.
ئەگەر سرنج بدەین لە بەیتی یەکەمەوە شاعیر نە ژنە نە پیاو، یان هەر دووکیانە. لێرەدا دەبینین شاعیر بە نوێنەرایەتی هەم ژن و هەم پیاو دەتوانێ بولبولێک بێ کە دڵی لە تەوژمی خەم و ئازاران وەشەپۆل کەوتووە. لەم دەقەدا تایبەتمەندیی ئینسانی شاعیر بەردەوام لە نێوان دوو جنسی ژن و پیاودا لە هاتووچوو دایە، جارێک شاعیر ژنە، جارێک پیاو و جارێک هەر دووکیان. لە هێندێک بەیت و دێڕدا شاعیر تایبەتمەندیی ژنانە دەگرێ یان تایبەتمەندیی ژنانە و پیاوانەی شاعیر هاوکات و هاوتەراز دەبن، بەڵام هێندێک جار تایبەتمەندیی ژنانە دەستی باڵای هەیە. بنوارە: سێبەری نازەنینی ڕەشپۆش و دەستی بەربووی کچی گەڕی شایی دەبنە نوێنەری ئەو ژن و کچانەی کە بە درێژایی مێژوو شاردراونەتەوە و باسیان نەکراوە.
شاعیر خۆی بە "سێبەری نازەنینی ڕەشپۆش"، "کچی شایی"، "شەمی سەر گۆڕ" و "چڵە ڕێحانی دوورە دێڕاو" کە هەڵگری تایبەتمەندیی ژنانەن دەشوبهێنێ

و هەست و ڕوحی ژنانە دێنێتە ناو دەق. شاعیر بێ دڵەڕاوکییەکی پیاوانە خۆی بە تایبەتمەندیی ژنانەوە دەبەستێتەوە و هەستی ژنانە لەناو دێڕ بە دێڕی *سازی ناساز*دا شەپۆلان دەدا، ڕاست وەک ئازار و خەمەکانی ژنانی کورد.

لە جیهانی شێعری کوردیدا زۆر کەم شاعیری پیاو هەن کە خۆیان بە گوڵ، یان دەستی بەربووی کچی گەڕی شایی، نازەنینی ڕەشپۆش، چڵە ڕێحان، تکەی ئاوەنگ کە هەڵگری تایبەتمەندیی ژنانەن بشوبهێنن. هەروەک دەزانین لە ئەدەبی کوردیدا گوڵ، ڕێحانە، ئاوەنگ بە ژن نیسبەت دەدرێن واتە گوڵ و ئاوەنگی نیشتووی سەر پەلکی گەڵا ڕمزی ژنانەن.

سازی ناساز دەقێکی تەواوە بە تایبەتمەندییەکانی هەر دوو جنسی ژن و پیاو. لە کاتێکدا موغ، هەستی خنکاوی لاوی سەودایی، باوکی فرمێسک، کوڕی ژان، شاعیری پیری تووڕە و زیز بیرمان بۆ لای هەستی پیاوانە دەبەن، گوڵ، سێبەری نازەنینی ڕەشپۆش، چڵە ڕێحان، تکەی ئاوەنگی سەر گەڵا، نیگامان بۆ لای نەستی ژنانە ڕادەکێشن.

وەک پێشتر ئاماژەم کرد هێندێک لە وشەکانیش دەتوانن "بێ ڕەگەز" واتە نە ژنانە و نە پیاوانە/ هەم ژنانە و هەم پیاوانە بن کە هەمیسان ئەوەش لە خاڵە بەهێزەکانی دەقی شاعیرانەی *سازی نسازە*. تۆ چاو لە "کوردی بەندی" بکە. ئەگەرچی زۆربەی کات پیاوان لە زیندانن، بەڵام ژنانی زیندانیش کەم نەبوون. تاکە داری کڕووز، دەفتەری شێعر، خەونی ئاڵۆز، ژیلەمۆ و گرینگتر لە هەمووان، سەردێڕی شێعرەکە واتە *سازی ناساز* هەڵگری تایبەتمەندیی هەر دوو ڕەگەزن.

سەردێڕی شێعرەکە لە دوو وشە دروست بووە، ناو و ئاوەڵناو، یا ناو و ئاوەڵکردار. هەر چۆن ئینسان لە دوو نیوە پێکدێ. لە جیهانی موسیقیدا سازی ناساز بە سازێک دەگوترێ کە لە دەرەوەی ڕیتم/ ناموزون لێ دەدا. لێرەدا *سازی ناساز* هاوکات هەڵگری حاڵەتی ڕوحی هەر دووک ڕەگەز واتە هەم ژن و هەم پیاوە. هەم ژن و هەم پیاو دەتوانن وەک سازێکی ناساز، دەنگی ناسازگار، دەنگی ناڕازی، دڵتەنگ بن و وا هەست بکەن لە گۆشەیەک هەڵپەسێردراون و لە گرووپ و ئۆرکێسترایەکدا لێنادرێن و توانابییەکانیان بەکار نایە و هەست بە هەرەس هێنان بکەن. ئەگەر بە ڕوانگەیەکی ڕەخنەگرانەی جێندێری چاو لە

کۆمەڵگا بکەین، تەنانەت ئەم ســـازی ناســـازە زۆرتر ژنان لەخۆ دەگرێ کە هەڵدەپەســـێردرێن و تەریک دەکرێن. لێرەدا نەک هەر دووک ڕەگەز شـــان بە شـان دەڕۆن، بەڵکو گرینگی تایبەت بە هەستی ژنانە دەدرێ. جیا لەوانە دەشێ هەم ژن و هەم پیاو ساز لێ بدەن. لێرەشدا دیسان سنووری نێوان دوو جنس پاک دەبێتەوە.

کەواتە لە ڕوانگەیەکی جێندێرییەوە لە شێعری *سازی ناساز* دا تایبەتمەندییەکانی پیاوانەی شـاعیر دەسـتی باڵایان نییە و بگرە نەک هەر ڕیتم و هەسـت، بەڵکو وشـــە و زمانیش تایبەتمەندیی ژنانە، یان تایبەتمەندیی هەر دوو ڕەگەز بە خۆوە دەگرن و شێعرێکی کامڵ بە بوون و حزووری هەم ژن و هەم پیاو دەخوڵقێ. لە *سازی ناساز* دا زمانی شاعیر لە سیستمی زبر و ئەبستراکتی پیاوانە دێتە دەر و کۆنکرێت و نەرم وەک موسیقا لەسەر دڵی خوێنەر دەنیشێ. ئیدی شاعیر نەک هەر لە ڕەخنە ناترســـێ کە بگرە باس لە شـــــک و گومانی خۆی دەکا و ئەزموونەکانی ژیان بەکاردەبا. بەمجۆرە دەقی *سازی ناساز* لەو دەگمەن دەقانەیە کە شـــاعیر تێیدا ئینســـانێکی کامڵە و دەق هەڵگری تایبەتمەندییەکانی هەر دوو جنس/ڕەگەزە.

ئاکام

ســـازی ناســـاز ســـاڵی ١٩٧٥ دوای بەســـتنی پەیمانی نێوان ئێران و ئێراق نووســـراوە. ئەم دەقە یەکاویەک دوای پەیمانەکە نەنووســـراوە، بەڵام وەک زۆربەی شـــێعرەکانی دیکەی شـــاعیر کارێگەری دەقی مێژوویی لە خەیاڵدانی شاعیر و لە نەستی/ناخودئاگای دا ماوەتەوە و هاتوونەتە سەر کاغەز.(٦) ئەگەر بچینە سەر باری "هستی شناسی" دەقی *سازی ناساز*، ئەوە شێعرێکی کامڵە چونکە شاعیر تەنیا بە مەبەستی جوانناسی و هونەری شێعرەکەی نەنووسیوە، بەڵکو شـــێعر لەلای هێمن کارکردی هەیە. شـــاعیر لە دەقەکەدا پرســـیاری گەردوونی دەخوڵقێنێ و هەمان کات کە ئەرکی ئینســـانی و هونەری خۆی بەرامبەر بە نەتەوە بەجێ دەگەێنێ جێگا بۆ گومانی خۆی دەهێڵێتەوە و ئەو مافە

به خۆی دەدا کە بە تەواوی لە ناو نەتەوەدا ون نەبێ و دەنگی سەربەخۆی هەبێ. کامڵ بوون لە *سازی ناساز*دا وەک دەق/ڕەوان بەم جۆرە نەش و نما دەکا:

. شاعیر جیهانبینی هەیە و ڕووی گەردوونی شێعر بیرمەندانە نیشاندەدا،

. شاعیر خۆی بە کۆیەکی گەورەتر، نەتەوە گرێ دەدا،

. شاعیر تایبەتمەندیی تاکەکەسی خۆی ڕادەگرێ و خاوەنی هزر، بیر و نەترسی تایبەتی خۆیەتی و شک و گومان دەخولقێنێ،

. ژن و پیاو هاوتەریب و هاوتەراز لە دەقدا دەڕۆنە پێش،

. چەندین دەق تێکەڵ بەیەک دەبن.

بۆ من کە زیاتر لە ژێر کاریگەری بیر و هزری جولیا کرێستێوادا دەنووسم، لایەنێکی دیکەی کامڵ بوونی دەق جیا لە پێکهاتە بریتیە لە ڕیتم و زایەڵەی ناو دەق کە خوێنەر، چ ژن و چ پیاو، هەر دووک خۆیانی تێدا ببیننەوە. ئەو شاعیرە لە لای من وێنەیەکی تەواو دەداتە دەست، و دەق/ ڕەوانێک لە لای من کامڵە کە هەڵگری تایبەتمەندییەکانی هەم ژن و هەم پیاو بێ. ئینسانێک کامڵە کە خوێندنەوەی بۆ کێشە و ڕووداوەکان ئینسانی بێ و هەستەکانی هەردوو لا بە گرینگ بزانێ. شاعیرێک کە ڕووبەری ژن بوون یان پیاو بوونی خۆی لە دەقدا نەشارێتەوە و هەر دوو لایەنی ئینسانی لەخۆیدا کۆ بکاتەوە. بەو پێیە *سازی ناساز* لەو دەگمەن دەقانەیە کە وەک باڵندەیەک "بە هەر دوو باڵ" دەفڕی و خوێنەر، چ ژن و چ پیاو، خۆیانی تێدا دەبیننەوە.

ئەوە ماوەتەوە کە بپرسین کارکردی شێعر لەلای شاعیر چییە؟ ئەگەر شێعری شاعیرانێکی وەک هێمن، هێدی، هەژار، مەحوی، ئاغایی، پەشێو، بێکەس و هتد نەبا کورد لە ئەنفال و جێنۆسایدی داگیرکەران کە هەوڵ ئامانجیان لەناوبردنی کورد و زمانەکەیەتی، چۆن خۆی ڕزگار دەکرد؟ ئەگەر شاعیرانمان زمانی کوردییان لە ڕێگای ئافراندن و نووسین لە هێرشی داگیرکەران ڕزگار نەکردبا کێ باری قورسی ئازاری نەتەوەیی بەردەوام بە کۆڵ کێشابا؟ کوردی بێ ماڵ و بێ بیرمەند ئەگەر شێعر کۆی نەکردباوە ئێستا لەمێژ بوو هەرنەبێ بەشێکی زۆری زمانەکەی فەوتابوو.

لە خوێندنەوەیەکی زمانەوانیدا دەکرێ کاری شاعیران بە قەولی ئێلیوت بەو جۆرە هەڵسەنگێنین کە شاعیر لە ڕێگای شێعرەوە گەل و هەست کۆ دەکاتەوە و

زمانی خەڵکیش لە سەر دەقی شاعیر کاریگەری دادەنێ. شاعیران کاریگەرییان لەسەر خەڵکە و زمان لە ڕێگای شاعیرانەوە پەرە دەستێنێ.
لە کۆتاییدا دەتوانین بڵێین خوێنەرانی شێعر، وشە و زمان لە دەقەکان فێر دەبن، هەستی نەتەوەیی لە لایان قایمتر دەبێ و بیر و هزر لەلایان دەخوڵقێ بێ ئەوە بیریان لە ڕۆڵی شێعر و شاعیر کردبێتەوە. شاعیر بە دەق و ئافراندن هەستی ون و شاراوەی تاک، مێژوو، خەون و خەیاڵەکانی نەتەوە بەردەوام بەڕۆژ دەکاتەوە تا لەبیرنەچنەوە. هەر بۆیە هێمن خۆی فەرمووی: "مان و نەمانی من موهیم نییە، ئێوە بمێنن، زمانی کوردی بمێنێ، من دەبێ ڕۆژێک هەر بمرم، بەڵام نە کورد دەمرێ و نە زمانەکەی."(٧)
پاییزی ٢٠١٦، ستۆکهۆڵم

پەراوێز:

1. بەڕێز گوڵاڵە پێشنەماز یەک لەوانە بووە کە لە منداڵییەوە مامۆستا هێمنی ناسیوە و لە باشوور لە نزیکەوە ئاشنایی لەگەڵ بارودۆخی نالەباری ژیانی مامۆستا بووە. پێشتر پێشنەماز لە کامنتێکدا لە سەر دیواری فەیسبووکی من باسی بارودۆخی ژیانی مامۆستای لە بەغدا بەم شێوەیە نووسیووە:
"بە بڕوای من دەگەڕێتەوە سەر وەزعی ئەو کاتی کە مام هێمنی تێدا بووە کە ئەویش دەورانی چەند ساڵێک پێش ئینقلابی ئێران ئەوەندەی من لەبیرم بێ و بەگوێرەی نامەکانی و یا هەر گێرانەوەی ئەو کاتانە کە مامۆستا هێمن لە گەڵ ئەندامانی حیزب ماڵێک یا بڵێین مەقەرێک هەبوو لە بەغدا لەوێ دەژیان لە ژێر سایەی حیزبی بەعس کە زۆر فشاری بۆ دێنان. حیزب لە وەزعێکی نالەباردا بوو. ئەندامان ناکۆکیان پێکەوە زۆر هەبوو. بنەماڵە حیزبیەکان هەمو باری ژیانیان زۆر سەخت بوو. بەعس زۆر بیانوی پێ دەگرتن بۆ نموونە ئێمە شەش حەوت بنەماڵەی حیزبی لە کۆیە دەژیاین. لەپڕ ڕۆژێک هەموومانیان تێکەوە پێچا تەبعیدیان کردین بۆ ڕومادی ئەوسەری عێراق. تا چەند ڕۆژ بێ سەروشوێن ماین تا دوایە بنکەی حیزب ئاگادار کرا . ئەوە نموونەیەکی چکۆلە بوو، بێجگە لەوەی کە چەند پێشمەرگە و ئەندامی حیزی ،یان گیران و بێ سەروشوێن دەکران، یان زەمانی پێشتر تەحویلی ئێران دەدرانەوە ... جا ئەو کاتە کە مام هێمن لە گەرمای ٥٠ دەرەجەی بەغدا دەژیا و ئەوکات ئەندامانی حیزب بۆ کاری سیاسی سەفەری ئوروپایان دەکرد. زۆر جاران ئەو بەتەنیا دەماوە جا هەر ئەو وەزعە نالەبارە و گەرما و تەنیایی و دوور لە وڵات و خۆشەویستانی دەتوانێ ببێتە هەوێنی ئەو شێعرە لەسەرووی هەموان دوورە پەرێزی و دوایەش ناهەمواری ناو حیزب و

بێڕێزییەکانی حیزبی بەعس ." کامێنتی گوڵاڵە پێشـــنەماز، ٢١ی نوامبری ٢٠١٦ لەسەر دیواری فەیسبووکی ش. دەباغی.

2. لە دیوانی *ناڵەی جودایی* ١٩٧٩ دا وشەی "بولبول" بە "بلبل" نووسراوە، بەڵام لە سەر ئینتێرنێت ئەو وشـــەیە بە دروســـتی لە زۆر ســـایت و ماڵپەردا "بولبول" هاتووە. منیش وشەکە هەر بە بولبول دەنووسم کە لە باری ڕێنووسەوە دروستە.

3. لە ڕا و بۆچوونێک لەگەڵ بەڕێز ئەدیب و وەرگێڕ کامیل بۆکانی هێندێک لینکی کتێبی وەرگێڕدراوی شـــکســـپیری بە فارســـی بۆ ناردوم کە نیشـــان دەدا ئەو کات زۆربەی دەقەکانی ئەم نووســـەرە وەرگێڕدرابوونە ســـەر فارســـی. هەروەها کاک کامیل دەقی شێعری *خاوەنی زێڕی* بۆ ناردم. من خۆم *تاریک و ڕوون*-م لە لا نییە.

4. چەپکێ گوڵ، چەپکێ نەرگیز. مەهاباد ١٣٧٨. وتووێژی مامۆستا هێمن لەگەڵ فەرهاد شاکەلی ساڵی ١٩٨٥. بەڕێز فاروق فەرهاد وێنەیەکی لە دەقی ئەو وتووێژە لە کتێبەکەدا بۆ ناردم. لەو دەقەدا مامۆستا هێمن باسی ئاشنایی خۆی لەگەڵ هێندێک دەقی شکسپیر لە ڕێگای زمانی فارسییەوە دەکا.

5. *هاملت* بۆ یەکەمجار ســـاڵی 1336(کە مامۆســـتا هێمن لە ڕۆژهەڵات دەبێ) لە لایەن مسعود فرزادەوە کراوە بە فارسی و چاپ و بڵاوبۆتەوە، هەروەها ساڵانی دواتر چەند کەسی دیکە وەک مەحموود ئیعتمادزادە(بە ئازین) ، داریوش ئاشوری، و دوای شۆڕش چەند کەسی دیکە کردوویانە بە فارسی، بۆیە بە دڵنیاییەوە مامۆستا هێمن کاتی خوڵقاندنی *سازی ناساز*، ئاشنایی تەواوی لەگەڵ شێکسپیر و دەقەکانی و لەوانە هاملێت هەبووە." کامێنتی بەڕێز خەلیل غەزەلی، بەرپرســـی ماڵپەری هەڵوێســـت لە ســـەر دیواری فەیسبووکی شەهلا دەباغی، پاییزی ٢٠١٦.
بۆ وەڵامی ئەوە کە ئایا هێمن ئاگاداری لە دەقی *هاملێت* بووە یان نا، من لە سەر دیواری فەیســـبووکی خۆم داوام لە خەڵک کرد کە ئەگەر زانیاریان هەیە و ســـەرچاوەیان لایە ئاگادارم بکەنەوە. دیارە چەند دۆســـتی بەڕێز لەوان کاک خەلیل و کاک کامیل باســـی ئەوەیان کرد کە چەند کتێبی شێکسپیر ئەو کات بە فارسی چاپکرابوون. من خۆم ئەو زانیاریانەم نەبوو.

6. مامۆســـتا هێمن خۆی لە نامەیەکدا بۆ دۆســـتێکی دەنووســـێ کە هەوا زۆر گەرمە و لە بەغدایە و شێعری *سازی ناساز*ی نووسیوە. *مامۆستا هێمن و نامە و دیکۆمێنتەکانی*. کۆکردنەوە و ئامادەکار: فاروق فەرهاد، ٢٠١٦.

7. *مامۆستا هێمن و نامە و دیکۆمێنتەکانی*. فاروق فەرهاد، ٢٠١٦. ئەو ڕستەیە بە گوتەی خودی بەڕێز فەرهاد لە گۆڤاری گزینگ ژمارە ٢٣ وەرگیراوە. کامێنتی بەڕیز فەرهاد لەسەر دیواری فەیسبووکی دەباغی: "ئەم ڕستەیە وتووێژی مامۆستا هێمن لەگەڵ سەید سـمایل حوسێنی لە شـاری کرمانشـاە کە گۆڤاری گزینگ ژمارە ٢٣ بەهاری ساڵی ١٩٩٩ بڵاوی کردۆتەوە."

سەرچاوە و کتێبەکان:

١. *ناڵەی جودایی*. بەغدا، ١٩٧٩.

٢. لێکۆڵینەوە. دگردیسی لە*ناڵەی جودایی*دا. شەهلا دەباغی، ٢٠٠٧. زانکۆی سۆدێرتۆرن، ستۆکهۆڵم.

٣. *مامۆستا هێمن و نامە و دکۆمێنتەکانی*. فاروق فەرهاد، ٢٠١٦.

٤. چەپکێ گوڵ، چەپکێ نەرگیز. مەهاباد ١٣٧٨. وتووێژی مامۆستا هێمن لەگەڵ فەرهاد شاکەلی ساڵی ١٩٨٥.

5. Olsson. Den Okända texten. 1998.

6. Kristeva Julia, Fasans makt. 1990.

7. Kristeva Julia, Stabat mater, 1992.

8. Om poesi. Eliot, 1958.

خەبات ڕەسووڵی

با لە پێشـــدا چیرۆکی *گۆڕســـتان* بخوێنینەوە کە ٢٣ی نوامبری ٢٠١٦ لەســـەر دیواری فەیسبووکی خودی نووسەر خەبات ڕەسووڵی داندرا:
من گوتم: ئەگەر بێ بۆ خۆم دەیکوژم. لەڕێوە ملی دەگرم و
عەرزەی دادەدەم و تا هەناسـەی لێ نەبڕم بەری نادەم. نا.... نا ئاوا زووش نابێ بمرێ. گوریسێک لە ملی دەکەم و بەدوای خۆمدا رایدەکێشم تا دەخنکێ و لاشـەی هەپروون بە هەپروون دەبێ.
من گوتم: ئەی ئەگەر نەهات؟ کێ دەڵێ پاش بیســـت ســـاڵ زیندان هەڵدەســـتێ و دێ بۆ ئێره؟ خۆ بە خۆشی پێی خۆش بێ، کوڕەکانی ناهێڵن. تازە هەرچی بووە، بووە. شەیتان بە نەحلەت بکە و سەرت بەردەوە و ژیانی خۆت بکە. نایا بە تەما مەبە.
من گوتم: ئەو کات منداڵ بووم، دەی خۆ ئێستا منداڵ نیم. ئەو نایا من دەچم.
من گوتم: وەڵڵا لەتوپەتت دەکەن. هەر سەگەکانی بەردەرکەیانت تێ بەردەن بەسە.
من گوتم: باشە ئەو دینم گاوانە بۆ بەریان دا؟ بۆ وەک سەگ نەیان تۆپاند؟
من گوتم: دەی دوای ڕاپەڕین کەس لە زیندان نەما هەموو بەربوون، ئەویش هاتۆتەوە.
من گوتم: خۆ منیش نەیکوژم مامەکانم هەر دەیکوژن.
من گوتم: وەڵڵا هیچ گونیشـیان پێی ناچێ. تۆ ئەو کات منداڵ بووی، ئەوان پیاوی ژن و منداڵدار بوون. بیانویستبوایە بیکوژن هەر ئەو کات دەیانکوشت.
مـن گـوتـم: نـا فـریـا نەکەوتـن حـکـوومەت زوو هـات و گـرتـیـان.
من گوتم: خۆت فریو دەدەی. تا گرتیان ســێ ڕۆژ وەک کەڵەگا لە نێو ئاواییدا خولاوە و قەڵسەی گێڕا. چما پیاو هەبوو بڵێ پشت چاوت برۆیە.
من گوتم: بـاشـــە من چ بکەم؟ بیکوژم دەمکوژنەوە، نەیکوژم ئەی خوێنی بـاوکم کێ تۆڵەی بکاتەوە؟
من گوتم: بیســـت ســـاڵ زیندان تۆڵەی خوێنی باوکتە. ئەو کە گیرا جحێڵ بوو. ئێســـتا هەموو سەرورِدێنی سپی بووە.
من گوتم: نەیکوژم حەیام دەچێ. دەڵێن کوڕەکەی پیاو نەبوو، تۆڵەی خوێنی بابی بکاتەوە.
من گوتم: کێ وادەڵێ؟
من گوتم: خەڵک.

من گوتم: کێ؟
من گوتم: خەڵک، دەروجیران. خزمەکان. چووزانم ئەوەی ئاگای لەم باسەیە.
من گوتم: دەی ئەگەر کوشتت و تۆیان کوشتەوە دوایە، ئەو خەڵکە دێن منداڵەکانت بە خێو بکەن؟
من گوتم: من چۆن گەورە بووم، منداڵەکانیشم هەروا گەورە دەبن.
من گوتم: تۆ لە قوون دەرکەی ماڵان گەورە بووی. دایکت دوای مردنی باوکت شـووی کردەوە و تۆ مایەوە و ئاوارەیی.
من گوتم: باشە تۆ دەڵێی من چ بکەم؟
من گوتم: من هیچ ناڵێم. تۆ دەبێ بڕیار بدەی.
من گوتم: ئەو دێ و داوای گەردن ئازادی دەکات. من دەڵێـــــم بڕۆ لەو دێیەدا نەتبینمەوە و ملت بشکێنە دەچی بۆ کوێ بچۆ.
من گوتم: ئەی ئەگەر وای نەکرد؟ دەیکوژی؟
من گوتم: نا ئەگەر بیکوژم دوایە دەمکوژنەوە.

چیرۆکی *گۆڕستان* لە زمان تاکێک/ من باسی قەتڵێک دەکا کە بەر لە بیست ساڵ ڕوویداوە. بابی "من" پێش ڕاپەڕین کوژراوە. بکوژ بیسـت سـاڵ لە زیندان بووە و ئێستا سەر و ڕدێن سپی ئازاد کراوە. "من" لە مۆنۆلۆگێکدا لەگەڵ خۆی گفت و گۆ دەکا و لەگەڵ "خود"ی خۆی کەوتۆتە نیقاش و ســەروبەری هەســتەکانی خۆی لێکـدەداتەوە. crisis/ قەیرانێـک کە چنگی بەســـەر خوددا گرتووە نە بێباوکی بیست ساڵەیە، نە باری قورسی"شەڕەف و تۆڵەهەستاندنەوە" کە کوڕان دەبێ "تۆڵە"ی بابەکان بە خوێنی خۆیان یا بە خوێنڕشتن بستێننەوە دەنا لە لایەن خەڵکەوە "بێشـــەڕف" دەناســـرێن. قەیرانی خود لە *گۆڕســـتان* دا نە خودی سـوژە/قەتڵەکەیە، نە مێژووی بیسـت سـاڵە. ئەوەی لە دەقی *گۆڕستان* دا گرینگە "دەنگ"ەکانن. من/بابکوژراو دەبێتە "دەنگ"ێک بۆ بە شـــانۆکێشـــانی قەیرانی دەروونی "خود".

دەنگەکانی ناو ئەم دەقە لە ڕاسـتیدا بریتین لە سـێ دەنگی سـەرەکی و دەنگێکی شاراوە:

. دەنگی "من"ی یەکەم/ دەنگی "خود"
. دەنگی ترس،
. دەنگی منی دووهەم و
. دەنگی شـاراوەی خەڵک. کام خەڵک؟ هەمان خەڵکێک کە ڕەنگە خۆیان ئامادە نەبن بە قەتڵ کردن ژیانی خۆیان تێکـبدەن بەڵام بەردەوام چاوەڕوانن کەســـانی

دیکە پەڵەی نەنگ بە قەتڵ و خوێنڕشـــتن پاک کەنەوە و زنجیرەی قەتڵەکان بۆ سـەقـامـگـیـربـوونـی نـۆرم و کـولـتـوورێـک بەردەوام بـێ.
لە ڕێگای مۆنۆلۆگی نێوان تاک و خودی دەروون، کە شـــکڵی دیالۆگ بەخۆوە دەگرێ و لە نێوان خەتەکانی دەقدا چیرۆکێک دەخوێنینەوە: بابێک دەکوژرێ و منداڵێک دوای ئەوەی بابی کوژراوە و دایکی شـــوو دەکاتەوە، بە ســـەختی و لەقوون دەرکان گەورە دەبێ و ئێســـتا قاتڵی بابی گەڕاوەتەوە و من/تاک دەبێ بڕیار بدا کە بکوژێت و بچێتە زیندان یا ڕەنگە لە شـــەڕی دەســـتەویەخەدا بکوژرێتەوە. ســـەردێڕی چیرۆکەکەش، هەر ئاماژەیە بەوە کە لە هەر حاڵدا بڕیارێکی هەڵە ڕەنگە بە گۆڕســـتان کۆتایی بێ. چ گۆڕســـتانی ڕاســـتی و چ زیـــــــــــــــــــــــــــــــنـــــــــــــــــــــــــــــــــدان.
لەگ*ۆڕستان* دا ئەوە "دەنگی خود/ دەروون"ە کە بەردەوام بۆچوونەکانی "من"ی یەکەم دێنێتە ژێر پرسـیار و لە ڕێگای دیالۆگ، شـک و گومان لەلای دروست دەکـا و بەمجۆرە دەبێتە ڕێنوێن. بەڵام گرینگتر لەم دوو دەنگە ئێمە لە ڕێگـای دەنگی ئەوان گوێمان لە دەنگێکی بەهێزتر، دەنگی "ترس"ــە. ترس لە پانتایی و قووڵایی ڕستەکانی دەقدا تانووپۆی گێڕانەوەکە داگیردەکا. ترس لە قسـە و باسـی خەڵک، ترس لە کوشتنی ئینسانێکی دیکە، ترس لە مردن و کوژرانی ئیحتیمالی و ترس لە دووبارە بێ باوک بوونی منداڵێکی دیکە کە لەقوون دەرکان گەورە بێ، ترس لە ناڕوونی و ناچاری، و ترس لە داهاتوو. ئەو هەموو ترســـە تاک دەگەێنە ئەو نوقتەیە کە بڵێ: "نا ئەگەر بیکوژم دوایە دەمکوژنەوە".
لە ڕاستیدا ترس تێمای سـەرەکییە بۆ ئەوە نووسـەر قارەمان بکاتە دژە قارەمان. لە ئەدەبیاتی نەتەوەیەک کە بەردەوام "کۆ" بڕیاردەرە، باســـکردنی تابۆکان و دڵەڕاوکێی تاک یەک لەوان ترس ڕەنگە پرســـۆناژ لە قارەمانێتی بخا و بیکاتە "ناخۆشـــەویســـت". تاک/خود بە باســـکردن لە ترســـی دەروونی خۆی، پێش بە قارەمان بوونی تاکی خۆی دەگرێ: قارەمان هەم بە مانای کلیشـەیی لە ڕوانگەی خەڵکێک کە چاوەڕوانە هەنگاو بنێ و خوێن بڕێژێ و هەم لە ڕوانگەی ئەدەبی

کلاسیک کە پاڵەوان دەبێ نەترسانە هەڵسووکەوت بکا تا خۆشەویست و ئەبەدی بمێنێتەوە.
سەرەڕای ئەوە ڕەسوولّی داهێنەری دەنگ/پێرسۆناژێکە کە خەریکە باس لە تابۆکان/ترسەکانی دەروونی خۆی بۆ خوێنەر دەکا. ترس لە*گۆڕستان* دا مەیدانێکی زۆر زیاتر لە تۆڵە و شەڕەف لەنێو دەقدا داگیر دەکا. هەر بۆیە دەکرێ وشەی "گۆڕستان" خودی ترس لە خەڵک بێ کە تەریکت بخەن و بێشەرەف چاوت لێ بکەن.
دەنگی تاک، خود و ترس وەها لەناو دەقدا تێکەڵاو و هاوکاتن کە خوێنەر بۆ خوێندنی زیاتر ڕادەکێشن تا بزانی سەرئەنجام چ بڕیارێک دەدرێ، ئایا ترسەکانی ڕەوا و ئینسانی تاک سەردەکەون یا دەنگی دەرەوە و خەڵک کە چاوەڕوانیان لە تاکە خوێن بڕێژێ؟
لە لای خەبات ڕەسوولّی نووسەری دەیان چیرۆکی دیکە باسکردنی تابۆکان شتێکی تازە نییە و بەردەوام ترسەکانی ئینسان، لاوازی و تایبەتمەندییەکانی تاک ناوک و ناوەرۆکی چیرۆکەکانن. ئایا تاکەکان بڕیار دەدەن نێوکی خۆیان لە نۆرمەکانی باڵادەستی کۆمەڵگا ببڕن یا هێژمۆنی کولتوور بەسەر تاکدا دەشکێ؟
ڕەسوولّی لە ڕێگای دەقەوە کەشێک ساز دەکا بۆ باس لە سەر قووڵترین ترسەکانی تاک کاتێک دەکەونە دژایەتی نۆرمەکانی کۆمەڵگا. جار هەیە باسی پیاوێکمان بۆ دەکا کە دەیتوانی ئاشقی ژنێکی خۆفرۆش با(١) و جار هەیە باسی کوڕێک کە پێخۆشە کچ بێ(٢) و دایکی پەرێشان دەکا.
دیارە وەک زۆربەی نووسەرانی پیاو، نەستی پیاوانەی ڕەسوولّی لە هێندێک ڕستەدا بە سەر "هوشیاری جێندێری"دا زاڵ دەبێ بەڵام دەکرێ هەمان ڕستە وەک "واقعی کۆمەڵایەتی"ش باس بکرێن بێ ئەوە باوەڕی خودی نووسەر بن.
بە شێوەیەکی گشتی ئەوەی لە لای ڕەسوولّی گرینگە نووسینەوەی بەسەرهاتەکان چ خەیاڵی و چ ڕاستییە تا لە ڕێگای دیالۆگ لەگەڵ خوێنەر پرسیار دروست بکا و تاک بتوانێ بەسەر دڵەڕاوکێی خۆیدا زاڵ بێ و لە سەر ژیان و جەستەی خۆی بڕیار بدا، یا هەر نەبێ لە نۆرمەکانی دەوروبەر شک بکا.
هەر بۆیە*گۆڕستان** بە گۆڕستان کۆتایی نایە بەڵکو تاک بڕیار دەدا نە بکوژێ و نە بکوژرێت. ئەقڵ و تاکی پڕ لە ترس لە ڕێگای پرسیار و شکەکانی

دەروونەوە کە بڕیـاری کۆتـایی دەدەن. لێرەدایە کە ڕۆڵی نووســـەر، وەک ڕوونـاکبیرێـک کە دەیهەوێ کـاریگەری لە ســـەر خوێنەر و کۆمەڵگـا دابنێ، دەردەکەوێ و تابۆکان دەشکێنێ.

ستۆکهۆڵم، ٦ی سامبری ٢٠١٦

پەراوێز:

١ منیش وەک داپیرە
"... لەو رۆژەوەی دراوسێیەکەی سەرەوەمان پێی گوتووم داپیرە بە جحێڵی لەشفرۆش بووە جار جارە بیر لە داپیرە دەکەمەوە. جاری وایە بە چاوی کڕیار سەیری دەکەم. کڕیارێک کە لە ڕابردوودا دەیتوانی لە گەڵ لەشفرۆشێک ڕابوێرێ، لە ڕابردوودا عاشقی لەشفرۆشێک بێ. داپیرە هەموو کات بێ دەنگە و هەر سەیری هیچ دەکات. لەوانەیە بیر لەو پیاوانە بکاتەوە کە لە گەڵیان بووە، ئەگەر رۆژنامەنووس بوایەم پێم خۆش بوو بە بیانوویەک چاوپێکەتنی لە گەڵ بکەم، بیوگرافینووسیش بوایەم ژیاننامەکەیم دەنووسییەوە، ئەگەر دەرهێنەری سینەماش بوایەم ژیاننامەی داپیرەم دەکردە فیلم، بەڵام من هیچیان نیم. هەڵدەستمە سەرپێ و لە کونی دەرکەوە چاوێک لە داپیرە دەکەم. هەر وا ڕەق لە سەر کورسییەکەی دانیشتووە و زەق زەق چاو لە هیچ دەکات." ٢ی ئاپریل ٢٠١٦، دیواری فەیسبووکی خەبات ڕەسووڵی.

٢ لەچکەیەکی سووری گوڵ زەرد، ١٠ی ئاگۆستی ٢٠١٥، دیواری فەیسبووکی خەبات ڕەسووڵی.

شارێکی ون لە نووسینی مریەم قازی

تاراوگە لە جیهانی خەیاڵدا

ڕۆژێک بوو ڕۆژێک نەبوو، ژنێکی نووسەر کە دەریایەک بیر و خەم ئاوێتەی ژیانییە و جیهان لە ڕوانگەیەکی جیاواز دەبینێ، دەنووسێ:

"ڕۆژێک لە ڕۆژان کچێک کە فیر بوو بەیانان زوو لە خەو هەستێ، لە خەودا ماوە، کە وەخەبەر هاتەوە دیتی کەس لە ماڵێ نەماوە..."

و نووسەر لە ڕێگای هەوەڵین وشەکان دەمانخاتە جیهانی حیکایەت و سیمبۆلەکان. لە چرکەساتی یەکەمدا بە "ڕۆژێک لە ڕۆژان کچێک..." خوێنەر وا هەست دەکا ئەوە شەوێکی زستانە و لە ژێر کورسی دانیشتووە و لە دەرێ بەفر دەبارێ و گوێی بۆ دەنگی دایکێکی مێهرەبان هەڵخستووە تا خەوی لێ بکەوێ. بەڵام کەمێ دواتر دەردەکەوێ چیرۆکی *شارێکی ون* لە چیرۆکی پەری دەریاییەکان یا هەزار و یەک شەوی شەهرزاد ناچێ و مەبەستی نووسەریش لە

نووسین پەندێکی ئەخلاقی نییە. بۆیە زوو ئەو پرسیارە دێتە گۆڕ کە کارەکتەری سەرەکی "کچێک کە فێر بوو بەیانیان زوو لە خەو هەستێ" کێیە و بۆ ون دەبێ؟ تێمی ئەو کورتە چیرۆکە چییە؟ پیرێژن و پیرەپیاوەکە و ئەوانی دیکە کێن؟
ئەگەر لە حیکایەتە کلاسیکەکاندا کێبڕکێی نێوان خێر و شەڕە و لەئاخردا قارەمان دێوزمەکە دەکوژێ و خێر سەردەکەوێ، ئەگەر قارەمانی کچی ناو جیهانی "سفیدبرفی" و "سیندریلا" دوای سەفەرێک لەگەڵ شازادەیەک دەگەڕێنەوە، ئەوە لە*شارێکی ون* دا لەگەڵ جیهانێکی سێحراوی و پڕ لە ڕاز ڕوو بە ڕووین. شارێک کە بە گوێرەی مەلی ناو چیرۆکەکە "شارێکی سەمەرەیە، لە پشت هەر شتێکەوە بۆشاییەک هەست پێدەکرێ، کات و شوێنێکی دیاری کراوی نییە"، و هەر ڕۆژە یەکێک لە خەو هەڵدەستێ و وا هەست دەکا هەموو کەس و کاری ون بووە.
ڕەنگە پێمان وابێ کە نووسەر تەنیا کایە بە خەیاڵ دەکا و چۆتە شاری حیکایەتەکان تا دوای هێندێک گەمەی خەیاڵی کچە ونبووەکە بگەڕێتەوە و بنەماڵەکەی ببینێتەوە، بەڵام کاتێک ورد دەبینەوە، چیرۆکەکە دەمانباتە سەر چوارڕێیانێک، هەر چۆن کچە بچکۆلانەکە دەکەوێتە سەر چوارڕێیانێک و ئەو پرسیارە دەخولقێ کە شارەکە کوێیە؟ ئایا ئێمەی خوێنەر لەو دەقەدا خۆمان دەدۆزینەوە و دەکرێ لەو شارەڕا هاتبین؟* با چیرۆکەکە سادە بکەینەوە و بزانین لەناو دنیای خەیاڵ دا چ دەقەومێ:
کچێک بەیانییەک درەنگ لە خەو هەڵدەستێ و دەبینێ دایکی، بابی، هەشت خوشک و برای نەماون. دوای ماوەیەک چاوەڕوانی بە دڵەکوتە دەڕوا و بەدوایاندا دەگەڕێ بەڵام ون دەبێ. لە کاتی گەڕان بەدوای بنەماڵەدا لە هێندێک کەس و بوونەوەر پرسیار دەکا تا بزانێ کەس ئەوانی دیوە، بەڵام کەس وڵامێکی وای ناداتەوە، هێندە نەبێ کە هەموو هەر بیستوویانە کە ئەوان بەوێدا تێپەڕ بوون. ئەو خەڵکە بۆخۆشیان سەرگەردان و ونن. شەو بەسەر دادێ و لە کاتی گفتوگۆ لەگەڵ مەلێک کە زۆر شت سەبارەت بە شاری کچەکە دەزانێ و بەسەر شاری کچەکەدا فڕیوە، کچەکە باسی ئەوە دەکا کە ئەو بە ڕاستی بنەماڵەیەکی هەیە و باسی باوکی دەکا کە "دەریایەکی بێبنی بێدەنگە و قەت نەیتوانی لێی تێبگا". کچەکە دوای گێڕانەوەی بەسەرهاتەکان لە زار باوکی خەوی لێدەکەوی.

کە لە خەو هەڵدەستێ هەموو ون بوون و کەس لەوێ نەماوە. بەمجۆرە ڕاوی دەمانباتەوە بۆ ڕستەکانی سەرتای *شارێکی ون* ١ و یا زۆر پێشوتری مێژوو کە چەند خۆشەویستی لێ ون دەبن. دواتر دەبینین باڵندەکەش نەماوە بەڵام دوو کرمی شەبتاب، نیشانەی زەرە هومێدێک لە تاریکیدا، ڕێگای نیشان دەدەن.

ئەو حەکایەتە چی مەبەستە؟ بۆ کچە ون دەبێ و ژنێکی پیر خەریکە گوڵە ئەتلەسی ژاکاو دەفرۆشی؟ ئەو پیاوە پیرە بۆ هەر پێڵاوەکانی خۆی چاک دەکاتەوە؟ قولاپی ماسیگرتنی ئەو پیاوانەی دەم ئاوێکی لێڵ لەباتی ماسی بۆ زبڵیان پێوە دەبێ؟ لە بەشی ١دا بۆ دایکەکە ڕاست لە خۆشترین کاتدا کە هەموو منداڵەکان لەلای کۆبوونەتەوە کۆچ دەکا؟ بۆ ئەو شارە بۆشایی دەوری گرتووە؟ *شارێکی ون*-ی ١ و ٢ جیاوازییان چییە؟

وەک خوێنەرێکی ئاسایی دەتوانین بڵێین لە *شارێکی ون*دا لەگەڵ چەمکێکی زۆر بەرفراوانتر و قووڵتر لە "حەکایەت" ڕوو بە ڕووین. دڵەکوتەکانی کچێک کە دایک و باب و هەشت خوشک و برای لێ ونبووە و کەس لەو شارە بۆشەدا پێی ناڵێ ئەوان بۆ کوێ چوون، ئەو پرسیارە دێنێتە گۆڕ ئاخۆ ئەوە هەر خودی ئێمەی خوێنەر نین کە لە خۆشەویستەکانمان دەگەڕێین؟ ئەوە تاکەکانی هاوتەمەنی نووسەر نین کە بەم جیهانەدا بڵاو بوونەتەوە؟

لە ڕاستیدا *شارێکی ون-ی* ١ و ٢ هاوشوێن و هاوکاتن و قارەمان لە پانتایی جیهانی خەیاڵیدا لەم سەر بۆ ئەو سەری دێت و دەڕوا، تاراوگە بێ یا نیشتمانێکی بۆش و ئەسیر، هەموومان تێیدا وێڵ و ئاوارە و ونین. ون لە بۆشاییەکانی کات و شوێندا، بەدوای خۆدیتنەوە و بەدوای نیشتمان دا دەگەڕێن، و ئەوانی ناو زێدیش حەسرەتی ئەوەیان هەیە کە هەر نەبێ بە مەرگی خۆیان کۆمان کەنەوە و ڕۆژێک بگەڕێینەوە. ئەو ئازیزانەی چاو لە دەرگا بەرەو دنیای مەرگ دەفڕن، ئەو دایک و بابانەی منداڵەکانیان لە شارەکانی جیهان دا بلاون و بە حەسرەتی دیدارێک سەر دەنێننەوە. هەر بۆیە کچەکە وای لە بیرە:

"شەوێک، یان لەوانەشە ڕۆژێک هەموویان لێک خڕ بوونەوە، نیشان بەو نیشانەی هەر یەکە دیارێکیان هێنابوو، کاکم شینترین ئاسمان، براکەی دیکەم خۆشترین ئاوازی

جیهان و خوشکەکانیشم گوڵ و سەما و پێکەنینی کریستاڵی و دایکیشم لە خۆشیان بۆ هەمیشە بێدەنگ بوو".

شکاندنی کۆدەکان لە*شارێکی ون*دا کارێکی هاسان نییە و ڕەنگە هەر کەس ئەو کۆدانە بە جۆرێک تەعبیر بکا. بەڵام بۆ کەسێک هەواڵەکانی مانگەکانی ڕابردووی بیستبێ دەزانێ ڕۆژێک لە ڕۆژانی زۆر دوور، کچێک کە پڕ بوو لە ژیان و چالاکی و بەیانیان زوو لە خەو هەڵدەستا، بە هۆی دیکتاتۆری و بۆشایی شار، بەدوای شەهیدبوونی برا و کەوتنی یاران لە زیندان، ناچار دەبێ ڕێگای تاراوگە هەتا زۆر دوور، هەتا ئەو سەری دنیا بگرێتە بەر. بەڵام تاراوگە بۆ کەسێک کە بەردەوام هەناسەکانی لە پەراوێزی لێدانی دڵی نیشتماندا، بەمانای دابڕان هەر نەبێ لە جیهانی خەیاڵدا نییە. ئێمە هاوتەمەنەکانی نووسەر، خوشکی نووسەر، خودی نووسەر لە دوای دەورانێکی شووم، چ لەناو وڵات و چ لە دەرەوەی وڵات بەردەوام لە تاراوگەدا ژیاوین و بەدوای یەکتردا دەگەڕێین. تاراوگە بۆ ئێمە شوێنێک نییە بەڵکوو دۆخێکە، دۆخێکی ڕوحی سەخت و تەنیا. لە زێد بی یا لە هەندەران.
لە سەر ڕێگای کچی قارەمانی چیرۆکەکەمان ژن و پیاوێکی پیر لە سەر چوارڕێیانێکن بەڵام نازانن بنەماڵەی کچەکە بۆ کوێ ڕۆیشتوون؟ بۆ چوارڕێیانێک؟ مەگەر نە ئەوەی نیشتمانی ئێمە بەسەر چوار وڵاتدا دابەش کراوە و نازانین کام ڕێگا بەرەو ڕزگاری و ئازادیمان دەبا؟ یان ئەو گوڵە ئەتڵەسییانە چمان پێ دەڵێن؟ مەگەر نە ئەوە ژنانی بەرەی پێشوو هومێدیان بوو کە خۆیان و کچەکانیان، گوڵە ئەتلەسییەکان، هەمان گوڵ کە کچی ناو چیرۆکەکە لە حەوشی خۆیاندا هەیانبوو و خۆشی دەویست، بخەمڵێن؟ بەڵام گوڵەکان ژاکاو بەسەر دەستی پیرێژنەکەی سەر چوارڕێیانەکەدا دەمێنێتەوە. ڕەنگە ئەو گوڵ و پیرێژنە نوێنەری هەموو ژنانی کورد بن کە لە جەوانیدا بە جێنۆساید و ئەنفال، یا بە خەمی لەدەستدانی شەهیدان و منداڵەکانیان زۆر زوو پیر بوون، یا نەوەی ئێستا کە بەردەوام بەدەست داعش، داگیرکەران و یا لە تاراوگە دەژاکێن.
لە وڵاتێک کە هەموو هێزەکان هەرز دەبن و ئینسانەکان ئەزموونەکانی خۆیان تەنیا بۆ پینەکردنی پێڵاوی خۆیانە نە زیاتر، لە وڵاتێک کە سیاسەتێکی لێڵ

هیچی جگە لە زبڵ بۆ خەڵک پێ نییە، دیارە کەس ناتوانێ وڵامی پرسیاری منداڵیک بداتەوە کە بۆ بنەماڵەکەی ون بووە و ئەویش هەڵوەدا دەبێ. سەرەڕای ئەوە بۆشایی و زیندانی شار هێندە دڵتەنگی خستۆتە دڵ و ڕوحی خەڵک کە هیچ ڕێگایەک جگە لە کۆچێکی بەرفراوان و ڕۆژانە نامێنێ. خەڵك دەستە دەستە کۆچ دەکەن و کەس نازانێ بە کام ڕێگادا و بۆ کوێ دەڕۆن. تەنانەت داوێنی پاک و مێهرەبانی دایک و بابان ناتوانێ پێشی ئەو کۆچە بگرێ.
بەڵام کۆچ و تاراوگە بە مانای لەبیرکردنی خۆشەویستان نییە و لە هەندەرانیش یادی ئەتلەسییەکان و یادی هەشت خوشک و برا لە بازنەی خەیاڵدا بە شەپۆلی بیرەوەرییەکان بەرەو ڕابردوومان دەباتەوە:
"برایەکم حەزی لە ئاسمانی شین بوو و دڵی بەو ئاسمانە لێڵە دەگیرا، خۆشکیکم حەزی لە گوڵە ئەتڵەسییەکانی حەوشەکەمان دەکرد و بەوەی کە ماوەیێک بوو هەر بە ژاکاوی دەکرانەوە خەفەت دایدەگرت، برایەکی دیکەشم دەنگ و ئاوازێکی پێبوو لە رەنگی هەناسە کە لە ژووری شارەکەماندا دەشکا، برایەکی دیکەم ئاشقی پێکەنین بوو و بەردەوام دەستێک بە نیشانەی بێدەنگ کردنی قامکی لێ لەسەر لێوی دادەنا، خوشکێکی دیکەم پەیکەرەی جوانی هەر لە سەرەتاوە بۆ سەما و چۆپی کێشان داڕێژرابوو و بە دەنگی تەقینەوەش جوانترین چۆپی دەکێشا بەڵام لە هەمووکاتدا دەیگوت ئەم مۆسیقایە نارێکە، خوشکێکی دیکەم دەتگوت کریستاڵە دەدرەوشاوە کەچی هەر دەیانشاردەوە.
دایکم و بابم ببوون بە داوێنێکی گەورە و هەموومانیان حەشاردەدا کە چی هەر نەدەکرا و هەرجارە یەکیان دەفڕین ."

بۆ ئینسانی تاراوگەنشینی ناو زێد نووسین و بۆ تاراوگەنشینی هەندەران ڕەنگە تەنیا مەرگ بتوانێ فرسەتێک برەخسێنێ تا دووبارە لەگەڵ خۆشەویستەکانیان کۆی ببنەوە. ئەوسا کە زیندووبوون لەناو وڵات بەحسی سەرە حەکایەتەکان دەنووسینەوە. ئەوسا کە ناتوانین بە ئازادی بگەڕێنەوە نیشتمان لە تاراوگە دەمرین تا جەستەمان بگەڕێتەوە. هەر بۆیە فەریبا یا کچەکەی ناو چیرۆکەکەمان "جەستەکەی دەسپێرێتە سەر باڵی سێ فڕۆکەی زەبەلاحی مرچ و مۆن و ڕوحەکەشی دەبێتە پەپوولە پاییزەیەک" و لە ئوستراليا دەگاتەوە لای مەزاری

دایک و برای شــەهید و باوەشـــی نیشــتمان تا لە ونبوون و ئاوارەیی بێتە دەر و بحەسێتەوە.
بەمجۆرە باوکی کە دەریایەکی بێبنە، چیرۆکی چەندەها ســـاڵ و چەندەها بەرە دەگێڕێتەوە. باری ئەو هەموو خەمە، باری ژانی نیشـــتمان، باری گێڕانەوەی مەرگ لە تاراوگە و ژانی کۆچ لە نووسـینێکی کورتی چڕوپڕدا، *شـارێکی ون*-ی مریەم قازی هەڵی دەگرێ.
ستۆکهۆڵم، ١٤ی دێسامبر ٢٠١٦

* خوێندنەوەی *جیهانی ڕۆمان* لە نووسینی دوکتور هاشم ئەحمەدزادە و تێڕوانینی لە جیهانی نووسـین و خەیاڵ، کاریگەری لەســەر خوێندنەوی ئەم چیرۆکە بووە. ئایا خوێنەر دەتوانێ خۆی لەناو دەقدا ببینێتەوە، شوێنی ڕووداو لە دەقدا بناسێتەوە و کات لەناو دەق دا چۆناوچۆن مامڵەی لەگەڵ دەکرێ. ئەو پرسـیارانە و چەندین پرســـیاری گرینگی دیکە لە *جیهانی ڕۆمان* دا وروژاون. *جیهانی ڕۆمان*، د. هاشم ئەحمەدزادە ٢٠١٥، سولێمانی.

خوێندنەوەی شێعرێک لە شێعرەکانی ناسر حیسامی

ناسر حیسامی یەکێک لە شاعیرە ناسک خەیاڵەکانی سەردمە. حیسامی هەر شێعر نانووسێ و خاوەنی چەندان پەخشانی زەنگین، وەرگێرانی ڕەنگینی شێعری شاعیرانی فارس زمان لەوان شاملو، کەسرایی، سایە، نیما، حافز، ئەبووسەعیدی ئەبولخەیرە.

حیسامی کوری شاعیری بەناوبانگ و پایەبەرز مامۆستا خالید حیسامییە و وادیارە سرووشت هەست و خەیاڵی شاعیرانەی لە باب بۆ کوڕ بە دیاری بردووە. دیارییەک کە ڕەنگە زۆر کەس ئاواتەخوازی بن، ئاخر لە جیهانێکی واها پڕ دەردسەریدا مەگەر شێعر بتوانێ باری خەممان کەم بکات. ئەگەر باوک هەر لە سەرەتاوە خۆی لە بەرەی ناسیۆنالیزمی کوردیدا دیتەوە ئەوە بۆ کوڕ چەندین ساڵ ئەزموون پێویست بوو تا پرسی کورد بە بارستای گرینگی خودی پرسەکە بێتەوە ناو ژیانی سیاسی شاعیر. بەڵام بە قەولی خودی شاعیر ڕوانگەی جیاوازی سیاسی قەت وای نەکرد تا باب بیروباوەڕی خۆی بە سەر کوڕ دا داسەپێنێ.(١) دیارە جیاوازی لە جیهانی شێعری باب و کوڕیشدا دەبیندرێ، بەڵام ئەم نووسینە باسی کوڕە نەک باوک، جا بۆیە تەنیا بەوەندە ئاماژەیە ئەو باسە

دەبـــڕمەوە.

ئەگەر لە من بپرسن کام پەخشان و شێعری ناسر حیسامی جوانن، دەڵێم: "سەفەر"، "ئاوێنەی ئاو"، "باران" کە لەسەر ماڵپەڕی شاعیر، شارستان، هەن(٢)، "ئەم دەشتە تاقەتی بەسەر چوو، لە سەبر و بێدەنگیی تۆ ئەی شاخ" کە لە سەر دیواری فەیسبووکی شاعیر هەیە(٣)، پەخشانێک کە لە ڕادیۆ زایەڵەدا باسی ژیانی خۆی دەکا و ئاوڕێک لە دەورانی منداڵی و میرمنداڵی خۆی دەداتەوە(٤) و ئەم شێعرەی کەوا ئیستا بابەتی سەرەکی ئەم نووسینەیە. هەوەڵ شێعرەکە:

سەمایەک لە گیانم گەڕاوە
لە ڕەنگی ڕووناکی باریکە ئاوێک کە
لە جاڕی وشکەپووش بە خاکی تینوودا دەگەڕێ
سەمایەک لە گیانم گەڕاوە
لە چەشنی فڕینی کەوێک کە
لە دوو باڵی یەکیانی شکاوە
لە چەشنی خەونووچکەی منداڵێک
کە دەنگێک پێی گوتبێ
سایەیەک لە پەنا بێشکەکەت نەماوە.
لارەلار، وەک ڕەوتی شەکەتی شێعرێکم کە
بوغزی دوا ماچی لە گەروو گیراوە
تۆ وەرە و دەستێکم بدەیە
لەنگەرێک،
هەر هێندەی بە پێوە خۆ بگرم
کە خەراپ گرتوومی،

سەرخۆشیی ئەو بادەی کە
نیوەی زیاتری لە دەستی لەرزۆکم ڕژاوە!
هەڵبژاردنی ئەم شـــێعرە بۆ شـــی کردنەوە زۆر خۆڕســـک دوابەدوای خوێندنەوەی شێعرەکە بوو. من پێشتر زۆربەی شێعرەکانی شاعیرم خوێندبوونەوە، بەڵام کاتێک ئەم شێعرەم خوێندەوە هەستم کرد شتێکی تێدا کە بۆ خودی خۆم جێگای پرسیارە:
"کە خەراپ گرتوومی،
سەرخۆشی ئەو بادەی کە
نیوەی زیاتری لە دەستی لەرزۆکم ڕژاوە"
ئەو "بادەیە کە نیوەی زیاتری ڕژاوە" ئاماژە بە چ دەکا و ســـەرخۆشـــی ئەو بادەیە کە شاعیری گرتووە لە کوێڕا دێ؟
ئەگەر ژیان بۆ هەر تاکێکی ســەر ئەم گۆیە بریتی بێ لە ڕەنج و شــادی، فرمێســک و پێکەنین، تــاریکی و ڕوونــاکی، ئەوە بۆ تــاکی کورد ڕەنج و شـــادییەکـان یەکجـار پڕڕەنگترن. جا ئەگەر شاعیر بی، ئەوە دەبێ باری ئەو هەموو ڕەنج و شادییە ساڵەهای ســاڵ بە کۆڵ هەڵبگری تا ڕۆژێک لە ڕۆژان لە ڕێگای وشــە و شـێعرەوە وەک ژنێکی دووگیان بارەکەت لەسەر زەوی دابنێی.
ڕۆژێک لە دێسامبری ٢٠١٦دا لە ناسر حیسامیم پرسی ئایا ئەم شێعرە هیچ هاندەری سیاسی بووە؟ وڵامی شاعیر ئەوە بوو:
"شێعرەکە ئێستا بە تەواوی لەبیرم نییە زادەی چ هەستێکە. زیاتر تاسە و دڵەخورپەیەکە کە هەمیشە لەگەڵمە. ئەوەندە دەزانم هیچ بزوێنەرێکی سیاسیی نەبووە. لە جێیەک باسی دڵەڕاوکەی منداڵێک دەکا کە دەنگێک پێی گوتبێ ســایەیەک لە پەنا بێشــکەکەت نەماوە. ئەوەیان، وا هەست دەکەم منداڵەکە خۆمم. بە منداڵی هەمیشە گەورەترین ترسم ئەوە بوو لە دایکم دابېڕێم یان لێم دوور کەوێتەوە. جارێک لە بۆکان دەمخوێند. لە ماڵی خزمێکی خۆمان. دایکم هات سەری لێدام. کە ڕۆیشتەوە هەتا دەرەوەی شار، هەتا سەر پردەکەی میراوا بە دووی تراکتۆرەکەدا هەڵاتم و گریام."
وشە کلیدیەکان:
سەما، فڕین، خەونووچکە، سایە، بادە، دەستی لەرزۆک.
"ســـماع" یەک لەو چەمکـانەیە کە لە مەکتەبی عیرفـان دا گرینگیەکی تـایبەتی هەیە. عارف هەوڵ دەدا لە ڕێگای گوێگرتن و ئاواز و جوڵەی جەســـتەیی بەرەو "ملکوتی اعلا" بڕوا. عارف بە"هو، هو" گوتن و ســەما دەچێتە "خەلســە". ئەو جوڵە ڕیتمیکە لە

ڕاستیدا کاتێک بە ئامانج دەگا کە "ئەشق" تێکەڵاوی هەموو گیانی سۆفی بێ. ئەشقی مورید بە "مراد" هەوێنی سەرەکی سماعە.

لە جیهانی ڕۆژئاوادا، سەما چ وەک هونەر و چ وەک وەرزش ڕۆڵێکی تایبەتی لە ژیانی کۆمەڵایەتیدا هەیە. لە ڕێگای سەما، بالێت و ئۆپێرا سەدان بەسەرهات هاتونەتە سەر شانۆ. وەرزشی جەستەیی و سەمادەرمانی ئێستا یەک لە ڕێگاکانی چارەسەری زۆر نەخۆشییە. جەستە بە جووڵە و لە سەمادا ڕەها دەبێ و ئەو ڕەهاییە ئینسان بە ئاسۆی ئازادی و سووکباڵی دەگەیێنێ. ڕەنگە سەما وەک هونەر لە هەموو هونەرەکانی دیکە بە ئینسان نزیکتر بێ چونکە ئینسان ڕۆژانە بەردەوام دەجوڵێتەوە، لە کاتێکدا ڕەنگە بتوانین چەند ڕۆژ قسە نەکەین یا گۆرانی و شێعر نەڵێین، بەڵام جەستە دەبێ بجوڵێتەوە، خۆ هەر نەبێ دڵ دەبێ لێبدا.

فڕین: ئەگەر ڕەوتی لە دایکبوونی شێعر وەک جۆرێک فڕین لە ڕاسڵ/واقع بەرەو دنیای خەیاڵ بناسین، و ئەگەر باوەڕمان وابێ کە نووسینی هەر شێعرێک جۆرێک لە ئازادبوونی وزەی شاعیرە، ئەوە چەمکی "فڕێن" پڕ بە پێستی سات و ئانی لەدایک بوونی شێعرە. ئەگەر بۆ فڕینی باڵندە دووباڵ و هەوا پێویست بێ، ئەوا بۆ نووسینی شێعر، جگە لە خەیاڵ و زمان، دۆخ/ شوێن و ساتی لە دایک بوونی شێعر زۆر گرینگە. ساتی لە دایک بوونی شێعر ڕەنگە زۆر درێژخایەن بێ، ئەویش بەو مانابیە کە شاعیر هەست و وێنەی شێعری بۆ ماوەیەکی زۆر لە مێشک و خەیاڵیدا هەڵگرێ تا ڕۆژێک لە ڕێگای ڕێککەوتن یا دژوازی وێنەکان و وشەکان شێعرێک بخوڵقێنی.

خەونووچکە و سایە: منداڵ کاتێک زۆر بچووکە بە تایبەت لە ساڵانی هەوەڵی ژیانی، لەگەڵ ناسینی ئینسانەکان و کەشی دەوروبەری زیاتر پێی خۆشە شتە تازەکان بناسێ و لە ڕەوتی ئاشنایی خۆیدا زۆر جار کاتێک خەوی دێ، دەیهەوێ بەسەر خەوەکەیدا زاڵ بێ و لە نێوان خەو و هوشیاریدا خەونووچکە دەیباتەوە. خەو ڕەنگە جۆرێک لە ترسیش لە منداڵدا دروست بکا، ئەی نەکا نزیکترین کەسەکانی بە تایبەت دایکی لێ ون بێ. دایک بۆ منداڵ هەمیشە وەک سایە و سێبەرێکە کە منداڵ لەژێریدا دەحەسێتەوە و هەست بە هێمنایەتی دەکا.

بەڵام هەر منداڵ خەونووچکە نایباتەوە، بەڵکو ئینسانی گەورەش لە کاتی کاری زۆر و ماندووییدا کە نابێ بخەوێ خەونووچکە دایدەگرێ. ڕەنگە پێشمەرگەیەک

نیوەشەو ماندوو بە قەدی چیادا هەڵکشێ و خەونووچکە بیباتەوە، یا دایکێک کە منداڵەکەی نەخۆشە و ناوێرێ بخەوێ.
بادە: لە ئەدەبیاتی ناوچەیەکی بەرین لە هیند هەتا شام و میسر و بگرە لە ئەدەبی هەموو جیهاندا بادە/ شەراب، چ لە شێعری کلاسیک و عیرفانیدا و چ لە شێعری نوێدا ڕۆڵێکی بەرچاوی بووە و هەیە. لە زمانی کوردی و فارسیدا چەمکی بادە و شەراب لە شێعری زۆربەی شاعیرانی کورد و فارس وەک مەولانا، حافز، خەیام، مەحوی، نالی، هێمن، هێدی و هتد کەڵکی لێ وەرگیراوە. هێندێک جار شەراب بە شێوەی مەجازی و هێندێک جار شەرابی ڕاستی مەبەستە و زۆر جار پێوەندی نێوان شەراب و شێعر، شەراب و ژیان ڕاستەوخۆ بووە. بۆ شاعیرێکی وەک خەیام مەی هێندە گرینگە دەیهەوێ کە مرد بە مەی بیشۆن و تەڵقین بدرێ:
چون درگذرم به باده شویید مرا
تلقین ز شراب ناب گویید مرا
خواهید به روز حشر یابید مرا
از خاک در میکده جویید مرا
لە شێعرەکەی ناسر حیسامی دا چ ڕوو دەدا؟ شاعیر لەم شێعرەدا بەوە دەست پێدەکا کە سەمایەک لە گیانیدا گەڕاوە. چ سەمایەک و جیاوازی لەگەڵ سماعی عارفان چییە؟
سەمایەک لە چەشنی باریکە ئاوێک کە جاڕی وشکەپۆش چاوەڕوانێتی تا تینویەتی بشکێ، زەوییەکی تینو قەرارە بە ئاوێکی هەرچەند کەم و باریک تێرئاو بکرێ. سەمایەک وەک فڕینی کەوێک بۆ ئازادی و ڕەهایی لە چوارچێوەکان، بەڵام شاعیر باڵێکی شکاوە و لە ڕاستیدا دۆخەکە مەودا نادا و بە هەر هەوڵێک بۆ فڕین دەکەوێتەوە سەر زەوی. سەمایەک لە چەشنی خەونووچکەی منداڵێک کە دایکی لە لا نییە و ترس و دڵەڕاوکێ گیانی داگرتووە.
هەر ئینسانێکی سەر ئەم گۆیە لە ڕەوتی ژیانی خۆیدا ڕەنج دەکێشێ و تامی شادی دەچێژێ. هێندێک زیاتر، هێندێک کەمتر. بەڵام ئەزموون کردنی ژیان لە لای تاکی کورد بە هۆی بارودۆخی سیاسی و کۆمەڵایەتی کورد گەلێک جار

گـــــــــــــــــــــرانـــــــــــــــــــــــــــتـــــــــــــــــــــــــــره.
لێرەدا شاعیر لە ڕێگای چەندین وێنە ڕەوتێک لە ژیانی خۆی وێنا دەکا کە ڕەنگە زۆر ئینســـانی کورد ئەزموونی کردبێ. ئەگەرچی بە گوێرەی وتەکانی خودی شـــاعیر ئەو شـــێعرە هاندەری ســـیاســـی نەبووە بەڵان چۆن دەکرێ ســـەدان بەســـەرهاتی تاڵی خودی شـــاعیر، نەتەوە و هاوڕێکانی کاریگەرییان لە ســـەر شـــاعیر نەبووبێ تا ڕۆژێک لە شـــوێنکی وەک ســـوید لە ســـاڵی 2012 دا، ســـەمایەک لە گیانی شـــاعیردا بگەڕێ و شـــێعرێک بخوڵقێنێ. ئەویش نەک سەمایەکی عارفانە، سەمایەک هەڵگری هەموو ڕەنج و شـادییەکانی ژیان، تاک و نەتەوە. وەها ســـەمایەک بە هۆی ئازاری درێژخایەن لە فڕینی کەوێک دەچێ کە باڵێکی شکاوە.
ئەگەر ســـۆفی و عارف بە ســـماع بەرەو "اعلا" دەڕۆن، ئەوە ئەوینی وڵات، خەمی لەدەســتدانی ســەدان هاوڕێ و ســووتانی شــاخ و گوندی نیشــتمان وا لە "ڕەوتی شەکەتی شێعر"ەکە دەکەن کە وەک کەوی باڵشکاو بە لارەلار بڕوا. یا خود وەک منداڵێک کە دایکی نادۆزێتەوە و دەنگێک خەبەری دەداتێ کە دایکی نەماوە و ترس و دڵەخورپەیەک دەخاتە گیانی، وەک سەمایەکی بێقەرار.
ســەمای شـاعیری کورد نەک بەرەو "اعلا/مراد" کە بەرەو ئازارەکانی نیشـتمان شــۆڕ دەبێتەوە. ئازاری ئەو وشــکەجارەی چاوەڕێی باریکە ئاوێکە، ئاواتی ئەو کەوەی کە دەخوازێ بفڕی بەڵام ناتوانێ، ترسی ئەو منداڵەی هۆگری دایکێتی و نایهەوێ لێی دوورکەوێتەوە و تەناهی بشێوێ.
بەڵام ڕەنج و نەهامەتی ژیان کە شـــاعیری وە لارەلار خســـتووە قســـەی ئاخر ناکەن. ســـەرەڕای هەموو ئازارەکان کە شـــاعیر لە تەمەنی خۆیدا دیوێتی، ون بوونی باوک بە ماوەی چەندین ســاڵ لە تەمەنی منداڵیدا، شــەهید بوونی ڕەفیقان، لەناوچوونی گوردانێک لە هاوڕێیانی بە شــیمیایی، دووری لە نیشــتمان و زێد، بادەی ژیان هێندە بە حوکمە کە دیسانەکە بەسەر ژان و حەسرەتەکاندا زاڵ دەبێ. شـــاعیر وای بۆ دەچێ کە نیوەی زیـاتری تەمەنی تێپەڕ بووە و دڵەخورپە، نیگەرانی و بەســەرهاتەکان دەســتییان لەرزۆک کردووە، بەڵام دیســانەکە بادەی ویســتی ژیان لە ڕەنجەکان بە هێزترە و خەراپ شــاعیری گرتووە. ســەرەڕای کەمی شـــادی لە ژیـانی تـاک و کۆی کورددا، دیســـان ئەو بـادەیە لە وەهـا

چۆنایەتییەک سەرڕێژە کە شاعیر پێی مەست دەبێ. ڕەوتی ژیان و سەمای ژیان لەگەڵ ڕەوتی شێعر و سەمای ناو شێعر دەست دەدەنە دەستی یەکتر و شاعیر لە سەمای کەوێکی باڵشکاو ڕا دەگاتە ئەو نوختەیە کە بڵێ :

"کە خەراپ گرتوومی،
سەرخۆشی ئەو بادەی کە
نیوەی زیاتری لە دەستی لەرزۆکم ڕژاوە"

بۆ شاعیر ژیان بادەیەکە هەڵگری دەرد و شادی. بادەی ژیان سەرەڕای پارادۆکس و هەموو نەهامەتییەکان شاعیر مەست دەکا و سەما وەگیانی دەخا تا بۆ داهێنان و بۆ بەردەوامی ژیان هەنگاو بنێ.

ستۆکهۆڵم، ٧ی ژانویەی٢٠١٧

١ لە کۆڕی یادی کۆچی دوایی مامۆستا هێدی لە ستۆکهۆڵم ئەو باسە لە لایەن ناسر حیسامی کوڕی شاعیر کرا.

2. http://sharistan.org/poem.php?id=1

3. https://www.facebook.com/naser.hessami?fref=ts

4

. http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspxprogramid=2200&artikel=

2961228

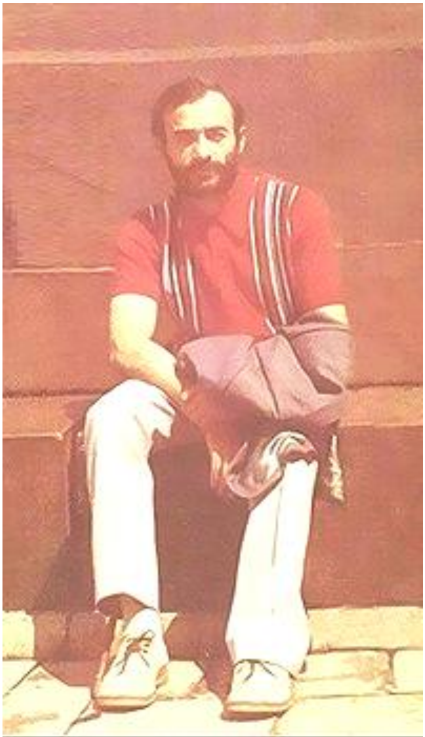

خوێندنەوەیەکی زۆر کورتی* جێندێری

سوارە ئیلخانیزادە، ١٩٣٧-١٩٧٥، شاسواری شێعری نوێی ڕۆژهەڵات بەداخەوە زۆر کەم ژیا بەڵام هەر لەو ژیانە کورتەدا توانی ببێتە داهێنەرێکی جددی و کەموێنە.

تۆ دەریامی ١٩٧٤، یەکێک لە شێعرەکانی سوارە هەڵدەبژێرم تا خوێندنەوەیەکی هەرچەند کورتم لەسەری هەبێ. ئەم هەڵبژاردنە بە دوو هۆیە: *تۆ دەریامی* هەوەڵ شێعری سوارە بوو کە من لە تەمەنی ١٧ ساڵیدا لەبەرم کرد

و خۆشـــم دەوێ، هاوکات ڕوانگەیەکی جیاوازی پیاوی ڕووناکبیری کوردە لە سەر سێکسوالیتی ژن.

سوارە لە شێعری *تۆ دەریامی* دا هەرچەند تا ئەو پەڕی کەوشـەنەکان جوانی شـــینی چاوی ژنێک کە لە دەریا دەچن دێنێتە بەر باس، بەڵام ئارامی و کەناری ئەو دەریایە نابێتە هۆی ئەوە کە ژن تەنیا بە جەســـتە بناســـێنێ. لەو شـــوێنە کە زۆربەی شاعیران لە جەستەی ژن دا قەتیس دەمێننەوە، سوارە لە *تۆ دەریامی* دا دیالۆگێک لە نێوان کوڕ و کچێکی ئاشقدا سازدەکا. لەو دیالۆگەدا ژن لە مەعشوق و جەســـتەیەکی ڕووت تێپەڕ دەبێ و وەک ڕووناکبیرێک لەناو دەقدا حزووری هەیە.

شـینی و ئارامی چاوەکان، شـەپۆلی لەنجەولار، تووڕەیی جاربەجاری دەزگیران، وا لە کوڕ ناکەن کە لەوپەڕی کەوشەنی جەستەیەکی خاوێن و ئەو پەڕی دەشتی نادیار، "بیر و هەستی کوردانە"ی ژن لەبیر بچێتەوە. ژنی ڕوح سووکی وەکی خەون، وەکی هەناسـە، وەکی تاسـەیەک بۆ شـێعر، تەنیا سـەراب و تراویلکە نییە بۆ ڕێبواری تینو/پیاو. ژن تەنیا شـــۆڕەبییەک نییە بۆ حەســـانەوی شـــاعیر لە شـــــــــۆرەکـــــــــاتـــــــــێـــــــــکـــــــــی گەرمـــــــــــدا.

گەرچی شـاعیر مەعشـوقەکەی "لەبەر نیگای ئەویندارا خۆ داپۆشـیو" دەبینێ و دەکرێ لێرەدا دەرگای باسـێکی دوور و درێژتر بکەینەوە، بەڵام لە کاتی باس و گلەیی لەگەڵ کچ، داوای لێدەکا ئەو دەریـایە برینەکـانی نەکولێنێتەوە. هـاوکـات شـاعیر ئەوەی وەبیرە کە ژنیش وەک ئەو "بیر" لە نیشتمان دەکاتەوە. شـاعیر کە شـــاهیدی ئەوەیە دڵی دایکان، داری چاکان و پێشـــمەرگە بە بۆمب هەڵدەقرچن، داوا دەکـا کە دەزگیرانەکەی نەگری و بەردەوام بێ لە گفت و گۆ و پێی نەڵێ "بەسە ئەم گفتوگۆیە".

لە بەردەوامی دیـالۆگەکەدا لە زمـان کچ دەبیســـین کە دەزگیران/کچـان وەکی کوڕان و پیاوان لە خەمی نیشـــتمان دان و "بیر" لە نیشـــتمان دەکەنەوە و تەنیا پێوەندییەکی هەســـتی و جەســـتەییان بۆ گرینـگ نییە. ئەوانیش وەکی پیـاوانی ڕووناکبیر گەرچی "تازەماسـی تاسـەباری دەسـتی تینووی" خۆشـەویسـتەکەیان دەبینن، بەڵام وەک هەر کوردێک سـینەیان لە دەســتی داگیرکەران و لە خەمی

نیشتمان وەک جەحەنەم بڵێسە دەدا. بۆیە کچەکە بە گلەیی ڕوو بە خۆشەویستەکەی دەڵێ:
تۆ پێتوایە
من نازانم
سکاڵای دڵداری خۆشە
بەڵام من بەشێکی کوردستانم
گێژی سەدبرا کوژراوی نیشتمانم
تازەماسی تاسەباری دەستی تینووت
ڕێی نییە بۆ دەریای سینەم
هێندی خوا خۆشەویستی
بەڵام من کیژێکی کوردم
جەهەننەمە گڕی سینەم.
ناو و دەنگی سوارەی نەمر هەر تێکەڵاوی ڕووناکی شێعر بێ.

١٣ی ژانویەی٢٠١٧

*ئەم یادداشتە کورتە لە یادی سوارەی مەزن دا، بە پەلە و بە چەند کاتژمێرێک نووسرا. ڕەنگە ڕۆژێک لە ڕۆژان زیاتری لەسەری بنووسرێ بەڵام با وەک ئەزموونێک لەم کتێبەدا هەبێ.

بەڵێ ئەی پێشمەرگە ڕەزا شیرینەکەم

پەری کەریمی‌نیا

ئەوەندەی نووســـــینەکانی پەری کەریمی‌نیام خوێندبێتەوە، پەری زیاتر چیرۆک دەنووسێ. لە ئاڕشیوی ماڵپەرەکەیدا چاوم بە شێعرێکی پەری* کەوت:

بەڵێ! ئەی پێشمەرگە ڕەزاشیرینەکەم
لە یادی نەکەی کە چاوەکانت بهێنیتەوە بۆ ماڵێ،
من جلێکی هەتاوی ئەکڕم
پڕ لە گوڵە بەڕۆژە
دەبێت چاوەکانت گوڵەکان خڕ کاتەوە
بەڵێ! ئەی پێشمەرگە دەستە پیاوەکەم
لە یادی نەکەی کە دەستەکانت بهێنیتەوە بۆ ماڵێ،
ئێستا مناڵە شیرینەکەمان بە زەوقەوە گاگۆڵکە دەکات
دڵسۆز، دەست لە ناو دەست دەستێکی بەرێ

بەڵێ! بەڵێ! ئەی پێشمەرگە هەنیەکەم،
لە یادی نەکەی کە لێوەکانت بهێنیتەوە بۆ ماڵێ،
لە مارچدا، ئێمە ژیان دەبەخشینەوە بە مانگە هەنگوینە پرچێژەکەمان
من پێویستم بە لێوەکانی تۆیە کە بە دەور لێوی تینوومدا مارش بڕوات.
لە یادی نەکەی
ئەمە بەس بیرهێنانەوەیەک نییە
من سواڵت لێدەکەم...
دێسامبری٢٠١٢
لەو شـێعرەدا داوای گەڕانەوەی خۆشـەویسـتێک کە پێشـمەرگەیە دەکرێ. داوا دەکرێ تا خۆشـەویستەکە بە جەستەیەکی ساخ و تەواو بگەڕێتەوە، بە دەست و قاچ و چاو و لێو. داواکە ڕوونە: خۆشـەویسـتەکە دەبێ لە یاد نەکا کە گەڕاوە وا بگەڕێتەوە کە چاوەکانی بتوانن گوڵەبەڕۆژەکانی کراســـە هەتاوییەکەی ژنەکە کۆکەنەوە. دەســـتەکانی باوکەکە بتوانن لەگەڵ منداڵەکەیان کایە بکەن. لێوەکانی پیاوەکە بتوانن لە دەوری لێوی تینوی ژن بە ماچ مارش بروا.
بە خوێندنەوەیەکی جێندێری ئەم دەقە، ڕووت و ئاشکرا باسکردن لە هەستەکانی ژنانە و هەسـتی جنسـی بەرامبەر بە خۆشـەویسـت، بە تایبەت کاتێک باس لە کۆکردنەوەی گوڵەکانی کراس و مارشی ماچ دەکری، بەرچاوە. بەڵام خاڵی تازە لە بەراورد لەگەڵ کولتووری کوردیدا کە زۆر جار شـــاراوەیە و لێرەدا وەڕوو دەخرێ ئەوەیە: ژنێکی نووســـەر ڕاســـتەوخۆ داوای ئەوە دەکا کە ئیدی چیدی دوای شەڕەکان جەستەی شکاو و کەمئەندامی پیاو نەگەڕێتەوە و بەشی ژن هەر نەهامەتی نەبێ، بەڵکو پیاوەکە بە تەواوی و ســـاخی بێتەوە. ئەو داوایەش بە پێچەوانەی دابی باوی هەمیشـــەییە کە "هەر بگەڕێوە، گرینگ نییە قاچێکیشـــت نەبێ".
دیـارە ئەم داوایە لەنـاو ئەم دەقەدا چەنـد لایەنی هەیە: یەکەم لە ڕوانگەیەکی هۆمانیسـتییەوە گەڕانەوەی هەر ئینسـانێک لە شـەڕ بە سـاخ و سـڵامەتی ئاواتی هەموو کەســـێکە. ژنـان بە گشـــتی لە هەموو جیهانـدا دژی شـــەڕن. ئاکامە نگریســـەکانی شــەڕ گەرچی زیاتر مەرگی پیاوانی بەدوادا هاتووە، بەڵام هەموو داهاتووی ژنـان و منداڵان دەخاتە ژێر ڕکێفی نەحسـی خۆی. ئێمەی کورد باشتر

لە هەر نەتەوەیەک دەزانین جەنگ و زیندوو گەڕانەوەی پێشمەرگە لە بەرەکانی شــەڕ چ مانایەکی گەورەی بۆ دایک، ژن، منداڵ، خزم و کەس هەیە. ئینســان شادە بە گەڕانەوەی کەسەکانی لە بەرەکانی شەڕ، تەنانەت بە کەمئەندامی. بەڵام لەم دەقەدا داوای ئەوە ناکرێت کە "بگەڕێوە تەنانەت کەمئەندام"، بەڵکو بە پێچەوانەی داب، داوا دەکرێ کە گەڕانەوەیەکی ساخ و تەواوی جەستەیی بێ.
ئەوەش نەک هەر بە خاتری هۆمانیسم و خۆشەویستی ئینسان، بەڵکو بە خاتری خودی ژنەکە. بە خاتری هەستەکانی و بەخاتری مانەوەی ژیانێکی "پڕچێژ لە مانگە هەنگوینەکەدا" کە ژنەکە پێویستی بە لێوەکانی پیاوە تا پڕی بکا لە ماچ، تا چاوەکانی پیاو گوڵەکانی کراسەکەی کۆ کەنەوە و بگاتە جەستەی ڕووتی ژن.
ئیدی لێرەدا ژن ناپاڕێتەوە "تۆ هەر بگەڕێوە، گرینگ نییە..."، بەڵکو ژنەکە دەست و چاو و لێوی پیاوەکەی بە ساخی دەوێ. دەنا ژنەکە چ لە جەستەیەکی بریندار ی کەمئەندام بکا؟
لەسەر ئەم بابەت و دەقە، لەگەڵ پەری زۆر لایەنمان تاوتوێ کرد: هاتوو خۆشەویستەکەت کەمئەندام گەڕاوە، ئایا ئەو خۆشەویستییە نامێنێ یا نابێ بمێنێ؟ هاتوو خۆشەویستەکەت دەست و چاوی نەما و لێوەکانی شکڵ و فۆرمی لە ژێر کاریگەری ساچمە و فیشەک گۆڕا، ئەوکات چ بکەین؟ ئایا هەستی ئینسانی نێوان دوو ئاشق بە جەستە و فۆرم پێش شەڕ گرێدراوە؟ ئایا جەستەی دێفۆرمەی دوای جەنگەکان کاریگەری ڕاستەوخۆی لەسەر پێوەندیەکان و ئەوینە؟ بە ڕاست ئەو هەستەی وا ناوی ئەوینە لە دەرەوەی جەستە و فۆرم دا بوونی هەیە یا جۆر و ماهییەتی ئەوین ڕاستەوخۆ لەژێر کاریگەری جەستە و جوانی دایە؟

یەک لە وڵامەکانی پەری بەو باسانە ئەوە بوو: "تا کەی ژنی کورد هەر ساحێبی نەهامەتی و جەستەی شکاو بێ، بۆ مەگەر ژن مافی نییە چێژ لە ژیان ببینێ؟"
ڕەنگە هەر ئەو ترسەش بێ کەوا لە دەقەکە دەکا کە لەبەر خۆشەویستەکەی بپاڕێتەوە و سوالّی لێ بکا کە ساخ بگەڕێتەوە تا بتوانن پێکەوە بەردەوام بن لە ژیان و دەڵێ:

ئەمە هەر بیرهێنانەوە نییە
سوالّت لێدەکەم....

لێرەدا گرینگ ئەوە نییە کە ئێمە داوەری بکەین و حوکم بدەین کە دەبا ئەو دەقە وا نووسرابا یا نەنووسرابا، ژن دوای کەمئەندام بوونی خۆشەویستەکەی لەگەڵی بمێنێ یا نەمێنێ، بەڵکو گرینگە ئەوە ببینین کە ژنی کورد هەنگاو دەنێتە مەیدانێکی پڕ لە مینی حوکم و پێشداوەری. مەیدانێک کە تا ئێستا ژنی نووسەر خۆی بە پێی "نۆرمەکانی نەتەوە" فورمولە کردووە نەک لە پێگەی خواست و ئارەزووکانی خودی ژن. ژن هەمیشە جوانی و ساخی پیاوی وەلاناوە و بە ژیانێک بە پێی نۆرمی کۆمەڵگا سەرەڕای هەموو نەهامەتییەکان ڕازی بووە. لەم دەقەدا "کمالگرایی" جەستەییە کە دەستی باڵا دەگری نەک هەستی نەتەوەیی کە ژن دەبێ خۆی فیدا بکا.
ئەم دەقە، چەمکی نەتەوە و فیداکاری فەرامۆش نەکردووە، بەڵکو بە هیوای گەڕانەوەیەکی سەرکەوتوانە وێرای جەستەیەکی ساخی پیاوەکەیە. ئەم دەقە بۆ پێشمەرگە نووسراوە کەواتە بەشێکە لە دەقی ژن بۆ پێشمەرگەی نەتەوەکەی و ئارەزووی سڵامەتی ئەو.
ژنانی ناو هەموو شەڕەکانی مێژووش ڕەنگە هەر ئەو ئاواتەیان بووبێ و تا شەڕی نگریس هەبێ ئەو پرسیارە بەردەوام کراوەیە کە هەر کام لە ئێمە ئەگەر بکەوینە دۆخێکی وەها ئاخۆ چۆن مامڵە لەگەڵ گرفتەکە دەکەین. ئایا بە پای ئەوینی ڕابردوو دەمێنینەوە یا جەستەی دێفۆرمەی خۆشەویستەکەمان کاریگەری خۆی لە سەر جۆری پێوەندییەکانمان دەبێ.
دیارە باسێکی وا "ئینتیزاعی" کە ئەگەر خۆشەویستەکەت شەل و نابینا لە شەڕ گەڕاوە چ دەکەی یا چ دەبێ بکرێ، هەرگیز لێرەدا وڵام نادرێتەوە و ژیانی ئینسانەکان زۆر لەوە پێچوپلووچترە کە بە تاکە شێعرێک وڵامی بدەینەوە. ڕەنگە

نووسەری ئەم دەقە یا هەر کام لە ئێمە ئەگەر ڕۆژێک، لە کات و ساتێکی وادا ناچار بین بڕیاربدەین هەرگیز خۆشەویستەکەمان دوای شەڕ بە تەنیا جێنەهێڵین، هەر چۆن نمونە یەکجار زۆرن. ڕەنگە واش نەبێ و ئەگەرچی پێشمەرگەکە ساخە، ژنەکە بەدوای ژیانێکی دیکەدا بڕوا و ئەوەش دیسان هەر وێنەی کەم نەبووە. پێوەندی دوو ئینسان بێ شەڕ یا لە کاتی شەڕدا بە زۆر فاکتی دیکە بەستراوەتەوە. ئەوەی لەم دەقەدا گرینگە باس لە ئارەزووییەکانی ژنانەیە بە پێچەوانەی داب و نۆرمی حاکم.

ستۆکهۆڵم، ٣ی فوریەی ٢٠١٧

*ئەم دەقە هەر پەری کەریمی‌نیا خۆی کردوویەتی کوردی.

Aye! My sweetheart Guerrilla,
Do not forget to back home your eyes
I will buy a sunny dress
Full of sunflowers
Your eyes must gather flowers.
Aye! My handsome Guerrilla,
Do not forget to back home your hands
Now our candy- baby is crawling over the moon
Heartfelt, hand in hand give him hands.

Aye! Aye! My honey Guerrilla,
Do not forget to back home your lips
In March, we will give a birth to our delicious honeymoon
I will need your lips to march around my thirsty lips.

Do not forget
it is not a reminder
... I am a beggar

"ئەوین" لە شێعری جەلیل ئازادیخوازدا

دال و مەدلوولی ئەوین

"مێژوویەکە ئەشق وەکوو هەموو دیاردە و ڕووبەرەکانی دیکەی بوون، لەلایەن مرۆڤەوە هەتك دەکرێت، بەڵام دیسان لە باڵای نەمامێك و بزەی کۆرپەیەك و تیلەی شەنگەژنێك و نیگای تاساوی مرۆڤی ماندوو لە جەنگ و برسێتی و کارەسات دا، مانا بە بوون دەبەخشێتەوە. بۆیە دەڵێم جیهان جیلوەی ئەشقە و ئەشق تەنیا مانای ژیان." ج. ئازادیخواز، دیواری فەیسبووکی شاعیر.

لە جیهانێک کە تەنانەت هەناسەدان بە سیاسی کراوە، لە دنیایەک کە بە میلیۆنان ئینسان بەهۆی وێک نەحاوانەوە ئاوارەن و شەڕ و خوێنڕێژی بۆتە نۆرم و خوی ژیانیان، ئاخۆ جێگە و پێگەی هەستێکی بنەڕەتی و ئەزەلی وەک "ئەوین" لە لای تاکی ڕۆژهەلاتی/شەرقی لە کۆییە؟ ئەو هەستەی کەوا لە چڕترین تاریکەسەلاتدا تروسکەی ژیان دەخاتە بەر گیان.

له جیهانێ مۆدێرندا که شـەپۆلەکانی ماسـمێدیا فرسـەتی بیرکردنەوەیان زەوت کردووە و کاریگەری ڕووداوەکان لە سـەر ڕوحی تاک و کۆمەڵگا بە خێرایی تێپەڕدەبێ و هەسـتەکان زۆر کورتخایەن و کاتین، ئاخۆ ئەوین لە جۆرێک "نەخۆشی" ناچێ؟ واتە ئاشق وێنەیەکی ئیدەئالی و خەیاڵی لە مەعشوق دروست دەکا و دەیهەوێ بە هەر جۆرێک بێ وەدەستی بخا، هەر نەبێ شاعیران لە دەقدا. ئایا لە سەردەمی ئێستادا کە برا تینووی خوێنی برای خۆیەتی و چەخماخەی تیر و وشـە هەمیشـە ئاگری پێکراوە، ئەشـق مانای هەیە و ئایا ئاشـق شێواو/ڕەوانپەریش ناوزەد ناکرێن؟

ئەو نووسینە بە هیچ جۆرێک نایهەوێ خۆ لە باسێکی دەروونناسانە بدا، ئەوین و تاکی ڕۆژهەڵاتی تاریف بکا، یا ساخی/ناساخی ئەویندار لە دۆخی جیاوازدا نیشـانبدا. لێرەدا نووسـەر و خوێنەر پێکەوە خوێندەویەکمان دەبێ لە چۆنێتی دەربڕینی هەسـتی بناخەیی ئەوین لە شـێعری بەڕێز جەلیل ئازادیخوازدا. ئازادیخواز ڕای خۆی سـەبارەت بە ئەوین لە کورتە پەخشـانێکدا بەم شـێوە دەربڕیوە:

"ئێستا لە هیچ تیغێك ناتارێم، جەستەم هەمووی زامستانە. زامستانیک کە هیچ زامێکیتر ڕێگای نییە. گازندەی ئەم ئازارە شیرینە ناکەم. ئازار دیالیکتیکی ئەشقە. دیالیکتیکێک کە هەر دوو ئاستی دابڕان و تێکڵاوبوونی هەر خوڵقان و ئافراندنە. کە برکی دابڕان و کۆچی هەناسـە لە هەناوا هەڵدەتوقن ئافراندنێک باڵدە گرێت. کە تاقگەی حەز و بارانی بوون تێکەڵ دەبن چ خولقانێ سەر هەڵدە دات؟ ئەمەیە دیالیکتیکی زامستان".

لەم کورتە پێشەکییەڕا دەچینە سەر پرسیاری "ئەوین لە شێعری ئازادیخوازدا چ تایبەتمەندییەکی هەیە؟"

بۆ وڵامی ئەم پرسیارە هەوڵ دەدەم دەرگای باسێک بەیارمەتی فیلمێکی هیندی، "Devedas" بکەمەوە.

لە ڕوانگەیەکی مانایی و هونەرییەوە زۆربەمان ڕەخنەگری فیلمەکانی بالیودین. سـەرەڕای هەموو ڕەخنەکان، فیلمی هیندی بە هۆی تایبەتمەندی هاوبەشـی ڕووحی ـ کۆمەڵایەتییەکان، گرینگییەکی تایبەتی لە لای بینەری ڕۆژهەڵاتی و لەوان کورد هەیە. بۆ خودی من فیلمە هیندییەکان زیاتر لە ڕوانگەی شـێعری

گۆرانییەکانیانەوە جێگای سەرنجن. بەڵام جار هەیە هێندێک لە فیلمەکانی هیندوستان نرخێکی تایبەتی ڕەخنەگرانەی کۆمەڵایەتییان هەیە، وەک فیلمی "ئاو" کە وەک چەقۆ ڕوحی ئینسان دەبڕێ. بەڵام من ئێستا دەمهەوێ لە فیلمێکی ئاشقانەوە، دێویێداس، بچمە ناو باسەکەی خۆم، نەک فیلمێکی ڕووناکبیری.
دەبێ هێندێک لە خوێنەرانی ئەم نووسینە فیلمی دێویێداس-یان دیتبێ. لەو فیلمەدا سێنێک هەیە کە جێگای تێڕامانە. فیلمی دێویێداس باسی خۆشەویستی کچێك/پارۆ و کوڕێک/دێویێداس دەکا کە لە تەمەنی منداڵییەوە یەکتریان خۆشویستووە. کچێک لە کاستی خوارتر و کوڕێک لە کاستی ئەشراف. ئەوان بە هۆی جیاوازی کاستی و دژایەتی بنەماڵەی کوڕەکە ناتوان بەیەک بگەن و سەرئەنجام وەک زۆربەی فیلمەکانی هیندی کوڕەکە دەمرێ و کچەکە دەبێتە هی کەسێکی دیکە. سەرەڕای ئەوە، فیلمی دێویێداس لەباری دیالۆگ، شێعر، سەما فیلمێکی یەکجار جوانە.
شەوێک پارۆ لە تاو ئەوینی خۆی، ڕووی خۆی دادەپۆشێ و لە ژێر بارانێکی توند دەچێتە ماڵە دێویێداس. لەکاتی قسەکردن لەگەڵ خۆشەویستەکەی کە "وەرە پێکەوە هەڵبێین"، باوکی دێویێداس دەگاتە سەریان و قسەی ناشایست بە پارۆ دەڵێ کە وا "سووک هاتۆتە ماڵە بێگانەیەک". دێویێداس لە ڕووی باوکی دەوێستێ و دەڵێ: "ئەدی ئەگەر ئەوینی پارۆ هێندە گەورە بێ کە نەتوانی پێشی بگری؟ "
لەم ڕستەیەڕا دەچمە سەر چەمکی ئەوین لە شێعری جەلیل ئازادیخوازدا. بەڕاست ئەوین لە زامستانی ئازادیخوازدا چ مەودا و کارکردێکی هەیە کە بەردەوام زایەلەکەی بە وێنەشێعری جیاواز، خوێنەری ماندوو لە کارەساتەکان لەگەڵ خۆی دەبا؟ قووڵایی ئەوین لە ڕوحی شاعیردا چەندەیە کە وەک پارۆی ناو فیلمی دێویێداس بەهۆی تاو و هێزی لە ڕادە بەدەری بەردەوام دەچێتە ماڵی یار، واتە شێعر؟ بۆ ئازادیخواز شێعر دەکاتە ماڵی یار؟
ئەگەر چاوێک بە شێعرەکانی جەلیل ئازادیخوازدا بخشێنین، پشکی هەرە گەورە وەبەر "تاسە" و "ئەوین" دەکەوێ. ئازادیخواز هەم تاسە و هەم نادیاری یار دەکاتە هەوێنی ئافراندن. خۆ کاتێک باسی بیرەوەرییەکانی پڕ لە چێژیش دەکا، هەمیسان کەوشەنی ئافراندنە کە مەودای بەرفراونتر دەبێ. تاسە بۆ ئەوینێکی لەدەست چوو، خۆشەویستێکی بێوەفا وا لە ئازادیخواز ناکا کە باوەڕ بە خودی

ئەوین لەدەست بدا، چونکە لە لای شاعیر ئینسان هەڵگری جەوهەری ئەزەلی و ئەبەدی "ئەوین"ە کە بە هیچ کـام لە بێوەفـایی یـار و بیرۆکەکـانی مۆدێرنیتە لانادرێ و نامرێ. لە ڕاستیدا سەرەڕای خێرایی مۆدێرنیتە، ئەوین تەنیا چەمکی هەمیشــــە بەردەوامی ئـامـادەیە کە خۆ بەدەســـــتەوە نـادا تـا فەرامۆش بکرێ و بکوژرێ.

ئەوین لە یوسـف و زلێخا، عیسـا و ماریا ماگدالێنا و لاس و خەزاڵ-ی نامراد ڕا دەگاتە ڕۆمیۆ و جولییت و ئێستامان کە بە دەست زۆر خاڵی نەرێنی مۆدێرنیتەوە دەناڵێنین. ئاخر ناکرێ ئینسـان سووک و هاسـان هەستێکی بناخەیی و باستانی لە خۆیدا لەناو بەرێ. دەکرێ ئەو هەســـــتە هێندێک مۆدیفای/تعدیل و گۆڕانـی تێدا بکرێ، بەڵام بە هیچ جۆرێک ناکرێ بکوژرێ. با هەوڵ کەمێک لەســـەر "دال و مدلول" بدوێین:

لە ساختارگرایی/ستروکتورالیسم دا زیاترین گرینگی پێدان بە زمان و پێکهاتەیە. زمان سیستمێک لە توخمەکانی "دەنگ" کە لە دال (تصویر آوایی یا ذهنی) ، مدلول (تصـــویر مفهومی) و نیشـــــانە (پێوەندی دال و مدلول) پێکدێ. دالی (د. ا. ی. ک) مفهوومێکە لە "دایک" لە مێشـــکی ئێمەدا. نیشـــانە بۆخۆی مانای نییە و ماناکەی پێوەندی هەیە بە نیشـــــانەکانی دیکە. (١) بۆ وێنە کاتێک دەڵێن "داد" لەبەرامبەر "بێدادی" دا مانای هەیە.

ئەگەر بڵێین "سێو" ، ڕەنگە هەر تاکێک بە بیستنی وشەی سێو، سێوێکی تایبەتی بیر بێتەوە. ڕەنگە کەسێک بیری بێتەوە کە لە گەڵ خۆشـەویستەکەی سێوێکیان دوولەت کرد و خواردیان. کەســـێکی دیکە بیری بێتەوە کە لە ڕێگای پەنابەریدا برســــیان بوو و تاقە ســــێوێکیان پێ بوو کە دایانە منداڵەکەیان تا برســـــی نەبێ. پێوەندی دال و مەدلوول هەمیشــــە دەلالەتێکە. دال و مەدلوول وەک جەســــــتە و ڕەوانن کە بێ یەک مانا و بوونیان نییە.

کاتێک ئێمە دەڵێین "ئەوین" (دەنگ/ وێنەی ئەوین مەبەستە)، ئاخۆ مەدلوولەکانی ئەو دەنگ و وێنەیە ئاماژە بە چ دەکەن؟ ئایا ئەشـــی مەدلوولی ئەوین هەر خودی "ئەوین" بێ یا دەکرێ ئاماژە بداتە زۆر لایەنی دیکە؟

لە دەورانی مۆدێرنـدا مەدلوولەکـان بە تـایبەت لە بەشـــــی چەمـک، مـانـا و "مەفهوم"ەکـانـدا یەکجـار بەربڵاون و هەر کەس بە پێی نیـاز و بـار و توانـایی

فکری خۆی لە مەدلوولەکان هەڵدێنجێ. بەو پێیە ئەبێ مەدلوولی دالی ئەوین لە لای ئازادیخواز چی بێ؟

دنیا جیلوەی ئەوین

وەک زۆربەی شاعیرانی کورد تێمی سەرەکی شێعرەکانی ئازادیخواز خاک/ نیشتمان، دایک و ئەوینە. ئەم سێ توخمە وەک سێ کۆچکەی شێعرەکانی ئازادیخواز دەکرێ وەستانیان لەسەر بکرێ، بەڵام لەم کورتە نووسینەدا وەک لە سەرەتاوە باسکرا زیاتر باس لە سەر توخمی ئەوین دەکرێ و ناپرژێمە سەر تێمی نیشتمان و دایک.

با هەوڵ کورتەباسێکمان هەبێ لەسەر خودی چەمکی ئەوین. لە ویکیپیدیادا چەمکی ئەوین بەم جۆرە تاریف کراوە:
"ئەوین بریتییە لە تەیفێک لە هەست و جۆری ڕوانین کە لە ڕێگای مێهر، بەخشین، خوکردن، وابەستەبوون، ویست و قوربانیدان خۆی دەنوێنێ. ئەوین دەتوانێ ڕوو بە بابەتی ئابستراکت/مجرد بێ وەک هونەر و نەتەوە، یا کۆنکرێت وەک سروشت، ماڵ، ئاژەل و ئینسانێکی تایبەت و نزیک. لە مێژووی ئینسانیدا، بۆچوونێکی گشتی و ناسراو لەسەر چەمکی ئەوین هەیە و بە چەند دەستە دابەش کراوە: ئەوینی بێمەرج/ ئەفلاتوونی (کاریتاس)، ئەوینی خوشک و برایانە/دۆستانە (فیلیا)، ئەوینی ڕۆمانتیکی/ئێرۆس، ئەوینی ئێگۆئیستی/خۆویست (کە زیاتر بە دەسەڵاتەوە گرێ دراوە) و لیبیدۆ/سێکسی کە بەڕای فرۆید زیاتر هێزی سروشتییە بۆ بەردەوامی نەسڵ و لە جۆری بیۆلۆژیکە. بە ڕای Robert Sternberg دەروونناسی ئامریکایی سێ کۆچکەی سەرکی ئەوین بریتین لە هەستی ئاشقانە، ئینتیم/ نزیکی جەستەیی و پەیمان و وەفا."(٢)
ئەگەر گەڕانێک بەناو دەفتەری شێعرەکانی ئازادیخواز دا بکەین، بە فراوانی تاسەیەکی ڕۆژانە و ئامادە دەبینین کە بەردەوام ڕووبەبەرامبەر دێتە گۆ. لە شێعری ئازادیخوازدا بەزم و هەرای ڕۆژانەی ژیانی مۆدێرن هێستا زەبریان بەوە نەشکاوە تا ئەوین فەرامۆش کرێت. لەم چەند شێعرە کە لێرەدا وەک نمونە دەهێندرێن، دەبینین کە شێعرەکان هیچ تەفسیرێکی دیکە هەڵناگرن جگە لە خودی

ئەوین، چونکە تایبەتمەندییەکانی یار/تۆ، هەمان تایبەتمەندین کە لە کاتی ئەویندارییدا و بە پێی تاریفی سەرەوە دەبیندرێن.

لە شێعری ئازادیخواز دا "تاسە" شوێنێکی تایبەتی هەیە. تاسە ناوی دیکەی ئەوینە. لە بەر"نەزەر"ی شاعیر کاتێک "تاسە هەڵوەریوەکانی خۆی" و "هەموو سمڵی هەناسەکانی" یار دەهۆنێتەوە، هەموو شەقام و دار و درەخت، جیلوەیەکن لە مەعشووقێکی بێوەفا، یا خود ڕەنگە (غیابەتی دایک) کە ڕۆیشتووە و هەوای گەڕانەوەی لەسەردا نییە و شاعیر تاسەی دەکا. بەڵام بێوەفایی یار و ئەو تاسە قووڵە نابێتە هۆی گازندەیی و یا قینێک کە خۆشەویستەکەی لەبەر چاوی ڕەش بکا. ئاخر شاعیر بە مەرج خۆشەویستی ناکا و بە پێچەوانە خۆشەویستی ئەو لە چەشنی خۆشەویستی بێمەرجی ئەفلاتوونییە بۆ خودی ئەوین. ئەوین دەبێتە زریایەکی بێسنوور تا مەعشووق بە دڵی خۆی تێیدا شەپۆلان بدا و بێت و بچێ. هەموو جەستە و ڕوحی شاعیر کە لە پرۆسەی ژیاندا بۆتە "ڕێگایەکی نەبڕاوە"، ئارەزوومەندە خۆشەویستەکەی بێت و ئیستێکی تێدا بکا.

شاعیر بەردەوام بە هێنانە گۆڕی پرسیار ڕووبە یار دەیهەوێ وەڵامی حەسرەتی دەروونی بداتەوە تا هەر نەبێ لە ڕێگای دەقی شێعرییەوە پارێزەری ئەوین بمێنێ. هەربۆیە کۆی هەست و وشەی شاعیر لە دەقەکاندا وەفادارییەکی یەکجار سەیر، لەم جیهانە بێ ئەوینەدا، بە ئەوین نیشان دەدەن کە ڕیشەی لە

ئەزمووونی ژیان و ڕوانگەی بۆ خودی هەستی و ئەوین دایە. ژیانێک کە یار دەڕوا و تەنیا جیلوەی خۆی لە یاد و بیر و دەقدا دەهێڵێتەوە و خۆی دەنوێنێ:

تا کوێ دەڕۆیت؟
نایەیتەوە؟
ئەم بۆنی سەفەرە
تا کوێ ڕوحم دەکات هێلانەی دابڕان؟
سروشت تامی تۆران دەدا
بۆ منت کردۆتە ڕێگایەکی نەبڕاوە
لە هیچ کوێنەی ئیشتیاقی بێکۆتاییم ئیستێک ناکەیت؟
من هەواری هەموو ساتەی
تەنیایت و هەموو ناز بێنازەکانی دوێنێتم
چۆن دەتوانی هێندە هاسان
لەبیرم کەی؟
شەقام چاوی پڕە لە تریق
شار لە بۆنی سیوی هەناسەت
درەخت تەوقەیەکی قژتی پێیە.
نایەیتەوە؟
شەپۆلی تریقە و مەزرای سێو و خەرمانی ئەگریجە
بەم نیشتمانەت بەیتەوە.

ئازادیخواز بە پێچەوانەی زۆربەی پیاوانی شاعیر کە یار بە نیشتمانی خۆیان ناوزەد دەکەن تا تێیدا بحەسێنەوە، خۆی بە نیشتمانی یار دەزانێ، تا بەڵکو یار بێت، ئیستێک بکا و لەسەر کۆشی بحەسێتەوە. ئەشێ ڕۆژێک یار هەر بگەڕێتەوە و دووبارە لە "سێو و خەرمانی ئەگریجە"کەی نیشتمان پڕکاتەوە. بەڵام سەیر ئەوەیە کە ئێمە لە هیچ کوێ وڵامێک لە یار نابیسین. لە ڕاستیدا لە مۆنۆلۆگ و پرسیاری شاعیرڕا ئەوەمان بۆ دەردەکەوێ کە مەعشووق "نادیار"ە و تەنیا پێشتر هەستی درکاندوە. بەڵام ئەوە شاعیرە کە هەمیشە یار "دیار و لەبەر نەزەر" دەبینێ و بەردەوام لەگەڵی دەدوێ و لە خەیاڵی شاعیردا "بۆنی بەهێ و مێخەك" دەدا و لە کازیوە دا بە پەنایدا تێپەڕ بووە. لە ڕوانگەیەکی هەستیناسانەوە، ئەو گفتوگۆیە "ئەوینە موورادی من" زیاتر دەتوانێ تەفسیری بکا تا گەیشتنێکی

جەســتەیی بە یار. دەقی شــاعیرانە بە خەیاڵ و ئەوینەوە زیندوویە و لە نەبوونی ئەوین دا تەنانەت سروشت تامی تۆران دەدا.
تـاســـە و دووری یـار دەبنە هۆی گۆڕانی تێڕوانین لە ژیان. گوڵباخەکان تـامی عەتری دووری دەدەن و باخچە مەلوول دێتە بەر چاو. تـاســـە لە ڕوحی دەقدا ڕووبەرێکی هێندە گەورە دەگرێتە خۆ کە کۆی کەوشەن تەنیا دەبێتە ناوی یار:

گوڵباخەکان،
تامی عەتری دووری دەدەن!
بەدەم هەناسەی باوە ئاوادەبن!
باخچە مەلوول و بێ ڕەنگە!
سەری ناوە بە سەرشانی مەراقەوە!
باڵای تاقگە تا هەواری خەم هەڵدەکشێ!
کەوشەن هەموو وشەیەکە!
ئەویش تەنیا ناوی تۆیە!

شـــاعیر بەردەوام ئەو ئاشـــقە بە بەڵێن و بەوەفایەیە کە باخەڵی پڕن لە گوڵ و ئامادەیە ببێتە کام پێدەشـت تا یاری کارمامز بێت. شـاعیر دەتوانی ببێتە کام لوتکە تا یار بەسـەریدا بباریٚ و چاوەڕێیە ببێتە دارە سێو تا ماچی حەوای سـەرگەردان چرۆ بکا:

تۆ زریانی!
لە کام لوتکە دادەباری؟
ببمە لوتکە!
تۆ ماچێکی سەرگەردانی هەڵفڕیووی لێوی حەوای !
لە هێلانەی دەمی کام
سێو چرۆدەکەی؟
ببمە دارسێو.

ئەوین هێندە قووڵ لە هەسـت و بوونی شـاعیردا هەیە و خەیاڵ هێندە دڵتەنگ و تاســەباری یارە کە هیچ چیرۆکێکی خەمین و مێژووی هیچ هەورێکی پڕباران ناتوانی قەرە لە ونبوونی یار و دڵی تەنگی ئاشــق بدا و ئەگەر گەڕانەوەیە هەبێ

ئـــــــــــــيـــــــــــــتـــــــــــــر لە كـــــــــــاتـــــــــــى
خۆی دانییە و درەنگ بووە:
بە بوونما وا چك چك ڕۆچوویت!
نە چیرۆكی باران و نە مێژووی هەور،
ڕوایەتی كۆچت ناگێڕنەوە!
خاك دەمی پڕە لە شەرابی تاسە
بۆ؟
بۆ هێندە دێر گەڕایتەوە؟

بەرئەنجام

ئەگەر بەو پێیە کە "پێناسەی سەرکی ئینسان ئەوینە" چاو لە شێعرەکانی ئازادیخواز بکەین، لەم چەند کۆپلە شێعرەڕا دەکریٚ بەو ئەنجامە بگەین کە ئەوین لە شێعری شاعیردا بریتییە لە هەستێکی ئەبەدی و نەگۆڕی ئینسانی و شاعیر بە شەرت و مەرج خۆشەویستی ناکا. دالی ئەوین لە هەست، خەیاڵ و زمانی شێعری شاعیر دا مەدلوولێکی هەیە و ئەویش هەر خودی ئەوینە. ئەوینێکی بێمەرج و بێشەرت کە تێیدا "گفت" دەبێ بەمانای وەفا و پەیمان بێ. هەر ئەو جۆرەی شاعیر خۆی باسی کردووە ئەوین بە هەر دوو ڕووبەری تاسە و گەیشتن هەر دەبێتە دەرفەتێک بۆ خوڵقان و ئافراندن. ئەوین لە ناخی خۆیدا هەڵگری دیالێکتیکە، دیالێکتیکی ژان و چێژ. چ لە ژان و تاسەدا و چ لە چێژ و

هەناســـەدا، هەم بێوەفایی یار و هەم وەفای شـــاعیر دەبنە خالق تا شـــاعیر بێ خۆری نیگای یار/ئەوین نەتوێتەوە:

بێ خۆری نیگاکانت
ئارام لە کۆشی ئازار
دانە دانە مێخەکبەندی
تاسە هەڵوەریوەکانی
خۆم و
هەموو سمڵی
هەناسەکانی تۆ دەهۆنمەوە
ئاوێزانمکە بە ملوانکەی
پاییزەبۆنی گەردنتەوە
کە بێ خۆری نەرمە تاوی
تیلەکان
دەتووێمەوە.

تێپەڕبوونی زەمەن دەتوانێ هەســـتەکانی ئینســـانی کەم یا زیاد بکا، جۆری دەربڕینیان بگۆڕێ، بەڵام هەرگیز مەرگەســاتی فەرامۆشـــی ناتوانی جەوهەری سـەرکی ئەوین لە ئینسـان دا بکوژێ. تا ئینسـان هەیە، ئەوین دەبێ بمێنێ. ئەگەر ڕۆژێک ئەوین نەما ئەوە خودی هەســـتی و بوونی ئینســـانە کە گۆڕاوە و دەبێ ئینسان جۆریکیتر پێناسە بکرێ. ئینسانی مۆدێرن و سەردەم لە ژێر کاریگەری دەیان فاکتەر "ئەوین هەتک دەکا"، بەڵام سەرەڕای ئەمە شاعیرانی ئاشق دەق و خەیاڵ دەکەنە ماڵی یار تا خودی ئەوین فەرامۆش نەکرێ.

ئازار و غوربەت گیانی شـــاعیر دادەگرســـێنی، خەیاڵ ئەوکی دەگرێ، ماڵی شـــێعر دەرگا بۆ یادی یار دەکاتەوە تا بەڵکو "باوان گیان بە گفتی جاران" ببێتەوە "بە میوانی مەریوان و زرێبـار". بەمجۆرە دالی ئەوین هەر بۆ مەدلوولی خۆی واتە ئەوین بەردەوام بە نـاز و تـاســـەوە دێت و دەروا. بەمجۆرە بیر، خەیـاڵ و

وشـــــە، دال و مەدلوولی یەکتر، وەک جەســـــتەو ڕوح تێکـدەهاڵێن و لێک جیا ناکرێنەوە:

ئێستاش هەر بیرت دەکەم!

[...]

بیرت دەکەم چۆن

ئەم ساباتی بارانەت

بە کڕێوەی شەوانەی بیابان بەخشی و

باخچەکانی وەرز بە داسی مەراق!

بیرت دەکەم!

ئێستاکە چۆلەکەیەکی ماندوو

لە مەزاری هێلانەیەکی شێواوا دەمرێ!

بیرت دەکەم!

ستۆکهۆڵم، ٢٣ ی فوریەی ٢٠١٧

پەراوێز:

١ سوسور، ١٩٨٣. (ل. ١٢-١٥، ل. ٦٧، ل. ١١)

٢https://sv.wikipedia.org/wiki/K%C3%A4rlek

مەزرای ئاژەڵان

نووسەر: جۆرج ئۆروەڵ
وەرگێڕ: کەریم دانشیار

ئارتەقا، ئاونەدەڵێن، ئەنگران، بنەتوو، بە پای فیلان، بەن پرچ، تاشت، تەپرەش، تەفەقۆ، جامباز، چازان، چلوورە، چەپەر، چەق و تەف، حاند، خوناوژە، ڕەواق، سیفک، شەقڵ نەشکاو، قازاخ، کووز کووز، ئەوانە تەنیا مشتی لە وشە و هەمبانەی زمانی پاراوی وەرگێڕی *مەزرای ئاژەڵانە*.

مامۆستا کەریم دانشیار ساتیرەڕۆمانی *مەزرای ئاژەڵان-ی* ساڵی ۱۹۸٥ وەرگێڕاوەتە سەر کوردی بەڵان ئەو کتێبە ۲۰۱٦ چاپ کراوە. ڕەنگە ئەگەر جۆرج ئۆروەڵ کورد با و *مەزرای ئاژەڵان-ی* نووسیبا هەر ئەوەندە زەبری بەسەر زمان و جۆری دەربڕین دا شکابا کە مامۆستا کەریم دانشیار.

جۆرج ئۆروەڵ *مەزرای ئاژەڵان-ی* ساڵی ۱۹٤٥ لە دژایەتی لەگەڵ دیکتاتۆرەکانی سەردەم نووسی. *مەزرای ئاژەڵان* لە ڕێگای تمثیل/ Allegory/ ئالێگۆری هەڵگری پەیامێکی گرینگی سیاسی- کۆمەلایەتییە. ئالێگۆری دەربڕینێکی هونەرییە کە تێیدا پەیام بە مێتافۆر دەردەبڕدرێ. بۆیە هەر

وردەکارییەکی ڕۆمانی *مەزرای ئاژەڵان* پەیامێکی شاراوەی لەخۆیدا هەڵگرتووە، واتە شتێک بە جێگای شتێکی دیکە قسەدەکا.
مەزرای ئاژەڵان سەربردەی شۆڕشی ئاژەڵانی ژێردەستەی مەزرای ئاغای جۆنزە کە خۆیان لە ژێردەستەیی نەجات دەدەن بەڵان لە ڕەوتێکدا دیسان دیکتاتۆری، ئینجا لەلایەن شۆڕشگێرانی پێشوو باڵ بەسەر مەزرا دا دەگرێ و دەست بە ڕاونان و کوشتنی یارانی پێشوو و نەیاری ئێستا دەکرێ. ئۆروەل خۆی گوتوویەتی کە *مەزرای ئاژەڵان* دژ بە تاوانەکان و دیکتاتۆری ئیستالین نووسراوە. بەڵان گرینی *مەزرای ئاژەڵان* ئەوەیە کە ئێستا لە ٢٠١٧دا زیاتر لە هەمیشە دەبینین کە چۆن بەرازەکانی سەردەم لە خومێنی و خامنەایی را بگرە هەتا ئەسەد و ئەردوغان و پوتین، سەربردەی مەزراکان، بە یارمەتی کەمتیارەکانی تایبەتی خۆیان، بەدەستەوە دەگرن و خەڵک بە بیانووی جۆراوجۆر دەکوژن. *مەزرای ئاژەڵان* پێمان دەڵێ کە شەرت نییە هەر شۆڕشێک بگاتە داد و یەکسانی، و بەناو شۆڕشگێرانیش دەتوانن کارگای زوڵم و تێرۆر لەسەر ڕەوڕەوەی دیکتاتۆری پێشوو بسووڕێننەوە.
مەزرای ئاژەڵان وەرگێڕداوەتە سەر زۆر زمانی دنیا، لەوان کوردی. وەرگێڕانەکەی دانشیار وەها خۆماڵییە و وەرگێڕ وەها زمانی گازەندەی ڕەخنەگرانەی ئۆروەل-ی کورداندوە و وەها ڕوحی ناو دەقی گواستۆتەوە کە لە کاتی خوێندنەوەدا بە دیتنی دەربڕینەکان و هەمبانەی وشەی وەرگێڕ سێحر دەتگرێ. با مشت نموونەی خەروار بێ:
"پیرەمایۆر سنگ و گەروی بۆ خوێندنەوەی سرودەکە خۆش کرد و دەستی پێکرد. هەر ئەوجۆرەی کە خۆی گوتبوی، دەنگی نەرم و کپ کەوتوو بوو، بەڵام زۆر باش و بەڕێ و جێی بەڕێوە برد. هەوای سروودەکە دەنەدەر و بزوێن بوو؛ هەوایەک بوو لە دوو ئاهەنگی 'کلەمانتاین' و 'لاکوکوچا' مایەی وەرگرتبوو." (ل.١١)
[...]
"بەڵام هەر لە سەرەتای کارەوە بە ئاشکرا دیار بوو کە ئەم دووە یەک نین و ناتوانن لە ژێر خێوەتی ئاسمانێکدا پێکەوە حوکمڕانی بکەن. هەر پێشنیارێک لە هەر لایەک بدرابایە، بێشک لە لای ئەوی ترەوە بەرپەرچ دەدرایەوە. تەنانەت ئینکەبەری و ڕق بە ڕقەی ئەوان، زۆر جاران چەتی دەهاویشتە سەر ڕێگای گەلێک ئیش و کاری گرنگی مەزرا و، کارەکەیان باش نە دەڕۆییشت. هەروەها کاردانەوەی ژەهراویی ئەم

ناتەباییەش ترســی کزبوونی بناغەی کۆمەڵگاکەیانی لێدەکرا و، بۆنی ترســێکی نادیاری دواڕۆژیشی لێدەهات." (ل.۳۰-۳۱)

مەزرای ئاژەڵان هەر دەڵێی بۆ حاڵ و هەوای ئەمڕۆی دنیا و وڵاتانی ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست نووسراوە: شۆڕشەکان سەردەکەون و دواتر دیکتاتۆری تازەنەفەس دێنە سەر کار و ڕاو و کوشتوبڕ بەردەوام خوێنی دەوێ.

ستۆکهۆڵم، ژوئەن۲۰۱۷

خوێندنەوەیەکی *نامەکانی غوربەت*، فەریدوون ئەرشەدی

نامە نووسین بە شێوەی دەقی ئەدەبی لەلایەن شاعیران، سیاسەتمەداران و نووسەران بۆ خۆشەویستێک، کە وجوودی واقعی هەیە یا خەیاڵییە، زۆربەی جار ڕووبە کچان، باوە. نامەکانی جەواهێر لەعل نێهرۆ بۆ کچەکەی ئیندیرا گاندی، نامەی چارڵی چاپلین بۆ کچەکەی ژێرالدین چاپلین، نامەی ئۆریانا فالاچی لە ژێر ناوی "نامە بۆ منداڵێک کە لە دایک نەبوو" و هتد، لەو نامانەن کە بە میلیۆن کەس لە جیهاندا خوێندویانەتەوە. ڕەنگە ئەو پرسیارە بێتە گۆڕ کە بۆ زۆربەی نامە ئەدەبییەکانی ناسراوی دنیا ڕوو بە کچانن؟ ژن چ کارکردێکی هەیە کە ئەو نامانە ڕوو بە ئەوان دەنووسرێن؟ بۆ زۆر بابەتی هەستیار بە شێوەی نامە دەنووسرێن؟

لەناو کوردا بە دەقیقی نازانم چەند دەقی وەها هەیە یا نووسراوە، بەڵام دەکرێ لە نامەکانی شەهید فەرزاد کەمانگەر بۆ خۆشەویستەکەی، ئەو نامانەی پێشمەرگەکان لە شاخ نووسیویانە و دواتر هێندێکیان لە ڕادیۆی حیزبەکان بڵاو

بوونەتەوە، نامە هاوسەنگەران بۆ هاوڕێیانی شەهیدیان، یا هێندێک نامەی زندانیانی سیاسی پێش ئێعدام ناو بەرین. ڕەنگە زۆربەی ئەو نامانە فەوتابن و یا لە ئاڕشیوی حیزبەکاندا مابن. ڕەنگە ڕۆژێک لە ڕۆژان زۆر نامە لە کەشێکی ئازاددا بڵاوکرینەوە.

بەهەر حاڵ ئێستا *نامەکانی غوربەت*-ی فەریدوون ئەرشەدی، کۆمەڵە شێعرێک ڕوو بە "یەسنا"ی کچی، لەبەر دەستمە. وەبیرمە نامەی چاڕلی چاپلین بۆ کچەکەی ژێرالدین بەمجۆرە دەست پێ دەکا:

"کچەکەم ژێرالدین! ئێرە شەوە، شەوێکی نۆئێل".

*نامەکانی غوربەت*یش بەمجۆرە دەست پێدەکا:

یەسنا
عاشقان بێ سەر و شوێن ڕۆیشتن
کەس نەیزانی
خەیاڵی کام ئەستێرە بردیانی.
لێرە یەسنا
خزر و زەردەشت
یادێکن لە تەنیایی دڵی تەنگی مەینۆشێکدا. (یەسنایی١)

بەخوێندنەوەی ئەم کورتە شێعرانە ئەم پرسیارەم لا خوڵقا کە بۆ ئەرشەدی ئەو نامانە/شێعرانەی نووسیوە؟ ئەرشەدی بۆ "ڕووبە یەسنا" نامەکان دەنووسێ؟ هەروەها ئەم پرسیارە بۆخۆی شوێنێکی کردووتەوە کە ئەم شێعرانە چ ڕۆڵێکیان لە ئەدەبی کوردی ڕۆژهەڵات دا هەیە و دەبێ؟

بەگوێرەی پێشەکی خودی شاعیر، بەشێک لەو کورتەشێعرانە لە ساڵی ١٣٧٥ بەملاوە بەناوی 'یەسنایی' نووسراون و دواتر دوای نیشتەجێ بوونی شاعیر لە باشوور دەبنە *نامەکانی غوربەت*.

نامەکانی غوربەت پێکهاتووە لە دوو بەش: ٨ یەسنایی و ٩ نامە و بە دەربڕینێکی شاعیرانە هەوڵێکە بۆ بە داکێمێنت کردنی مێژوویەک؛ مێژوویەکی پڕ لە خەم و نابەسامانی، ئەوسا کە دیکتاتۆری دینی لەدوای ١٣٥٨ لە جوغوڕافیای ئێران دا جێ پێی مەحکەم دەبێ و کەس ناتوانێ بەسەرهاتەکان ڕاستەوخۆ بنووسێتەوە، بگێڕێتەوە و گوزارشت بکا. ئەوکات کە تەنیا شاعیران

بە سێحری وشەی خۆیان دەیانتوانی نهێنییەکان تۆمار و سەبت بکەن. ئەوسا کە خەڵکی جیهان هێشتا دەستی بە ئینتێرنێت نەگەیشتبوو تا لە چرکەیەکدا سامناکترین هەواڵەکانی سەبارەت بە قاڕنا و قەڵاتان، شەهیدبوونی پێشمەرگە لە شاخ و ئێعدامی لاوانی سنە و مەهاباد بڵاو بێتەوە و جیهان بهەژێنێ. ئەوسا کە تەنیا شێعر بە ڕەمز و سیمبۆل دەیانتوانی بەسەرهاتەکان، ڕووداوەکان و هەواڵەکان لە سوچێکی نیشتمانڕا بۆ شوێنیکی دیکە ڕاگوێزن. ئەوسا کە تەنیا شاعیر بە نووسینی دەقێکی شاعیرانە دەیتوانی شاهیدی لەسەر ڕووداوەکان بدا و مێژووی دیکتاتۆری لەقاو بدا.

نیچە بە پێی *وەهای گووت زەردەشت* پێیوایە کە ئینسان مانیفێستێکە لە "موسیقای خواست". بۆ ڕوونکردنەوەی ئەوەش، نیچە لە دوو مێتافۆری ئاپۆلۆ و دیۆنیسۆس کەڵک وەردەگرێ. دەکرێ ئەو دوو عنصر/ توخمە، وەک دوو جیهانی جیاوازی هونەری خەون و مەستی ببینین: لە خەونا ئەو دوو خوایە، ئاپۆلۆ و دیونیسۆس، خۆیان بە ئینسان نیشاندەدەن. هونەرمەندی خوڵقێنەر، لە جیهانی خەوندا دەمێنێتەوە و بەرداشتی خۆی لە جیهانی واقعی دەنووسێتەوە. لە جیهانی دیۆنیسۆس دا، ئینسانی داهێنەر ئاڵقە/واسطەیەکە بۆ تێپەڕاندنی بەردەوامی "ویست". هونەرمەند دەبێتە سابجێکتێکی ڕەها و بە ڕای نیچە لە دووانەکردنی جیهاندا، شێعر دەبێتە ڕێگاچارە.

بەشداریکردن لە جیهانی مەستانەی دیۆنیسۆسی یەکگرتنێکە کە دەگەڕێتەوە بۆ "یگانگی و وحدت"ی سەرچاوەی هەستی نیچە خۆشبینە بۆ ژیان و دەڵێ کە هەستی و بوون لە خۆیدا پیرۆز و جوانە. لە ڕێگاچارەی نێچەدا، خواستی هونەرمەندانەی دیۆنیسۆسی، جیهان دەکاتە بەرهەمێکی شاعیرانە. هونەرمەند وەک جۆرێک "دوزیست" بە تایبەتمەندی دووفاقەیی/دوگانەوە، لە بەرەهووتی دنیای مۆدێرندا خۆڕادەگرێ و هونەر ڕۆڵێکی پێویستە بۆ زیندوومانەوەی.

هەروەها بە ڕای کریستێوا کاری شاعیرانە لە سنوورەکانی نێوان ڕەمز و کولتووردا خۆدەبینێتەوە، و شاعیر بە ئافەرینێشی هونەری هەوڵدەدا "دیسکورسی مێژوویی" دەق لەقاودەدا. هەموو دەقێک، وەرگێڕانی ئەزموونەکانی سابجێکتە، ئەو ئەزموونانە کە لە سەر شانوو دادندرێن و

ســـاختاری هەم زمان و هەم ڕەوان دەگۆڕن. دەقی ئەدەبی، کارێکی بە مانایە کە ئەزموونە هەستییەکانی سابجێکت خۆیان لە ڕەوەندا نیشاندەدەن.

کریســـتێوا پێی وایە کە تێکســـت/دەق لە دیالۆگ لە گەڵ تێکســـتەکانیتر دەخولّقێت و ئەمەش بەو مانایەیە کە هەموو دەقێک کارگێڕی لە تێکســـتەکانیتر وەردەگرێ: ڕوحی- ڕەوانی و کولتووری، واتە لە "نێواندەق"دا تێکســـتێکیتر شـــکڵدەگرێ و بەمجۆرە هەر تێکســتێک دەبێتە تێکســتێکی تازە. کریســتێوا لە بەردەوامی دەقی خۆیدا دەڵێ کە ئێمـە نـابێ "نێواندەق" وەک "نقد منبع" ببینین، بەڵکو هەموو تێکستێک دەبێ وەک جۆرێک "پۆلیفۆنی لە تێکستی جۆراوجۆر، بە ڕادەی جیاواز" بخوێندرێتەوە کە ئەو ئیمکانە بە دەنگی شـــاعیرانە دەدا کە شەهادەت لە سەر مێژوو بدا.

ئانالیز

نامەکانی غوربەت بەمجۆرە دەست پێ دەکا:

یەسنا

عاشقان بێ سەر و شوێن رۆیشتن

کەس نەیزانی

خەیاڵی کام ئەستێرە بردیانی.

و بەم دێڕانە شـاعیر دەسـت بە ڕەوایەتی دەورانێک لە مێژوو دەکا: مێژوویەک کە قەرار بوو عاشـقانی ئەسـتێرەکان، لاپەڕەیەکی نوێ هەڵدەنەوە، بەڵام خۆیان لەسایەی دیکتاتۆریدا بێ سەروشوێن دەبن، یا دەکەونە شاخ و تاراوگە. لە دۆخی دوای نەمانی هێزەکانی کورد لەشار و لە دەورەی ڕکوودی شۆڕشدا، شاعیر لە خەمی ئاشـقان کە خەیاڵی مەزنیان هەبوو لە ڕێگای ڕمز و سـیمبۆلەکان دەسـت دەکا بە گێڕانەوەی بەسەرهاتەکانی شار لەدوای چۆنە شاخی پێشمەرگە.

شـاعیر لە خەمی نەبوونی حزووری خزر و زەردەشتەکان/پێشـمەرگە، دەبێتە ئەو مەینۆشـە کە ڕاوی یادەکانە. مەینۆشێک کە لە نەبوونی پێشمەرگە لەشـاردا، بێ بەهانە وەک باران دادەکا. کە کۆڕی ئاشـقانی ئەسـتێرە نەمابێ ئەشـێ گریان جێگەیان پڕکاتەوە. شەنگە سوار و سوارچاکانی نەترس لە تاریکی و تەپوتۆزی

زەمانەدا ون بوون و کەس نییە وەکی ئەوان/پێشـــمەرگە ئازا و نەترس ڕچەی بەفری یەکشەوە بشکێنێ. کەوایە بەهانە زۆرن بۆ گریانێکی بەخۆڕ:

لێرە یەسنا
خزر و زەردەشت
یادێکن لە تەنیایی دڵی تەنگی مەی نۆشێکدا.
ئیتر هیچ کەس باش نازانێ
ڕچەی بەفری یەک شەوە
چۆن دەشکێ.
وەرە یەسنا
گریانیش وەک باران
بێ بیانوو خۆشترە.(یەسنایی ۱. ل. ۹)

لە دوای شـــۆڕشـــی۱۳۵۷ کە قەرار بوو بە نەمانی ڕژیمی شـــا، نەتەوەکانی نیشـــتەجێی ئێران بە مافەکانیان بگەن، هەموو ئارەزووکان لە دوای هاتنە ســـەر کـاری ڕژیمێکی تـاوانکـار/بـایەکی ڕەش، ڕەنگی نـاهومێـدییـان گرت. بەدوای شـەڕی ۳مانگەی کورد لەگەڵ دەوڵەتی ئێران و هاتنی سپای ئیسلام و فەرمانی جیهاد بۆ سەر کوردان، کچان و کوڕان نەیاندەتوانی ئێواران کەسک و سوور بە شەقامەکانی شاردا پیاسە بکەن و کەس نەیدەوێرا پەنجەری ماڵ بکاتەوە. خەونە کۆترییەکان، تواناى فڕینیان بە دوای ئەســـتێرەکاندا نامێنێ، بەڵام شـــاعیری ناو قەفەس، دەیهەوێ هەرنەبێ "یەسنا"ی کچی لەبەر تیشکی ئەستێرە سووتاوەکان

که گیانیان بۆ نیشـــتمان بەخت کرد، خەونی کۆترین، خەونی ئازادی و فڕین ببینێ:

با- بوو یەسنا

بایەکی رەش.

نەمانوێرا لە پەنجەرەی ئێوارەوە

باش بڕوانین.

زریان بوو

نەمانزانی لە کوێ مشتێ خاک هەڵگرین

بۆنی کۆتر و

شوێن پێی ئەستێرەی لێوە بێت.

وەرە یەسنا

لە بەر تیشکی ئەم ئەستێرە سووتاوەدا

خەونی کۆتر ببینە!(یەسنایی ٢. ل. ١٠)

ساڵی ١٣٥٧ هێستا یەسنا لەدایک نەبووە. ئەو کات قەرار بوو بۆنی بەهار بە نیشتمانی کورد دا بڵاو بێتەوە و حەوشەکان پڕ گوڵ بکا و سەرچڵی دڵ جێگای کۆترەکان بێ. بەڵام دوابەدوای هاتنە ســــەر کاری ڕژێمی ئێران وەک بایەکی ڕەش لە جاڕی دڕکەوە، هەموو جوانییەکان کەوتنە بەر پەلاماری هێزەکانی تاریکی و سەرپەنجەی باران دەقرتێندرێ. ئەو ئاڵوگۆڕە ئاخۆ دەکرێ چ ناوێکی

لێبندرێ؟ چارەنووس؟ کورد دەبێ بڕیار بدا، یا هەڵوێســت لەبەرامبەر تاریکیدا و یا جامی شۆکەران و مەرگ:
تۆ نەبووی
هەر تەنیا بەهار بوو
هاتوچۆی ئەم حەوشەی دەکرد و
سەچڵی دڵمانی
بۆ کۆتر خۆش دەکرد.
لە جاڕی دڕکەوە
بایەک هات
رەش و رووت
دەنووکی کۆتر و
سەرپەنچەی بارانی دەقرتاند؛
چارەنووس،
یا سەفەر
یا جامی شۆکەران !(یەسنایی ٣. ل. ١١)
لە دەورانی خۆپێشــاندانەکانی دژی ڕژێمی شــا، خەڵک بە هەزاران ئاواتەوە دەهاتنە سەر شەقامەکان، ئاخوندەکان درۆزنانە باسیان لە ژیانی باشتر بۆ خەڵک دەکرد. شــاعیر بە تەعبیر لەو دەورانە باس لەوە دەکا کە چۆن خەڵکی بێتاوانی ئارەزوومەند، پەپولەئاســا، شــان بە شــانی با/هێزەئیسـلامییەکان بۆ وەدیهێنانی ئامانجەکان دەڕۆیشتن. لەو دەورانەدا هێستا هێزەکانی ئیسلامی باش نەناسراون و "گورگ و مەڕ" پێکەوە ئاوایان دەخواردەوە، خاک و ئاو شــێعری بەهارییان پێکەوە دەنووســی و قەرار بوو گیا و گوڵ بڕوێ. خەڵک ئەفســوون کراو و عەودالی خەونی زێڕین بوون. دواتر دەسـەڵاتی ئەهریمەنی کە دێتە سـەر کار و

پێشمەرگە دەچێتە شاخ، زۆر کەس بە دەیان هۆ، شەکت و ناموراد دەبن و قەت خەون نابیننەوە و دەست لەخەبات بەردەدەن:

لە تافی لاویدا
باخێکیان نیشان داین
پەپولە شان بە شان - با - دەرۆیشت.
گورگ و مەڕ پێکەوە شەونەمیان دەنۆشی
خاک و ئاو
شێعرێکیان دەنووسی بەهاری.
ئاخ یەسنا ئەفسوونی ئەو خەونە
زۆر کەسی عەودالّی هەردان کرد
زۆر کەسیش
شەکەت و ماندوو هاتنەوە و
قەت خەونیان نەبینی.
بۆ ئەوەی کە باران
فرمێسکت نەبینێ
بە شێعر چاوانت داپۆشە.(یەسنایی ٤. ل. ١٢-١٣)

ئەو نامرادییە هێندە کاریگەری کردۆتە سەر ڕوحی شاعیر (ڕەنگە یەسنای بچوکیش بەرگەی ئەو خەمە نەگرێ)، کە هەوڵ دەدا بە یەسنا بڵێ بۆ ئەوە باران فرمێسکەکانی نەبینێ چاوەکانی بە شێعر داپۆشێ. ئاخر تەنیا شێعرە کە لە تاریکەسەلاتدا دەتوانێ هەتوانی ڕوح بێ.

ئێواران بە بیستنی هەواڵەکان و شەهیدبوونی ڕێبوارانی وەدواکەوتووی ئەستێرەکان، هەموو قومرییەکان دێنە حەوش یا خەیاڵی شاعیر. قومری و کۆترەکان کە سەدان نەغمەی نەگوتراویان پێ بوو، لەناو خەیاڵی شاعیردا هێلانەیان کردووە، بەڵام ئەهریمەن ترسی خستۆتە ناو دڵی هەموو کەس و شاعیر. ئێواران بە بیستنی هەواڵی کۆچی ڕێبواران شاعیر داوا لە یەسنا دەکا کە پەردەکە لابدا و سەروگوێیەک ئاو بدا و بزانێ ئەوە کێیە سۆز دەکا و بە نەهێنی

بۆ ڕێبوارێک فرمێســک دەڕێژێ. یەســنا هەر نەبێ مندالْە و بێترس یا بێئەوە شک بکەوێتە سەری، ڕەنگە بتوانێ هەواڵێک وەدەست بخا:

ئێواران
سۆزی گریانێکی نهێنی
چی قومرییە
دەیهێنێتە ئەم حەوشە:
مەگەر تۆ بتوانی
پەردەکە لادەیت و
بۆم بڵێی
کێ سۆز دەکا و
چەن قومری هێشتا نەهاتوون.
ئاخ یەسنا!
حەوشێکی پڕ قومری،
سۆزێک و
ترسێکی نهێنی؛
ئەمانەن سامان و دارایی‌م.(یەسنایی٥. ل. ١)

لەو دۆخەدا هەموو هومێـدەکـان دەکوژرێن. ڕێبوارانی خەبـاتکـار لە دۆخی شــکســت دا کە هیوا و هومێدیان نەماوە، گوێ نادەنە دەنگی ئاشــقان. شــاعیر و یەسنا لەو دۆخەدا وەک مانگ جگە لە دەرد و ڕەنگـزەردی هیچیان بۆ نەماوە و نازانن دەبێ چ بکەن:

مانگیان برد
لە باتی شتێکیان دا پێمان
نە تریفەی دەباراند
نە قسەی عاشقانی دەبیست.
ئاخ یەسنا!
چی بکەین من وتۆ ڕەنگ زەرد و دەربەدەر
من و تۆی خامۆش و ناموراد!؟(یەسنایی ٦. ل. ١٥)

لە دۆخی نوشستی‌دا، جوانترین زاوا دەگلێ و شەنگترین نۆبوکیش دەتوێتەوە. شــاعیر لە زەردەپەڕدا، ئێواران کە خۆر دەنیشــێ، خەمی ئەو ئەسـپانە دایدەگرێ

که بێ سوار و زین دەگەڕێنەوە و هەواڵی شەهیدێکیان پێیە و بەهەر هەواڵێک بەشێک لە خۆشی دەمرێ:

خەیاڵ بوو یا مەحاڵ
کە ئەسپی یاڵ و ناڵ خوێناوی
جوانترین زاوای ئەم سەردەمەی گلاند و
شەنگترین نۆبووکیش
پێ بە پێی خۆرنشین توایەوە ؟
ئاخ یەسنا
خۆرنشین دەردێکە
هاتنەوەی ئەسپی بێ زین و سوار
مەرگێکە!(یەسنایی ٨، ل. ١٧)

لەدوای یەسنایییەکان، ئینجا نامەکان دەنووسرێن. ئەو نامانەش هەر ڕوو بە یەسنا، لە دوای نیشتەجی بوونی شاعیر لە باشووری کوردستان نووسراون، بەڵام شێوازێکی دیکە، وتارەشێعر، بەخۆوە دەگرن. شاعیر خۆیی دەڵێ:

"لەم شێعرانەدا، دەمویست لە باری فۆرم و داڕشتنەوە، بگەم بەو دەربڕینەی پێوەندییەکی ڕاستەوخۆی هەبێت دەگەڵ باوەڕی ئەو کاتە و ئێستاشم سەبارەت بە ڕەوانبێژی و نزیک بوونەوە لە شێوازی داڕشتنی شێعری فۆلکلۆری کوردی بە تەکنیکێکی تایبەت بە خۆم.

[...]

دوورکەوتنەوەم لە کەش و هەوای شێعری لای خۆمان و ژیانی غوربەت و ئەزموونی فەزایەکی تری سیاسی و فەرهەنگیی، ئەو شێعرە کورتانەی لێ کردمە *نامەکانی غوربەت*. (ل.٧-٨)

دوای چوونە شاخی پێشمەرگە، هەورەکان بێ بارانن و گۆرانیبێژان بێسەروشوێن، بەڵام باوک بە کچ دەڵێ کە "بە یادی فەتانە هەنارێک دان بکات با چریکەی ئەشق بە خوێنیدا بگەڕێ، با دارستانەکان بیناسن و ئەستێرەکان لەگەڵی بدوێن، چونکە بێ سەوداسەرانی ئەستێرە، فەرشەکان بۆ هەمیشە بێ گوڵ دەمانەوە."

ئیدی کەس نازانێ ئەم کۆچ و شاخچوونە چەندە دەخایەنێ، و"کەی سەفەری جادەکان کۆتایی دێ". شاعیر بێقەراری "چڵێ زەردەپەڕی کەلی ئارێز"ە، بەڵکو یەسنا بۆی بینێ. غوربەت خۆڵبارانێکە بەسەر دنیای غەریباندا و هەست دەکا

تەمەنی دوور لە باران چەند خێرا تێپەڕیوە، بەڵام هەر بە هیوایە کە ئەو/شاعیر، یەسنا و پەپولەی ئاشقی گوڵی سەر کراسی یەسنا کودەتایەک بەسەر ئەو دۆخەدا بکەن و غەریبی ببەزێنن. شـاعیر کەوتۆتە تاراوگە و یەسـنا هێسـتا لەوبەری سـنوور، لە کەنار زرێبار دەژی. تاراوگە واتە تێکچوونی کەش و پێکهاتەکانی ژیان. بۆیە شاعیر نازانێ لە غوربەتدا شتەکان تێکەڵاون یا چاوی غوربەت خێلە و تێکەڵیان دەکا:

با هەوەرکان ڕادەژەنێ و ناشزانێ

شتەکان ئاوێتەن یان چاوی غوربەت خێڵە!(ل. ١٩)

بەڵام یەسـنای ئەوبەر سـنوور بەهانە و هۆیە بۆ بەردەوامی ژیان. یەسـنا بناخەیەکی پتەوە بۆ بوون. سـێحری پەنجەکانی یەسـنا زەمانەتە بۆ سـەقامگیری شـتەکان، بۆ ئەوەی خۆر لەسـەر مەداری خۆی بخولێتەوە و گەردوونی شـاعیر لەسەر هێڵی خۆی بسووڕێ. هەناسەی یەزدانی یەسنایە کە 'با' مانا دەکات:

تۆم بۆ چی بوو یەسنا

لەم دنیا ناهەموارەدا تۆم بۆچی بوو

گەر نیگات بەرەو شینایی ژیانی نەدەبردم

گەر بیانوو سادەکانت

بە نیشتمانی فرمێسک ئاشنای نەدەکردم.

مەگەر بە سێحری پەنجەکانی تۆ

شتەکان بچنەوە جێگای خۆیان

مەگەر بە تەماشای نێرگزییانەت

ئاو ببێتەوە ئاو

خۆر بچێتەوە مەداری خۆی .

بە هەناسەی یەزدانیی تۆ نەبێت

با، با نییە.(نامەی یەکەم، ل. ١٩-٢٠)

بەدوای نیشـتەجێ بوونی شـاعیر لە تاراوگە، خۆزگەی گەڕانەوە بۆ زێد سـەردەردێنێ. هەناری جیهانی دڵتەنگی شـاعیر تەنیا بە زەردەخەنەی یەسـنا دەم دەکاتەوە. شـاعیر نیگەرانی یەسـنایە و بیری دێتەوە کاتێک بۆ دیداری مانگ دەچووە سـەر بان، دایکی یەسـنا نیگەران لێی توڕە دەبوو. ئاخر پاسـدارێک دەتوانی بە قەناسـە سـەری تەنانەت منداڵێک بپێکی. شـاعیر دەزانێ کە جارێ

یەسـنا لەوە منداڵترە کە مانای غەریبی بناسێ و بزانێ تاراوگە چ ژارێکی بێڕەنگە:

نازانم دڵخۆشییەکانت گۆڕدراون
یان بۆ دیتنی مانگ لە ئاسمانی پڕ ئەستێرەدا
هەڕەشەی دایکت پشت گوێ دەخەی؟
دەبێ نەختێ گەورەتر بی تا بزانی
غوربەت چ ژارێکی بێڕینگە(ل.٢٢)

لە *نامەکانی غوربەت* دا شاعیر بەردەوام نیگەرانی یەسنایە. شەو بە مۆتەکەوە دەخەوێ و چەندین جار باب داوا لە یەسنا دەکا کە ئاگای لە خۆی بێ. جار هەیە نیگەرانی ئەوەیە کە یەسنا ئاشقی کەسێک بێ کە نازانێ چۆلەکە چەند جار ئاشق دەبێ. نیگەرانە یەسنا باوەڕ بە کەسێکی ناشایست بکا و بەرەوڕووی پێبکەنێ. نیگەرانە خەتەر بۆ یەسـنا لە لایەن ئەوانەی وا دۆستی کۆتر و قومری نین دروست بێ. جاریش هەیە نیگەرانی ئەوەیە کە یەسنا بکەوێتە دەست چڕنووکی نامەردان و گوڵی سەر کراسەکەی هەڵوەرێ. ئاخر کەم نەبوون ئەو کیژۆڵانەی لە زیندانەکانی ئێرانی ئیسلامیدا گوڵی سەرکراسیان دەستدرێژی پێکرا:

ئاگات لە گوڵی سەر کراسەکەت بێ ئەسنا
نەکا بە چڕنووکی پاییزێکی نامەرد
هەڵوەرێن.
نەکەی بەرەوڕووی کەسێ پێبکەنی
نەزانێ چۆلەکە چەند جار ئاشق دەبێ و
قومری لەبەرچی حەوشەیەکی پڕ سنەوبەر
بەجێ دێڵێ!
شەو کەم کەم دادێ
دەبێ خۆم بۆ مۆتەکەی خەونێکی دیکە ئامادە بکەم
ئاگات لە خۆت بێ!(نامەی دووهەم، ل. ٢٤)

دوای کۆچی خەڵکێکی زۆر لە ڕۆژهەڵات بەرەو باشـوور تەنیا ڕێگای پێوەندی هەر ئینسـانەکانن کە دەتوانن سـنوور ببڕن. هێندێک لەوانە جێگای متمانەن بەڵام هێندێک ناکرێ ئیدی باوەڕیان پێ بکرێ. ئەو کات کە نامەکان لە غوربەت دەنووسران، زەمەنی ئینتێرنیت نەبوو تا نامە بە چرکەیەک سنوورەکان

تێپەڕبکا. ئەوکات دەبا نامەکان بە دەســــت و بە قاچاخ بنێردرێن. شـــاعیری بەردەوام نیگەران، پێ لەســـەر ئەوە دادەگری کە نابێ یەســـنا باوەڕ بە هەموو کەس بکا و بە کەسی پێشوودا کە ئێستا سەرلێشێواوە و ئیتر جێگای باوەڕ نییە، نامە نەنێری، بەڵکو نامەکان بداتە دەســت کەســانێکی جێگای متمانە. ســەردەمی

نـامەنـاردن بە کۆترەکـانیش نەمـاوە بەڵام ئەوە هێســـتـا قومری و کۆترەکـانی نامەبەرن کە نامەکان لەمبەری سنوور بۆ ئەوبەری سنوور دەبن:

سەردەمی نامەناردن بە کۆترا نەماوە یەسنا
ئەگینا کۆترێک شک دەبەم
زمانی غەریبان دەزانێ و
شارەزای بڕینی سنوورە
وەک ئەو قومرییەی
ئێواران دەهاتە حەوشەکەمان
ئەفسانەی سەفەری بەفر و تەنیایی زەمینی
بۆ تۆ دەگێڕایەوە.(نامەی ٢، ل. ٢١)

غوربەتیش تەنگی بە شـــاعیر هەڵچنیوە و یادەوەری شـــاعیر بۆ زێد پڕە لە حەســـرەت؛ حەســـرەتی هاوڕێیان وێڕای هەنســـک. لەو دۆخی ئێکســـیل و بێمتمانەییەدا تەنیا ناوی" یەسنا"یە کە دەتوانێ تلیسمی غوربەت بەتاڵ بکا:

گەر شەوێکی بێ مانگەشەو
لە دەرگایان دا
ئامانە یەسنا، ئامانە دەرگا نەکەیتەوە
ئەوانەی پەپوولەی خەونت هەڵدەوەرێنن
نامەی منیان پێ نییە و ناشزانن
نامەکانی من بە ناونیشانی سەرپەنجەکانی تۆ نووسراون.
یەسنا... یەسنا
مەگەر بەناوی تۆوە تەلیسمی ئەم غوربەتە بەتاڵ بکرێتەوە
ئەگینا
باخچەی غوربەت
نە بەیبۆنی لێ دەڕوێ نە گوڵەبەڕۆژە
باخچەی غوربەت پڕ لە حەسرەتی قومری و پڕ لە
هەنسکی کانییە (ل. ٢٦- ٢٧)

هەموو ئەوانەی ڕۆژێـک کەوتوونەتە غەریبی دەزانن چۆن دووری لە زێد دڵی ئینسـان کاول دەکا و بە کەسـانی دیکە پێشنیاردەکەن خۆیان نەخەنە غەریبی. غەریبی هەرگیز جێگای نیشـــتمان ناگرێتەوە و هیچ گوڵەباخ و بەرامەی پاش

بارانێک نابێته نیشـتمان. بۆیه شـاعیر که خۆی تامی غەریبی چێشـتووه داوا له کـچەکەی دەکـا نەکـا ڕێـگـای غەریـبـی بـگـرێـته بەر:

نەکەی مەلیچەکی دڵەکەت
بە غەریبی شەیدای جادەکان بسپێری
دڵی غەریبان جگە نیشتمان
نە گوڵەباخ دەناسێ
نە بەرامەی پاش باران
نیشتمان یەسنا
نیشتمان دڵی هەموو غەریبانی کاول کردوە(ل. ٢٨)

شاعیر لە غەریبایەتیدا نابێ متمانە بە کەس بکا. دەستی ڕەشی تێرۆر تا دوور تا گەرمین دەڕوا و بە سـەدان کەس لەناودەبرێن. بەس دیسـان کەسـانێک، لە ڕەنگی خودی شـاعیر، هەن کە نیگەرانی ڕۆژهەڵاتی‌یەکانن و بە شـاعیر دەڵێن کە باوەڕ بە کەس نەکا:

شاعیرێکی غەمگین لە چایخانەی تەمگرتوودا پێی وتم:
ناونیشانی خۆت بە کەس مەڵێ
لە قاقڕی نوێژی باران و لە سیاساڵی پەرستنی گوڵدا
ئەوانەی دێنە دیدارت
نە موسیقا دەناسن،
نە سێبەری دارمیخەکیان خۆش دەوێ. (ل. ٢٨)

لەدوای هاتنە سـەرکاری دەسـەڵاتی مەلاکان ترس و تاریکی پەل داوێتە هەموو کەلێن و قوژبنێک و ناخی تاکەکان. ترس زەفەری بردۆتە تەنانەت ناو دەروونی شـاعیر. بێسـەروشـوێنبوونی ئەوانەی وا لە سـەرەتای *نامەکانی غوربەت* دا شاعیر باسیان دەکا، واتە ئاشقانی ئەستێرە، هێندە کاریگەری لەسەر شاعیرە کە دەترسـێ یەسـنا وەکی ئەوان بە دوای ئەوینی ئەسـتێرەیەک بکەوێ و بۆ فڕین بگەڕێ و ون بێ. یەسـنا منداڵە و ڕەنگە بێپەروا باسـی گیرۆدەیی قارەمانان بە

ئەستێرەیەکی گەش بۆ ڕێبوارانی مەست بکا و ئەوانیش وەشوێن ئەستێرەیەک بکەون و تێکڕا نەگەڕێنەوە:

ئاخ یەسنا
ترس و تاریکی
هەموو کۆڵانەکانی شاری قۆرخ کردووە
نەکەی شەوانە
شوێن پێی ئەستێرە هەڵبگری و
بۆ دەنگی باڵی کۆتر بگەڕێی.
نەکەی بە ڕێبوارانی مەستی سپێدە و باران بڵێی
- هەر قارەمانێ گیرۆدەی ئەستێرەیەکی گەشە!(ل. ٢٩)

ترس، غوربەت، تاسەی زێد و گیرۆدەبوونی ئامانجێک، تێمای سەرەکی *نامەکانی غوربەتن*. ترسێک لە دوای ساڵانی ١٣٥٧ و هاتنە سەرکاری مەلاکان لە ئێران و داگیرکردنی خاکی کوردان لەناخی تاکەکانی ژێردەستی حاکمییەتی ئاخوندەکان نەهادینە دەبێ. هێندێک ناچار بە تەرکی زێد دەبن و تاراوگەنشین دەکرێن. غوربەتێکی بەناچار دەست پێدەکا و کەس نازانی کەی ئەو غوربەتە کۆتایی دێ. لەو ترس و غوربەتەدا ئینسانی شاعیر کە گیرۆدەی ئامانجێکە، دەست دەکا بە نووسینی نامە لە غوربەت ڕوو بە کچەکەی یەسنا و باسی ئەوە دەکا کە چۆن زۆر کەس کە گیرۆدەی ئەستێرە بوون، چۆن قومری و کۆترەکان بەدوای ئەوینێک دا وێڵ بوون، هەر هەموو ون بوون و نەگەڕاونەتەوە و خەمی ئەوان شاعیر ناچار دەکا کە ڕووبە یەسنا داستانی ئەوان بگێڕێتەوە.

یەسنا دەبێتە مەئاوا بۆ هەموو خەمەکان و دەردی تاراوگەنشینی و یادەوەری وەدواکەوتوانی ئەستێرەکان. یەسنا دەبێتە گوێگری ئەفسانەکان تا دواتر ببێتە ڕاوی ئەوینی ئاشقانی ئەستێرە. یەسنا ئیدی دەزانی زۆر سیاسەتمەدار تەنیا وتاربێژێکن و باران و جوانی کۆچیان کردووە. زۆر کەس ڕویشتوون و

نەگەڕاونەتەوە، زۆر قومری کپ بوون و زۆر کەس دڵیان بەدەست کارەساتەکان کاول بووە:

دەزانم تۆش وەکو من و
ئەم بەفرە تەنکە و ئەم دارکاژە خەمگینە
چاوەڕێی کارساتێکی
کارەسات پیرمان دەکا و
کارەسات دەمانمرێنێ
تەپ و تۆزی کارەسات
بەرچامانی تەنی و نەمانزانی
جریوەی مەل و گمەی کۆتر و بۆنی باران
گرینگترە لە تەقەی تفەنگ و
جوانترە لە وتاری سیاسەتمەدارێکی سەرقاڵ. (ل. ٣١)

لە ڕاستیدا یەسنای بەردەنگ ڕاگوێزەری ئەزموونەکان و ڕاوی ئەفسانەکانە لە داهاتوودا. یەسنا وێنەی کچێکی کوردە بۆ چڕانی حەیرانەکانی سەردەم لە ئایندەدا. یەسنا دەبێ لە دەست نامەردان ڕزگاری بێ و نەکەوێتە بەر دەست داگیرکەران و نەمرێ تا ئەم ڕەوایەتانە بە گوێ جیهاندا بدا. یەسنا دەبێ بەسەرهاتی نامورادانەی ئاشقان، لە گمەکەوتنی کوترەکان و عادەت کردنیان بە

دەنگی تفەنگ لە سەردەمێکی تایبەتدا، کە سەردەمی جەهل و تاریکی بووە، بۆ داهاتوو بگێڕێتەوە:

ئاشقان یەسنا
نامورادانە دەسووتێن و لایان وایە
لە ماسییەکی بە قولاپەوە بوو بەولاوە
هەر پەپوولەیەک لە ئاگر بترسێ،
کافرە . (ل.٥٨)

بەڵام شـاعیریش بەدوای ئاوازێک، ئاوازێک چەشـنی دابڕانی بەرد لە کوێستاندا دەگەڕێ. شاعیر دڵنیایە کە سەرئەنجامی مێژوو هەر جوانییە و تفەنگ ئاخرقسە ناکا و باڵای گوڵ هەمیشە لە باڵای تفەنگ بەرزترە:

سێبەر تا هەمیشە سێبەر نامێنێ
یەسنا
باڵای تفەنگ لە باڵای
گوڵە هێرۆیەک
کورتترە.

ستۆکهۆڵم، جولای ٢٠١٧

سەرچاوە و کتێب:

١. *نامەکانی غوربەت*، فەریدوون ئەرشەدی، ٢٠١٥.

2. Kvinnovetenskaplig tidskrift 2-3, ”Den främmande kvinnan.

3. Franzén, Att översätta känslan, en studie i Julia Kristevas psykoanalytiska poetik (1995).

4. Julia Kristeva, Fasans makt (1992).

5. Nietzsche, Så talade Zarathustra (1999).

6. Nietzsche, Samlade skrifter, Tragedins födelse (2000).

سوبژەی داگیرکراوی بێ-وڵات

ئەگەر لەو ڕەخنانە گەڕێین کە لەسەر هێندێک لە تیۆرییەکانی فرۆید هەیە و ئێرە جێگای باسـیان نییە، ئەوە دەکرێ بۆ خوێندنەوە و شـیکردنی هێندێک چیرۆک کەڵکیان لێ وەربگرین. بە ڕای فرۆید خەون لە ڕاسـتیدا ئامانجێکی هەیە، گەیشـتن بە ئارەزوو. تاک خەون دەبینێ تا لە گوزارەکانی ژیانی لە خەوندا بە ئامانجێک بگا یا بەرەو ڕووی گرفتێک بێتەوە. دیارە ئەو "تاک"ەی فرۆید مەبەسـتێتی، تاکی ئورووپایی مۆدێڕنە نەک تاکی ڕۆژهەڵاتی و کورد. بەو حاڵەش دەکرێ تیۆرییەکانی فرۆید بۆ خوێندنەوەی هێندێک دەقی کوردی بەکار بێنین و ڕێگایەک بکەینەوە بۆ Psyche/ ڕەوانی تاک. خەون بۆ فرۆید بە مانای ئەوەیە کە بە وێنە بیردەکەینەوە. ڕەوانی ئینسـان بەگوێرەی فرۆید وەک دەقێکە 'بڵاو و پڕ لە دژوازی و ناتەبایی'. ضـمیر ناخودآگاه/The Unconscious ژێرخانێکی قووڵە پڕ لە ئارەزوو و هەستی هەژێنەر.

دوای فرۆید، چەمکی ناخودآگاه جمعی/ Collective Unconscious بەهۆی خوێندنەوەکانی یونگ لەسـەر کولتووری جیاوازی هێندێک لە قەومەکان هاتە کایە. یونگ پێیوایە کە قەومەکان هەڵگری هێندێک هەسـتی ئارکایی و "غەریزی" هاوبەشن کە لە ڕەوتی مێژوودا لە ڕێگای قووڵترین بەشـی ڕەوانی ئینسـانی نەسـڵ بە نەسـڵ دەڕوا. جۆرێک لە "ضـمیر ناخودآگاه ملی" بەهۆی مێژوو و کولتوورەوە، نەوە بە دوای نەوە بەناو چاخەکاندا تێپەردەبێ.

ئەوبەری فەنەر لە نووسینی خەبات ڕەسووڵی چیرۆکێکی بە ڕواڵەت سادەیە کە لە زمان میرمنداڵێکی دە- دوازدە ساڵە باسـی ڕووداوێک لە کورەخانەیەک دەکا. هەموو کەس بە خوێندنەوەی *ئەوبەری فەنەر* دەتوانی بزانێ ئەو چیرۆکە لە توانایدا هەیە باسـی بەسـەرهاتی هەزاران کرێکاری کورد بێ کە هاوینان دەچنە کورەخانە و زۆر جار خاوەن کار نەتەنیا یارمەتییان ناکا بگرە زوڵمیشیان

لێ دەکا. ڕەنگە هەبن ئەو خوێنەرانەی کە بڵێن سەرمایەداری کوردیش دەتوانێ مافی کرێکار پێشێل بکا، یا خاوەن کاری فارس و عەجەمیش دەتوانن مافی هاوزمانی خۆیان زەوت بکەن. تا ئێرە ڕەنگە هەموومان هاوڕا بین. بەڵام ئەوەی بە نیسبەت کوردەوە گرینگە، زۆربەی کرێکارانی کورەخانەکانی هەمەدان، تەورێز و تاکستان ژن، منداڵ و پیاوانی کوردن. لە ناوچەکانی کوردستان هێشتا کارگا و کارخانەیەکی بەرهەمهێنانی وەها نییە کە خەڵکی هەژار بتوانن کاری تێدا بکەن و ڕسقی خۆیان وەدەست بخەن.
بەڵام ڕەوایەتی *ئەوبەری فەنەر* لەوپەڕی سادەیی خۆیدا لە زمان منداڵێکەوە هەڵگری چەندین گرێی قووڵ و کۆنتر لە بیرەوەرییەکانی منداڵانی کوردی کورەخانەکانە. گرێی نەتەوەی بندەست، نەتەوەیەک کە تاکەکانی نەک سووبژە نین، کە بگرە ئۆبژەیەکی داگیرکراون.
سێ کۆچکەی کارەکتەرەکانی باب (جیلی کۆن)، مامۆستا کومپوت (ڕووناکبیر) و کوڕ/منداڵ (داهاتوو) کە لە کورەخانە کاردەکەن، نوێنەرایەتی کورد دەکەن، کوردی داگیرکراو.
کاتێک بابەکە داوای پارە لە خاوەن کارەکەی دەکا تا کوڕەکەی بنێرێتەوە بۆکان بۆ تاقیکاریی تەجدیدی، دەستەویەخەی ئیرەج/خاوەنی کورەخانە دەبێ. ئیرەج بە ڕمبە/ بە دەنگ دەکەوێ بەڵام زوو هەڵدەستێتەوە سەر پێ و بابەکە وەبەر پێلاقان دەدا و تەنانەت منداڵەکە/کوڕەکە کە دەیەوێ یارمەتی بابی بدا، وەک بێچوو پشیلە فڕێی دەدا. "ئیرەج"-ی خاوەن پارە و کورەخانە نوێنەری دەوڵەتی عەجەمان و نەتەوەی داگیرکەرە. بەڵام نابێ لەبیرمان بچێ کە بنەماڵەی ئیرەج کە بەشێکیان لە ئیران دەژین و بەشێک لە ئازەربایجان، واتە عەجەمی خاوەن چەند وڵات، ئەو پلە و جێگەیان بە کار و زەحمەت و ستەم لە خەڵکانی دیکە وەدەست هێناوە، بۆیە ئێستا خاوەنی سامان و دەسەڵاتن.
باب و بنەماڵە سەرەڕای کاری سەخت لە کورەخانە لە وەرزی گەرمادا نە تەنیا خاونی وڵات و سامان نین کە بگرە چاو لە دەستن. "مامۆستا کومپوت"یش کە بە

هۆی چالاکی سیاسی بێکارکراوە و ئێستا لە کورەخانە کاردەکا، وەک تاکێکی کورد کە بۆ گۆڕانی دۆخ هەنگاوی هەڵێناوە، دوچاری هەمان داگیربوونە و بگرە ئیرەج چاوی لەسەر ژنی کومپوتە و بەقسەی خەڵک بەدەوروبەریدا دێ و دەچێ. بەڵام مامۆستا کومپوت هێشتا هومێدی بەرنەداوە و بە بابەکە دەڵێ کە شکایەت لە ئیرەج بکا. باب ماندوو لە ڕابردوو و هەوڵی بێئاکام، دەڵێ کە من پارەی ناردنی کوڕەکەم بۆ بۆکان نییە، چ بگا بە شکایەت. مامۆستا کومپوت چاو لە زەوی دەبڕێ و بیردەکاتەوە. کومپوت پێشتر کاتێک هاوسەرەکەی لە لا نەبووە هێندە دەستوپێ سپیلکە بووە کە نەیتوانیوە نان و چێشت بۆخۆی دروست بکا و هەر کومپوتی خواردووە و خەڵک سەرەڕای ڕێزیان بۆی هەر بە کومپوت ناوی دەبەن. ئەوە خۆی دەتوانی ئاماژە بە ڕووناکبیران بێ کە خاوەن بیرن بەڵام لە کردەوەدا ناتوانن تەنانەت بەرەی خۆیان لە ئاو بێنە دەر و وەک کومپوتی بەستراو، خەفەکراو و تەنانەت هەڵگری ناوئاخنی کۆنن. لێرەدا هەم باب و هەم مامۆستا لە بازنەی داگیرکراوی و بێدەسەڵاتی دا سووڕ دەخۆن.
ئەوەی کە گرینگە منداڵەکەیە (ڕەوایەت بە زمانی یەکەم شەخس). منداڵێک کە ئەوەندەی فام کردووە تا ڕووداوەکانی دەوروبەری خۆی بخوێنێتەوە و بۆ وێنە بزانێ کە ئیرەج چاوی لە ژنی مامۆستایە، یا دەبینێ کە بابی دوای شەڕ لەگەڵ ئیرەج ئیدی ڕاست نابێتەوە و وەک جارانی لێ نایەتەوە.
منداڵەکە دەترسێ کە بابی داخی بێدەسەڵاتی خۆی و شەڕ لەگەڵ ئیرەج بەسەر ئەودا بڕژێنێ. منداڵەکە دوای شەڕەکە ناچێتەوە ماڵ و دەڕواتە بیابانەکەی پشتەوەی سوورەکان، ئەو شوێنەی کە ڕێگای قەتاری پێدا دەڕوا. لەسەر بەردێک دادەنیشێ و قەتارێک تێپەڕ دەبێ بەڵام تاقەتی نییە وڵامی بایبای مسافیرەکان بداتەوە. لەسەر زەوی مێروولە عەجەمەیەکی زۆر دێن و دەچن. کوڕەکە دەچێ مێروولەیەکی دیکە دێنێ و دووجار لەگەڵ مێروولە عەجەمەیەک بە شەڕی دەدا، بەڵام مێروولە عەجەمەکە "دڕە". کوڕەکە مێروولە عەجەمەکە

لە ژێر پێ پان دەکاتەوە و ڕقی لە مێروولەکەی دیکەش هەڵدەسـتێ کە وەبن مێروولە عەجەمەکە دەکەوت و هەڵدەهات. ئەویش دەکوژێ.
بە هۆی تووڕەیی نادیار و شـاراوە، شـارە مێروولەکان پەیدا دەکا و تێکی دەدا. دوایە لەسـەر پشـت ڕادەکشـێ و خەو دەیباتەوە. لە خەودا تا چاو هەتەر دەکا دەوروبەری مێروولەیە و ئەرز ڕەش دەچێتەوە. دەقیژێنێ و لەخەو ڕادەچڵەکێ. مێشـوولە لەبن گوێی وزەوز دەکەن و ڕۆژ بەرەو ئاوابوون دەڕوات. قەتارێکی دیکە بە گرمە دێ و منـداڵەکە بەرەو قەتـارەکە دەچێ و دەیهەوێ بـای‌بـای لە مسافیرەکانی بکا.
ئەگەر بە دوو چەمکی وەرگرتوو لە فرۆید و یونگ بڕوانینە ئەم کورتە چیرۆکە و باس لە دەق/ ڕەوانی پڕ لە ناتەبایی بکەین، دەبینین کە هێندێک سـیمبۆل و نیشـانە لەو دەقەدا جێی تێڕامانن. کاتێک منداڵەکە لەسـەر ئەرز ڕادەکشـێ و چاو لە ئاسـمان دەکا، ئاسـمانی کورەخانەی عەجەمانیش وەکی ئاسـمانی بۆکان شـینە. ئایا دۆخەکە چ لە بۆکان و چ لە کورەخانە هەر هەمانە یا سـروشـت/ئاسـمان لە هەموو شوێنێک دەتوانێ شین و مێهرەبان بێ؟
مێروولە عەجەمەی دڕ سـیمبۆلی تاک و نەتەوەی باڵادەسـت کە زوڵم لە تاک و کۆی کورد دەکەن و دنیایان داگرتووە و مێروولەکەی دیکە/ژێردەسـتە کە بە مێروولەعەجەمە ناوێرێ و منداڵەکە هەردووکیان لە ژێر پێ پان دەکاتەوە.
منداڵەکە/نووسـەر هێندە ڕقی لە بێدەسـەڵاتی نەتەوەی خۆیەتی (بابەکە کە هێز و تاقەتی بەدواچوونی کێشـەی خۆی نییە و مامۆسـتا کە چاو لە زەوی دەبڕێ)، ژانی ئەو بێدەسـەڵاتییە هێنـدە زۆرە و قینێکی مێژوویی پەنـگ خواردوو وا دەکەن کە منـداڵەکە مێروولە ترسـەنۆکەکەش/خود/بـاب بکوژێ. لەڕاسـتیدا منـداڵەکە دەیهەوێ دۆخی ژیـان و داهـاتووی خۆی بگۆڕێ. بە دیتنی قەتـار، کە سـیمبۆلی گەشـەی ئابووری و بەرەو پێشـکەوتنە، هەوڵ منداڵەکە تاقەتی دەست تەکاندانی نییە، بەڵام سـەرئەنجام منداڵەکە بڕیار دەدا بای‌بای لەگەڵ خەڵکی ناو

قەتارەکە بکا. ئایا ئەو بڕیارە هەڵەیە یا ڕاســـت؟ ئایا دەکرێ بڕوا بە قەتاری عەجەمان بێنین و ببینە هاوسەفەریان؟

ئێمە نازانین چ بەسـەر مامۆسـتا و هاوسـەرەکەی، باوک و ئیرەج دێ و هەر کەس دەتوانێ بەســـەر هاتێکیان بۆ بنووســـێتەوە، بەڵام تا ڕادەیەک دەزانین کە هێزی جوڵەی نـاخودئـاگـا لە منداڵەکەدا دەیهەوێ ئەو لە تەنیـایی و پەرتەوازی ڕزگاربکا، ڕەگەڵ قەتارەکە کەوێ و گەشە بکا، لە جەغزی بێدەسەڵاتی دەرچێ و چیدی مل بە شکست نەدا. بەڵام ئایا دانیشتوانی ناو قەتاریش پێشکەوتنی منداڵە کوردەکەیان دەوێ؟

ئێســـتـا چەنـد پرســـیـاری گرینگمـان ئەوانەن کە ئەو قەتـارەی کە بە نـاوچەی عەجەمان دا دێ و تێپەر دەبێ بەرەو کوێ دەڕوا و ئایا خێری بۆ کورد هەیە؟ بۆ لەناو کۆمەڵی خەڵکی کورەخانەدا "دایک"ەکە دیار نییە؟ ئەو دایکە لە کوێیە؟ ئایا مردووە؟ ئایا ئەو دایکە هەمان وڵات و نەتەوەی ونبوو و شـکست خواردوومان نییە کە منـداڵەکە بەدوایـدا دەگەرێ کە چیـدی بـابی لە وڵاتی غەریـب و لەبەر هەژاری وەبەر پێلاقەی عەجەمـان نەکەوێ و چیـدی مـامۆســـتـا چاو لە زەوی نەبڕێ؟

ئەمانە پرســـیارگەلێکی کراوەن بەڵام لەبیرمان نەچێ تاکی کورد زۆر جار کە خەونیش دەبینێ، خەونەکەی حەدیســـی ئـارەزویەکی نەتەوەیی/گشـــتییە، ئارەزوویەک کە تا ئێســـتا نامومکین بووە و زۆر جار هەوڵی وەدیهێنانی لە واقع و لە خەوندا ڕووبەڕووی کابووس بۆتەوە. ئاواتێک کە لە نەســـت/ناخودئاگای بەکۆمەڵماندا هەر ماوە و دوای دەیان ســـاڵ بەرخۆدان و کار بۆتە بەشـــێک لە "هوشیاری نەتەوەیی"مان، هەڵبەت نە لە لای سەرجەم تاکەکانی کورد. ئاواتێک لە سـەروی هەموو ئاوات و خواسـتەکان، ئارەزووی گەیشـتن بە "سـەروەری و وڵات" کە بەردەوام سەرکوت کراوە بەڵام هەمیسان هێزی جوڵەیە.

پێشـــتر لە ڕێگای شـــکاندنی هێندێک لە کۆدەکان باس لەوە کرا کە چۆن تاکی کورد ئۆبژەیەکی داگیرکراوە، بەڵام ڕاڤەکردنی جێگەی ژن لە دەقەکەدا تەنیـا وەک چەند پرسـیار هاتە گۆڕ. ڕاسـتی ئەوەیە کە باس لە جێگە و پێگەی ژن لە دەقەکـاندا، چ دەقێکی جیهـانی و چ دەقێکی کوردی، یەک لە ســـەرەکیترین و حەسـاسـترین باسـەکانە و وەک هەر باسـێکی دیکە دەبێ بە دیقەتەوە بکرێ. با بگەڕێینەوە ناو دەقی *ئەوبەری فەنەر* و پۆزیشنی ژن لەناو ئەو دەقەدا.

منداڵێکی دە- دوازدە ســاڵە کە فامی کردۆتەوە و تەنانەت هەســتی جنســی و قسـەوباسـی دەوروبەری دەناسـێ باسـی ڕووداوێک لە کورەخانەیەک دەکا کە چۆن بابی لەگەڵ خاوەن کورەخانەکە تووشی شەڕ دەبێ:

"چاوم لە باوکمە لە گەڵ ئیرمجە ســووری خاوەن کورەخانە قســـە دەکات. دەیەوێ دەهەزارتمەنی لێ وەربگرێ و بیدا بە من. بە تەمام بچمەوە ئیمتحانی بیرکاری وەرزی دووەمی هاوینێ بدەمەوە. بەلاچاوێکیش ئاگام لە مەیدانی ماڵی کومپوتە. بەو جومعەیە کـاردەکـەن. ژنێکی خڕوخۆڵی هـەیـە. خـەڵـک دەڵێن ئیرەج بـەدەوریدادێ. تـا خێزانی نەهاتبوو کەس مەرحەباشـی نەدەکرد. کابرایەکی تەنیا. لە بێ کابانی ناچار بوو خواردن و میوە ی قوتوو بخوات. خەڵکیش بەوەیان زانیبوو ناویان نابوو کومپوت. پاشـــان کە خێزان و منداڵـەکـانی هـاتن وردە وردە خـەڵـک لێی نزیـك بوونـەوە و زانیـان کـابرا مامۆسـتای قوتابخانە بووە و بە هۆی چالاکی سـیاسـیەوە دەرکراوە. ئێسـتا زۆری ڕێز لێدەگرن، بەڵام تا نەڵێی کومپوت کەس نایناسـێتەوە. [....] باوکم ملیوانەی کراسـەکەی دەگرێ و دەیکێشێ. ئیرەج قەت چاوەڕوانی ئەوەی نەدەکرد. پشتە و قوون کەوت. قەڵەو و بە خۆوەیە کە دەکەوێ ڕمبەی دێ. زۆر بە خێرایی هەڵدەســتێتەوە و باوکم وەبەر مســت و پێلاقە دەدات. باوکم دەکەوێ و ئیرمجیش وەبەر شـــەقی دەدات. تا من خۆم دەگەیەنمە ئەوێ کومپوت و ژنەکەشــی دێن. [...] کومپوت بە پەلە خۆی گەیاندە باوکم. گۆیم لێ بوو گوتی دەبێ شـــکایەتی لێ بکەی. باوکم ڕاوەســتا و چاوی بڕیە چاوی

کومپوت و گوتی من پوڵی ئەوەم نییە کورەکەم بنێرمەوە بۆکان کوا پوڵی شــــکایەت و شــکایەتکاریم هەیە. دەنگی باوکم دەلەرزی. پاشــان ڕۆیشــتە ژووری. کومپوت هەروا راوەستا بوو و چاوی لە ئەرزەکە دەکرد."

کۆدەکان:

ژنی کومپوت خروخۆڵە،

تا ژنی کومپوت نەهاتبوو کورەخانە کەس حیسابی بۆ کومپوت نەدەکرد،

ڕۆژی جومعەیە و ماڵە کومپوت خەریکی کارن،

لە کاتی شەڕ ژنەکە وێڕای کومپوت دێ،

خەڵک دەڵێن کە ئیرەجە سوور بەدەوربەری ژنەدا دێ.

لە دەقی *ئەوبەری فەنەردا* جیا لەوە خودی ڕەوایەتەکە کورتە، تەنیا بەم چەند ڕســـتەیە ژن دێتە ناو دەق. تەنانەت ژنێکی دیکە (دایکی منداڵەکە) لە هیچ کوێ باســـی نەکراوە و بە "نادیاری" خۆی حزووری لە دەقدا هەیە. ژنی ناو دەقی مەبەســـتمان ژنێکی خڕوخۆڵ و بەرچاوە. ژنێک کە کەســـایەتی دەداتە مێردە ڕووناکبیرەکەی و دوای هاتنی خەڵک ڕێز لە مێردەکەی دەگرن. جگە لەوە ئەو ژنە لە کوردستانەوە هاتۆتە عەجەمستان/تاراوگە، بەدوای پیاوێک دا کە چالاکی ســـیاســـی بووە و ئێســـتا لەکار دەرکراوە. ئەو ژنە ئەگەر هەســـتی بۆ منداڵ و مێردەکەی نەبا دەیتوانی تەڵاق وەربگرێ، بەڵام ئەو گەیشـتۆتە کورەخانەیەک لە بیابانێک و بە ڕۆژی جومعە بەجێی حەسـانەوە خەریکی خشـتبڕینە. حەقیقەت ئەوەیە کە ئەوە خەڵکن قسـەی بۆ هەڵدەبەسـتن، ئەو هیچ کەین و بەینێکی لەگەڵ ئیرەجە سـووری سـەرمایەدار نییە. ئەوە پیاوەکانن کە بێدەنگن و لە مافی ڕەوای خۆیان پاشگەز دەبنەوە. بابەکە لەبەر هەژاری تاقەت و توانایی بە یاسایی کردنی کێشەی خۆی نییە. ئەوە کومپوتی ڕووناکبیرە کە دەیهەوێ لە ڕێگای قانع کردنی بابی منداڵەکە بۆ شـکایەت لە ئیرەج بە خواسـتی خۆی/ڕێبەری چینی کرێکار و

مافی ئەوان بگا، بەڵام بابەکە گوێی لێ ناگرێ و کومپوت بیردەکاتەوە و چاو لە ئەرز دەبڕێ.
لەڕاستیدا ژنی کومپوت ئەگەر هەستێکی بۆ ئیرەج هەبا، دەیتوانی سامان و ژیانی خۆش لەلای پیاوێکی ساماندار هەڵبژێرێ، بەڵام ئەم ژنە خڕوخۆڵە ئێستا لە چەقەی گرما و بە ڕۆژی جومعە خەریکی خشتبڕینە.
خڕوخۆڵی ژنی ناو دەق ئاماژەیە بە سامانێک کە هەر سەرمایەدار و داگیرکەرێک چاوی تەماحی تێ دەبڕێ. ئەگەر لێرەدا ژن وەک نیشتمان ناوزەد بکرێ، ئەوە نیشتمانی کوردان بە پیت و سامانە. بەڵام من بە ڕوانگەیەکی جێندێری پێ لەسەر ئەوە دادەگرم کە کاتی ئەوە هاتووە ژن بەخاک نەشوبهێندرێ. خاکێک کە بەردەوام شەڕی لەسەرە ژن نییە و ژنیش خاک نییە. خاک هەم هی ژنە و هەم هی پیاو.
کەچی ناکرێ ئەم حەقیقەتە لەبەر چاو نەگرین کە داگیرکەر/سەرمایەدار بۆ شکاندنی پیاوی بەرامبەر/پیاوی کورد دەیهەوێ زەفەر بە ژنەکەی بەرێ تا بە قەولی خۆی کەرامەتیان تێک بشکێنێ. داگیرکەر بە ڕوانگەی پیاوسالارانە و دەسەڵاتی داگیرکارانەی خۆی دەزانێ پیاوی بەرامبەری، وەک خۆی و زۆربەی پیاوان، ژن بە "شەرەف"ی خۆی دەبینێ و دەیهەوێ لەڕێگای دەستبردن بۆ ژنەکەی ئەو بشێوێنێ. ئەگەر ژن وەک نیشتمان دەبیندرێ، نیشتمان بەشێکە لە "هویت"ی ئینسانی هەموومان و نیشتمان هی ژنیشە. ژن نیوەکەی دیکە و تەواوکەری جەستەی ئینسانییە. ژن مڵک و شەرەفی پیاو نییە. ئەوەش دەزانین کە سەرمایەدار هەمیشە نەک هەر چاوی لەکاری ئینسانەکان بڕیوە کە بگرە دەیهەوێ جەستەشیان وەدەست بێنێ.
ژنی ناو دەقی *ئەوبەری فەنەر* وەک هەزاران ژنی زەحمەتکێش پێ بە پێی مێردەکەی کاردەکا. ئەو چەند قات ماندوو دەبێ، کاتێک هەر دوو لە خشتبڕین تەواو دەبن ئینجا بۆ ئەو کاری ماڵ دەست پێ دەکا. ئەو ژنە دەتوانێ نوێنەری هەموو ئەو دایکانە بێ کە لە کورەخانە، هوتێل، ماڵان و کارگاکان کاردەکەن.

ئەو ژنە دەتوانێ وەکیلی هەموو ئەو ژنانە بێ کە مێردەکانیان سیاسین و بە منداڵەوە لە دۆخی دژواردا جێ دەهێشترێن. ئەو ژنە دەتوانێ تەنانەت وێنەی ئەو ژنانە بێ کە بۆ گۆڕانی دۆخ شان لە شانی پیاوان دەدەن و کاردەکەن. کەچی ئەو ژنانە قسەیان وەدوو دەخرێت. ئەو کۆمەڵگایە، بەتایبەت لەناو چینی زەحمەتکێشدا، زۆر زوو منداڵی کوڕ لەگەڵ کێشەکانی جنسییەتی ئاشنا دەکا و حاڵیدەکا کە ئەوە فلانە پیاو چاوی لەسەر فلانە ژنە. ئێمە لە هیچ کوێی دەقی *ئەوبەری فەنەر*دا چاوچاوێنی ژنی کومپوت نابینین، جگە لە قسەی ڕاوی کە منداڵێکە کە کۆمەڵگا دەتوانێ کاریگەری زۆری لەسەر قسەکانی بێ. خۆ ئەگەر شتێکی وا هەبێ، دەبێ بپرسین چۆنە ئەو ژنە لەگەڵ کومپوت بە ڕۆژی جومعە و لە گەرمای بیاباندا خەریکی خشتبڕینە؟

بەڵام جێی دڵخۆشییە کە کومپوتی ڕووناکبیر خاڵێکی پۆزێتیڤی هەیە: ئەو هێشتا گوێ نەداوەتە قسەی دەوروپشت و بگرە ژنەکە بۆتە هۆی ڕێزی زیاتر بۆ کومپوت. ئەوکاتە کە باب و ئیرەج دەست بە شەڕدەکەن کومپوت و ژنەکەی وێکڕا دێنە شوێنەکە.

لەم دەقدا دایکی منداڵەکەش نادیارە. ئایا خەریکی نان و چێشت و خاوێن کردنەوەیماڵە؟ ڕەنگە. بەڵام ئەو نادیارییە لە دەقدا نادیارییەکی مێژووییە. ژنی کورد هەمیشە لە پەراوێزدا، لە نادیاریدا حزووری هەیە. ژن یا نادیارە یا ئۆبژەیەکی جنسییە، تەنانەت بۆ منداڵێکی دە- دوازدە ساڵان. بەڵام دەکرێ نادیاری دایکی منداڵەکە ئەو خوێندنەوەیەی بۆ بکرێ کە "دایکی نەدیار" هەمان داهاتوویە کە منداڵ بەدوایدا وێڵە. منداڵەکە بەرەو قەتار/مێژوو/داهاتوو دەڕوا، کەچی هەمان پرسیاری پێشوو جایزە کە ئایا منی کورد دەبێ دەست بۆ قەتارێک تەکان بدەم کە لە عەجەمستانەوە دێ و نازانین بەرەو کوێ دەڕوا؟ ئایا ئەوە هەمان قەتار نییە کە جاری پێشوو لێی دابەزیوین و بەشمان لەو مێژوویە بندەستی و خشتبڕین بۆ کۆشکی بێگانان بووە؟ ئایا منداڵەکە دوای بایبای سواری قەتار دەبێ و دەگەڕێتەوە بۆکان و سەربردەیەکی تازە لەدوای ئیمتحان

بۆ خۆی تۆماردەکا؟ ئایا سەرنووشتی ئێمەی کورد بۆ هەمیشە بە قەتار و مێژووی جیران و داگیرکەرانەوە بەستراوەتەوە یا باوەڕبەخۆبوون و بەدواداچوون دەتوانێ بەش و چارەنووسی ئێمە لە داهاتوو و مێژوودا بگۆڕێ؟ ئەو بەدواداچوونەی کومپوت باسی دەکا بەڵام کافی نییە.

ئەوەی کە هەیە هەموومان لە ژێردەستەیی ماندوو بووین، بەڵام بابەکان تاقەتی بەدواداچوونی کێشەکانیان نەماوە و ڕووناکبیران بەجێگای بڵندفڕین چاویان لە ئەرز بڕیوە. ئەوەی ماوەتەوە منداڵێکە کە دەستی بۆ قەتاری داهاتوویەک کە نازانین بەرەو کۆ دەڕوا، تەکان دەدا. نووسەری *ئەوبەری فەنەر* وەڵامدانەوە بەوە کە چ لەو قەتارە بکەین و چۆن لە ژێردەستەیی نەجاتمان بێ بە ئاواڵەیی بۆ خوێنەر جێدەهێڵێ.

ستۆکهۆڵم، ١٢ی فوریەی ٢٠١٨

خوێندنەوەی شێعری من نامهەوێ بێ وڵات بمرم

ڕامان سۆفی سوڵتانی

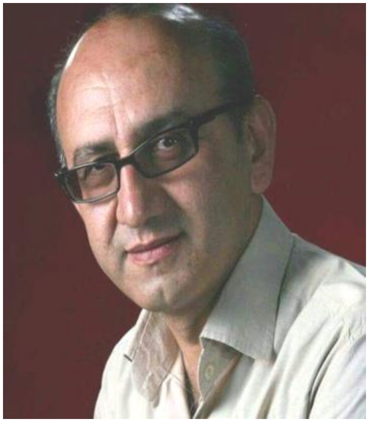

کاتێک بەلەمی شـــێعرێک لە دەریای مێشـــکتدا دێت و دەچێ، ناچاری بە ناختدا شـــۆڕ بیتەوە تا ســـووڕ و ســـەمای بەلەم شـــەپۆلەکانی ڕوح بگەێنێتە کەناری ئاسوودەیی. لێرەدا نە دەریا و شەپۆلەکانی بەڵکو سەمای بەلەمە کە هێزی جوڵەیە و ئاخی ناخت زۆرەبانی لەگەڵ دەقێک دەگری، نە بۆئەوە بەســـەریدا زاڵ بێ،

بەڵکو لەبەر ئەوە هەستی ناو شێعرەکە گەردوونێکی فراوانتر لە دەریای مێشکی تۆی داگیرکردووە: گەردوونی ئاشقانی نیشتمان.
ڕەنگە تۆ هێزت بە سەر زۆربەی شێعرەکانی شاعیرەکەدا نەشکێ، بەڵام ڕاست لە یەک شـــێعرەدا و بۆ یەک مەبەســـت تۆ و "ڕامان" یەک دەگرن و دەگەن بە یەک: هەست و بیری کوردایەتی:
نامهەوێ
غەریبانە بژیم
لە سەمای گەڵایەکی وەرویدا
دەدۆزمەوە
نیشتمانێک
بۆ ژیان
ڕامان سـوّفی سـولّتانی لەو ئەدیب و شـاعیرانەیە کە نەک هەر لە مانای "مانا" دەگات کە بگرە لە بواری "جوانناسی"شدا قەڵەمێکی کەم وێنەیە. ئەو جوانناسی تەنیا وەک فۆرم و جۆری دەربڕین بۆ نیشـاندانی جوانی و هەست بەکار ناهێنی، کە وەک خودی مانا بەکاری دەبا.
دەســـتبردن بۆ "جوانناســـی" بۆ من کارێکی ئەســـتەمە بەڵام کاتێک ســـەمای شـێعرێک ئەفسـوونی کردی، چ کەردەن؟ ڕەنگە بە تەفسـیرێک لە شـێعرەکە مـانـایەک هەڵێنجی کە بۆ خودی خۆت/خوێنەر ببێتە چرای ژیـانی ئـاڵۆز و حەجمینی دەریای مێشک.
کە مـانـا و جوانـنـاســـی، فۆڕم و هەوێن تێکەڵاو دەبن، شـــێعر دەبێتە دالی مەدلوولێـک، مەدلوولێکی گەورە کە هەر خۆی بەتەنیـا مـانـای تەواوی دال و مەدلوولەکانیترە، "مەدلوولێکی سـەربەخۆ"، مەدلوولێک تا گەردوونی شێعڕی

کوردایەتی بخاتە سـەر هێڵی سـەربەخۆیی. گەردوونێک دەبێ بسـووڕێ کە شێعرێک بنووسرێ تا بەمجۆرە نیشتمانێک/وڵاتێك لە دایک بێ: کوردستان.
شێعر بۆ ڕامان هزر و بیر، هەست و جوانناسییە لەیەک کاتدا. کاتێک ئەم سێ سامانە مێژوویی- هەستی- کولتوورییە لە "دەقێکی ڕامانی" دا تێکەڵاو دەبن، دەق لە مەرگ دوور دەکەوێت و دەگاتە هەرمان، وەبیر دەمێنێ، بڵاو دەبێتەوە، دەبێتە هێلانە/وڵات بۆ وشـەگەلێک کە تێیدا بحەسـێنەوە تا خوێنەر و شـاعیر غەریبانە نەمرن و پێکەوە بگەنە "نیشتمانێک بۆ ژیان". نیشتمانێک کە شاعیر تەنانەت لە "گەڵایەکی وەریو"دا، تۆ بڵێ شـەهیدێک یا ئەوینێکی لەدەسـت چوو، بەدوایدا دەگەڕێ. شـاعیر نایهەوێ بێوڵات/ بێناسـنامە/بێئەوین بمرێ. ئەو دەیهەوێ بژی، بەڵام بۆ ژیانێکی ئازاد هێندێک مەرج هەن، گرینگترین مەرج: بوونی وڵاتێکە تا تێیدا سەربەست دەست بۆ قەڵەم بەری، نەک غەریب و ژێرچەپۆکە داکەوی.

ئینجا کە سەمای گەڵایەکی وەریو بوو بە نیشتمانی شاعیرێکی جوانپەرست و لە "پێکەنینێکی منداڵانە"ی یاردا وڵاتێک دۆزراوە، شـاعیر ئامادەی مەرگ دەبێ. مەرگ لە باوەشـی یار و پێکەنینی ئەودا مەرگێکی شـازە و بەبایەخ، چونکە نرخی خۆی بۆ دراوە. نرخێک بارسـتای گەڕان بەدوای ڕزگاری، ئازادی و بەرخۆدان.
مەرگ و ژیان دووانەی یەکن هەر بۆیە هەوەڵ شـاعیر لە مەرگ/ گەڵای وەرویدا نیشتمان/ژیان دەدۆزێتەوە و دواتر لە پێکەنینی یاردا نیشتمانێک بۆ مردن سـازدەکا تا بەسـەر خودی مەرگدا زاڵ بێ. بەواتایەک داهێنانێکی هونەری هەستیار دەبێتە "وحی"یەک لە نەبوونەوە بەرەو بوون، لە بێوڵاتی

بەرەو خاوەن بوونی وڵات، لە مەرگەوە بەرەو ئەبەدییەت، لە ئەسیری بەرەو ڕەهایی و لە بێنیشانەیی بەرەو کۆد و نیشانە و وشە.
بەمجۆرە گەشاوەترین ئەستێرە لە گەردوونی شێعری ڕامان سۆفی سوڵتانی دا لەدایک دەبێ، بەناوی *من نامهەوێ بێ وڵات بمرم* و لە ئێستێتیکی دەقێکی مێژوویی- هەستی دا شێعرێک/وڵاتێک لەدایک دەبێ بۆ ژیان و بۆ مردن:

نامهەوێ
غەریبانە
بژیم
لە سەمای
گەڵایەکی وەرویدا
دەدۆزمەوە
نیشتمانێک
بۆ ژیان!
من نامهەوێ
بێ وڵات بمرم
لە
پێکەنینێکی منداڵانەتدا
دەدۆزمەوە
نیشتمانێک
بۆ مردن!

ستۆکهۆڵم، ١٧ی فوریەی ٢٠١٨